ZAGREBS UNIVERSITET
FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISKA SPRÅK
OCH LITTERATUR

Sara Profeta

Meningslängd i olika texttyper vid översättning från svenska till kroatiska

Magisterarbete

Handledare:
prof. dr. sc. Goranka Antunović

Zagreb, augusti 2012

Innehållsförteckning

1. INLEDNING 3

2. TEORI 5

2.1. Klarspråk och meningslängd 5

2.2. Hypotes och metod 6

3. RESULTAT 7

3.1. Texter om litteratur och skönlitterära texter 7

3.2. En medicinsk text 10

3.3. En ekonomisk/marknadsföringstext 13

3.4. En turisttext 14

4. AVSLUTNING 17

5. KÄLLFÖRTECKNING 19

6. ÖVERSÄTTNINGAR 20

6.1. Översättningsar från svenska till kroatiska 21

6.2. Översättningar från kroatiska till svenska 42

7. BILAGOR (texter på källspråket) 60

7.1. Svenska källtexter 61

7.2. Kroatiska källtexter 80

1. Inledning

I den här uppsatsen ska författaren jämföra meningslängd i olika texttyper vid översättning mellan svenska och kroatiska.

Den största delen av uppsatsen kommer att bestå av praktiskt arbete i översättning. Texterna är både skönlitterära och faktatexter.

Uppsatsen är indelad så att översättningarna från svenska till kroatiska kommer första. Dessa består av fyra texter av två texttyper: de första tre texterna är av essäistisk typ, nämligen från en bok om nordisk litteratur i fyra volymer, "Nordisk kvinnolitteraturhistoria", och den sista är en medicinsk text om anorexi, av en mer populärvetenskaplig inriktning. Den andra delen är från kroatiska till svenska och består av fyra typer av texter. Den skönlitterära texten består av ett kapitel från en novell av den kända kroatiska författaren Miro Gavran: "Posljednji svjedok ljepote", här översatt till svenska som "Skönhetens sista vittne". De tre faktatexterna är om den stora kroatiska konditoritillverkaren Kraš, som består av en tidningsliknande faktatext samt en ren ekonomisk text, en balansräkning. Den sista är en turistisk text om Pula.

Alla dessa texter har sina särskilda drag som är viktiga i översättningsprocessen och är valda för att visa författarens förmåga att arbeta med olika slags texter i båda riktningar – svenska till kroatiska och vice versa. Det är viktigt för en översättare att kunna dessa drag både på käll- och målspråket så att den översatta texten fungerar som en vanlig text i målspråket, utan att "låta översatt". Enligt teoretiska utgångspunkter vanliga idag, kan vi påstå att man nu brukar behandla överföring av de flesta moderna texter så att den översatta texten bör vara en funktionell text som inte låter onaturlig på målspråket. Därför ska vi ta detta som översättningens huvudsyfte: att den "nya" texten ska fungera på så snarlikt sätt som möjligt och uppfylla nästan samma krav som den ursprungliga texten i källspråket.

En mindre del av magisterarbetet består av jämförelser mellan meningslängder i ursprungliga texter på kroatiska eller svenska och deras respektive översättningar. Huvud-hypotesen är att det kommer att finnas flera kortare meningar med färre antal ord per mening

i svenskan. Samtidigt kommer de kroatiska texterna att innehålla längre och därför färre meningar med ett större antal ord per mening. Under forskningen uppkom ett problem i hypotesen. Problemet var huvudsakligen av praktisk natur – det fanns inte någon tidigare forskning beträffande svenska och kroatiska texter och texttyper med betoning på meningslängd. Därför kan resultaten i denna uppsats endast visas upp som ett försök att få en bakgrund för det vanliga påståendet att svenska texter brukar ha korta meningar. Det måste dock understrykas att det så vitt jag vet inte finns någon otvetydig vetenskaplig forskning som kan stödja detta.

Metoden som valdes var elementär – jag räknade antal meningar i varje text, samt jämförde det med totalt antal ord. Därifrån beräknades andra punkter som betraktas som viktiga: antal satser i slumpmässigt valda delar av jämförbara texter. Till slut mättes varje texttyps meningslängd med liknande texter i målspråket, för att så mycket som möjligt under givna förhållanden undvika falska föreställningar.

2. Teori

2.1. Klarspråk och meningslängd

Sverige har en lång tradition av vårdat enkelt språk som kallas för "klarspråk". Olle Josephson, professor i nordiska språk vid Stockholms universitet, skriver i Språkrådets bulletin *Klarspråk* (02/2012) att klarspråkstekniker innebär: „*du*-tilltal, aktiva verb, inte för långa meningar, korta fundament, rubriker med innehåll, kärnmeningsstycken, sammanhangs-markörer." Det finns också utbildningsmaterial som hjälper en att skriva på klarspråk ("Skriva på myndighet" 2010). Ett kapitel handlar om meningar och meningslängd (2010:40). För att följa reglerna dem själva framställer, blir meningar i texten korta och lättlästa.

För att skriva lättlästa texter skulle man skriva meningar vilkas "meningsbyggnaden inte är för krånglig." En av de enkla råden är: "Undvik långa och invecklade meningar" (*Klarspråk – för en vårdad, enkel och begriplig svensk*a 2007). Dessutom skulle dessa meningar vara utan inskjutna satser. Visst är klarspråk inte menat att tillämpas i alla situationer, men det är intressant att plocka upp dess särdrag för att se hur svenskarna använder eller tycker de skulle använda sitt språk. Andra råd är att undvika för långa sammansatta ord och förlängda ord. Man skulle "variera meningslängden" med "korta och lite längre meningar" (2010:44). Korta meningar är bra, men det är viktigt att variera så att det inte blir bara för korta meningar i hela texten. Å andra sidan är det inte så vanligt att upprepa sådana råd i kroatisk sammanhang. Även om de som är språkkunniga och utbildade i t ex journalistik eller retorik vet att man behöver prata och skriva enkelt om man vill att ens tankar når sin publik. Många av ovannämnda punkter brukar ges som tips att komma åt detta mål.

Det är svårt att påstå att svenskan alltid, i alla sammanhang, brukar ha kortare meningar än kroatiska. Denna uppsats vill inte och kan inte påstå hurdan en "typisk svensk" mening och meningslängd är, men vad den vill göra är försöka hitta några regelbundna drag i svenska texter och relatera dem till sina respektive kroatiska motparter.

Resultat i denna uppsats har grund i ett litet antal originaltexter samt författarens egna översättningar. Därför är det bara ett spår som kan följas i framtiden och forskas på riktigt.

2.2. Hypotes och metod

Eftersom det inte fanns några teoretiska texter som handlade om meningslängd i svenska och kroatiska blev det svårt att följa några vetenskapligt välgrundade synpunkter. De flesta åsikter som ska finnas i denna uppsats är resultat av praktisk erfarenhet och vanliga allmänna inställningar.

Metoden som användes för att försöka skildra liknande och olika särdrag hos varje källtext och dess respektive översättning var inte rent vetenskapligt. Den här uppsats är bara ett försök att få resultat som skulle stödja de vanliga ståndpunkterna man lär sig när man börjar läsa svenska. Två typer av jämförelser tillämpades: först räknades det antal fulla meningar på ca ett fem hundra ord och genomsnitt antal ord per mening i ett slumpmässigt valt avsnitt i både källtexten och översättningen. Alla underrubriker och tabeller har tagits bort för att avsnitten skall bestå av ren text. Den andra jämförelsen bestod av två stycken samma text, en från källtexten, en från den översatta texten. Följande uppgifter räknades:

- Antal satser
- Antal meningar (definierat som en enhet med subjekt och predikat som börjar med en stor bokstav och slutar med en punkt, frågetecken eller utropstecken)
- Antal ord per mening i genomsnitt

Det infogades en del kontrolltexter, valda på grund av sina liknande kontexter. Texterna hittades på webben, på webbsidor som www.matica.hr, www.booksa.hr och www.lzmk.hr. I uppsatsen finner sig texterna numrerade utan titlar. En fullständig lista finns under Källförteckning. För varje översättning hittades fem liknande originaltexter på målspråket. De enda undantagen var den skönlitterära texten och balansräkningen. Mer om detta kommer senare under respektive rubriker.

Hypotesen är att meningar i svenska texter – både källtexter på målspråket samt översättningar – kommer att vara kortare än i kroatiska. Även om skillnader inte behöver vara stora, antogs det att de kommer att vara tillräckliga för att stödja hypotesen.

Om detta är rätt, blir det en viktig uppgift att uppfylla medan man översätter mellan svenska och kroatiska. För att uppnå målet att texten skulle låta så svensk eller kroatisk som möjligt blir det då viktigt att inte bara använda rätt grammatik, syntax och fraser, utan också att imitera typisk svensk meningslängd.

3. Resultat

3.1. Texter om litteratur och skönlitterära texter

De tre litterära texterna översatta från olika volymer av "Nordisk kvinnolitteraturhistoria", nämligen "Natura demonia est", "Baksidan av familjeidyllen" och "Sigrid Undset" skiljer sig inte mycket i översättning från sina svenska motparter, åtminstone när det gäller meningslängd. Tar man fram ett slumpmässigt valt avsnitt, får vi resultat som här nedan.

Det är lite olikt med riktig litteratur: författare har nog varje sin särskild stil. Därför blir det nästan omöjligt att jämföra typiska meningslängder i skönlitterära texter. Utan att försöka fördjupa teorin bakom litterär översättning, kan man påstå att översättningar av litteratur skulle i de flesta fall försöka överföra den ursprungliga författarens språk i alla sina nyanser. Brukar en författare skriva långa meningar, då skulle den respektive översättningen ha långa meningar, enklast sagt. Är långa meningar vanliga i käll- eller målspråket blir då mindre viktigt.

Nordisk Kvinnolitteraturhistoria

Avsnittet ur den ursprungliga texten "Baksidan av familjeidyllen":

Raija Siekkinen skildrar människans fundamentala främlingskap mer pessimistiskt och absolut än Eeva Tikka. Hon framställer äkta makars, syskons eller andra närstående människors samliv som ett fängelse, hon avslöjar det groteska under ytan i samtalet vid kaffebordet eller vid familjebjudningar, och hon håller fast vid uppfattningen att människornas inre världar aldrig möts. Dörrar, tomma fönster, irriterande glasskärvor eller stenflisor och hisschakt är återkommande bilder av bristen på kontakt mellan människor. "Teorin om främlingskap kände jag till", kan berättarjaget i en novell ironiskt säga, "och den blinda som begick självmord efter att ha fått tillbaka synen." *(Elämän keskipiste* (Livets mittpunkt), 1983).

Raija Siekkinens människobild varierar inte mycket från verk till verk. Huvudpersonen är en kvinna som har passerat sin första ungdom och som är frustrerad p g a studier eller äktenskap. Hon har råkat vilse och går i cirkel, fastän hon kanske tror att hon är på resa och rör sig framåt. Hennes inre värld är en okänd och gåtfull avgrund. En liknande tematik finner man hos Eeva Tikka som förtydligar med natursymboler: en både lockande och fasaväckande avgrund i människans inre symboliseras av vattnets mörka botten, en lodrät sluttning, en krater eller ett brant stup. "Det var ingen inbjudan till flodens silverkälla eller till en helgelse. Men in i det mörker som existerade i henne själv och som drog till sig i mörka virvlar" *(Jyrkänparras).*

Samma avsnitt ur den översatta texten "Pozadina obiteljske idile":

Raija Siekkinen opisuje fundamentalnu otuđenost među ljudima pesimističnije i potpunije nego Eeva Tikka. Suživot supružnika, braće i sestara ili drugih bliskih ljudi prikazuje kao zatvor, odaje grotesknost ispod površine u razgovoru uz kavu ili na obiteljskim okupljanjima i čvrsto se drži stava po kojem se ljudski unutarnji svjetovi nikada ne susreću. Vrata, prazni prozori, iritantne krhotine stakla ili kamena i otvori liftova prizori su nedostatka kontakta među ljudima koji se ponavljaju. „Teorija o otuđenosti bila mi je poznata", ironično kaže pripovjedač u jednoj od novela: „kao i slijepac koji je počinio samoubojstvo nakon što mu se vratio vid" (*Elämäns keskipiste,* „Središnja točka života", 1983.).

Slika ljudi koju prikazuje Raija Siekkinen ne razlikuje se mnogo od djela do djela. Glavni je lik žena čija je najranija mladost završila i koja je frustrirana zbog studija ili braka. Zalutala je i vrti se u krug, iako ona sama možda misli da je na putu i ide naprijed. Njezin je unutarnji svijet nepoznat i nerazumljiv ponor. Sličnu tematiku nalazimo kod Eeve Tikke, koja to pojašnjava kroz simbole iz prirode: primamljiv ponor koji istovremeno budi užas u ljudskoj nutrini predstavljen je tamnim dnom vode, okomitim nagibom, kraterom ili strmom provalijom. „Nije to bio poziv do srebrnog izvora rijeke ili prema posvećenju. Bio je to poziv u onu tminu koja je postojala u njoj samoj i koja ju je privlačila k sebi u mračnim virovima“ *(Jyrkänparras)*.

	Antal satser i avsnittet	Antal meningar i avsnittet	Antal satser per mening
Källtexten	13	11	2,36
Översättningen	14	11	2,63

Tabell 1: Jämfört antal satser och meningar i texten på källspråket, respektive den översatta texten

	Antal meningar per ca 500 ord	Genomsnitt ord per mening
Källtexten	27	17,85
Översättningen	31	16,16

Tabell 2: Jämfört antal meningar och antal ord per mening i ett avsnitt

	Antal fullständiga meningar i avsnittet (ca 500 ord)	Genomsnitt ord per mening
Text 1	19	25,89
Text 2	14	34,44
Text 3	22	13,84
Text 4	17	17,76
Text 5	13	24,2

Tabell 3: Resultat i texter i kontrollgruppen (liknande texter på målspråket)

Antal meningar i Tabell 1 avviker mellan texten på källspråket och den översatta texten på målspråket mot att kroatiska meningar är lite längre, som förväntat. Vad som stödjer hypotesen här var att meningar i kontrollgruppen var ca en tredjedel längre (jfr Tabell 3). Det är intressant att meningar i den kroatiska översättningen är flera och kortare (Tabell 2).

Trots att det är svårt att kategorisera texter om litteratur och våga skriva om vad som är “typisk”, kan vi se att kroatiska texter har en tendens att ha längre meningar.

Skönhetens enda vittne

Avsnittet ur den ursprungliga texten "Jedini svjedok ljepote":

I dok mu je prodavač pripremao kavu, promatrao je starinske mlince za mljevenje kave koji su visjeli na zidovima. Bili su iz različitih razdoblja, doneseni sa svih kontinenata. Medu njima je ugledao jedan izduženi žuti mlinac, kakav je i njegova majka koristila još dok je bio petogodišnjak. Nije sa sigurnošću znao što se dogodilo s tim ručnim mlincem u trenutku kada su njegovi roditelji kupili električni mlinac za kavu, ali je žalio što je ostao bez te starinske sprave iz koje se širio miris svježe mljevene kave.

Poželio je popiti kavu na tom glasovitom mjestu u carstvu kavopija. Svi stolovi bili su zauzeti. Morao je pričekati desetak minuta da bi došao do slobodna mjesta.

Stisnuo se na maloj stolici. Nasuprot njemu bio je postariji bračni par, kaputi sa zidnih vješalica visjeli su oko njih.

Gospođa je pokušavala odgovoriti svoga muža od namjere da zasladi kavu, tvrdeći da šećer poništava svaki okus.

Njezin suprug je i pored toga obilno zasladio svoju kavu i sa zadovoljstvom obliznuo žličicu na kojoj su se zadržali bijeli kristalići šećera.

On je odlučio popiti šalicu kostarikanske kave. Uzeo je i mali kolač.

Ispijajući aromatičnu tekućinu, sve vrijeme prisjećao se onoga jutra kada su on i Stela pili kavu u njegovu stanu.

Poželio je da je ona s njime, da zajedno uživaju zagrljeni mirisima kava iz cijeloga svijeta.

Opet ga je prožeo osjećaj tjeskobne samoće.

Počeo je osvješćivati da od susreta sa Stelom više ne može sam uživati ni u najbanalnijim zadovoljstvima. Sve lijepo što bi dodirnuo, poželio bi podijeliti s njom. Sa ženom za koju nije bio siguran hoće li je više ikada vidjeti.

Samma avsnitt ur den översatta texten "Skönhetens enda vittne":

Medan expediten sysslade med att förbereda kaffet, tittade han på de ålderdomliga kaffekvarnarna som hängde på väggarna. De var från olika tidsperioder, från alla kontinenter. Mellan dem hittade han en avlång gul kvarn. Hans mamma hade haft en sådan då han var i femårsåldern. Han var osäker på vad som hänt med denna handkvarn när hans föräldrar köpt en elektrisk kaffekvarn. Han var ledsen över att den gamla tingesten som spred en doft av nymalt kaffe inte fanns kvar.

Han ville dricka en kopp kaffe på denna berömda plats i detta kaffedrickarnas imperium. Det fanns inga lediga bord. Han måste vänta i tio minuter för att få en plats.

Han tryckte ner sig i en liten stol. Mitt emot satt ett äldre par. Omkring dem hängde rockar på väggkrokar.

Frun försökte övertala maken att inte ha socker i kaffet. Hon påstod att sockret tog bort alla smaker.

Hennes make tog socker i sitt kaffe trots detta och slickade nöjt på kaffeskeden, som hade vita socker-kristaller kvar.

Han beslöt sig för att ta en kopp costaricanskt kaffe.

Tog en liten kaka också.

Medan han drack den aromatiska vätskan dök morgonen, då han och Stella drack kaffe i hans lägenhet upp i hans minne.

Han önskade att hon varit där, så att de tillsammans fick njuta av de omvälvande kaffedofternas från hela världen.

En känsla av förtvivlad ensamhet kom över honom.

Han började bli medveten om att ensam kunde han inte längre njuta av ens de mest banala nöjen sedan han träffat Stella. Allt vackert han berörde ville han dela med henne. Med en kvinna han inte visste om han någonsin mer skulle träffa.

	Antal satser i avsnittet	Antal meningar i avsnittet	Antal satser per mening
Källtexten	39	19	2,05
Översättningen	35	22	1,59

Tabell 4: Jämfört antal satser och meningar i texten på källspråket, respektive den översatta texten

	Antal meningar per ca 500 ord	Genomsnitt ord per mening
Källtexten	40	12,42
Översättningen	39	12,74

Tabell 5: Jämfört antal meningar och antal ord per mening i ett avsnitt

Som det kommer att visas senare, ibland finns det stora skillnader i antal meningar i de valda avsnitten och antal meningar i hela texten.

Tabell 4 ovan visar att det finns ett större antal meningar i översättningen, med färre satser per mening. Tabell 5, å andra sidan, visar ingen märklig skillnad mellan de två texterna.

Eftersom romanens författare Miro Gavran inte har översatts till svenska ännu, kan man inte jämföra denna översättning med andra översättningar till svenska för att se om det finns skillnader i meningslängd.

3.2. En medicinsk text

Avsnittet ur den ursprungliga texten "Psykoterapeutisk behandling vid anorexia nervosa":

Interpersonell terapi (IPT)

Manualbaserad tidsbegränsad terapi som fokuserar på de interpersonella problemen som kan ha gett upphov till patientens ätstörning. Behandlingen går ut på att hjälpa patienten att förändra sina sociala relationer som underhåller ätstörningen eller hindrar förändring.

Kognitiv beteendeterapi (KBT)

Kognitiv beteendeterapi är en manualbaserad tidsbegränsad terapi som fokuserar på att kartlägga patientens tankar, attityder och antaganden angående mat, vikt och smalhetsideal. Terapin håller sig till här och nu situationer och fokuserar på faktorer som underhåller patientens problem. I behandlingen får patienten pröva att träna nya tankesätt och beteenden både under terapin och mellan terapierna genom så kallde hemläxor.

Tidsbegränsad psykodynamisk psykoterapi

I arbetet med anorektiska patienter har traditionell psykodynamisk terapi blivit alltmer strukturerad och tidsbegränsad. Man fokuserar framförallt på omedvetna känslor och föreställningar. Mat och ätande förstås utifrån ett symboliskt perspektiv och patientens relation till sig själv och till andra viktiga personer i patientens omgivning.

Familjeterapier

När det gäller barn och ungdomar med ätstörningar är den vanligaste behandlingsformen någon form av familjeterapi i kombination med nutritionsbehandling. Det finns en rad olika teoretiska grunder som har influerat den familjeterapimodell som huvudsakligen använts i Sverige idag. De teoretiska influenser som har varit viktigast är framförallt *strukturell familjeterapi, systemisk familjeterapi* och *strategisk familjeterapi*. Den terapiform som framförallt under de senaste tio åren har utvecklats särskilt för patienter med ätstörningar är *familjebaserad terapi* (också känd som *Maudsley-modellen*). Det är en terapiform som tar ett helhetsgrepp om matsituationerna i familjen genom ett aktivt deltagande vid familjemåltider samt genom pedagogiska och stödjande inslag. Behandlingen är upplagd i 3 faser; där fas 1 fokuserar på matsituationerna och födointaget. I fas 2 undersöker man psykologiska hinder som motverkar en återgång till normalt ätande. I fas 3 ser man även till andra problem i familjen som kan hindra barnets växt och ökande behov av autonomi.

Samma avsnitt ur den översatta texten "Liječenje anoreksije nervoze psihoterapijom":

Interpersonalna terapija (IPT)

Jedna od vremenski ograničenih formaliziranih terapija koje se vode po priručniku za praktičan rad (eng. *manual-based treatment*), interpersonalna terapija usredotočuje se na međuljudske probleme koji su mogući uzrok pacijentovih poremećaja u hranjenju. Liječenje se sastoji od pomaganja pacijentu u mijenjanju onih međuljudskih odnosa koji potiču poremećaj ili onemogućavaju promjenu ponašanja.

Kognitivno-bihevioralna terapija (KBT)

Kognitivna bihevioralna terapija vremenski je ograničena terapija koja se također vodi po priručniku. Usmjerena je na nadgledanje pacijentovih misli, stavova i preuzimanje odgovornosti u vezi hrane, težine i ideala mršavosti. Terapija se usredotočuje na konkretne svakodnevne situacije te naglašava čimbenike koji potiču razvoj pacijentovog problema. Tijekom liječenja pacijent se stavlja u situacije u kojima treba vježbati nove načine razmišljanja i ponašanja, kako za vrijeme terapije, tako i u okviru tzv. domaćih zadaća.

Vremenski određena psihodinamska psihoterapija

U radu s anorektičkim pacijentima tradicionalna psihodinamska terapija postala je sve više strukturirana i vremenski određena. Prvenstveno se usredotočuje na nesvjesne osjećaje i predodžbe. Hrana i hranjenje gledaju se kroz simboličku perspektivu i pacijentov odnos prema sebi i ostalim bitnim osobama iz pacijentova okruženja.

Oblici obiteljske terapije

Kada se radi o djeci i mladima s poremećajima hranjenja, uobičajeno je u liječenju koristiti neki oblik obiteljske terapije u kombinaciji s mijenjanjem prehrambenih navika. Nekoliko je različitih teorijskih podloga utjecalo na odabir modela obiteljske terapije koji se danas primarno koristi u Švedskoj. Teorijski utjecaji koji su pritom bili najvažniji su: strukturalna obiteljska terapija, sustavna obiteljska terapija te strateška obiteljska terapija. Terapijski oblik koji se razvio tijekom posljednjih deset godina prvenstveno imajući u vidu pacijente s poremećajima hranjenja, posebna je vrsta obiteljske terapije poznata kao Maudsleyev model. Radi se o obliku terapije koji obuhvaća cjelinu situacija vezanih uz hranu unutar obitelji, kroz aktivno sudjelovanje u vrijeme obiteljskih obroka, kao i kroz pedagoške elemente i pružanje podrške. Liječenje je podijeljeno u tri faze, pri čemu je prva faza fokusirana na situacije vezane uz hranu i hranjenje. U drugoj fazi istražuju se psihološke prepreke koje stoje na putu vraćanju normalnome hranjenju. U trećoj fazi počinje se obraćati pozornost i na ostale probleme u obitelji koji mogu onemogućiti djetetov rast i progresivnu potrebu za autonomijom.

	Antal satser i avsnittet	Antal meningar i avsnittet	Antal satser per mening
Källtexten	31	16	1,93
Översättningen	32	17	1,88

Tabell 6: Jämfört antal satser och meningar i texten på källspråket, respektive den översatta texten

	Antal meningar per ca 500 ord	Genomsnitt ord per mening
Källtexten	29	17,31
Översättningen	30	16,89

Tabell 7: Jämfört antal meningar och antal ord per mening i ett avsnitt

	Antal fullständiga meningar i avsnittet (ca 500 ord)	Genomsnitt ord per mening
Text 1	24	20,72
Text 2	21	24,41
Text 3	28	17,89
Text 4	20	25,12
Text 5	15	33,70

Tabell 8: Resultat i texter i kontrollgruppen (liknande texter på målspråket)

Det finns nästan ingen skillnad i samma jämförda avsnitt som visas i första och andra tabell. Men sista tabellen visar att andra liknande texter på kroatiska brukar ha mycket längre meningar – några bara lite längre, några dubbelt så långa som den översatta texten. För att anpassa texten för kroatiska läsare, kan man försöka binda ihop meningar så att de blir längre. Å andra sidan kunde det vara bra att kvarhålla den ursprungliga textens korta meningar – det är ett särdrag av svenska formella texter som kanske skulle börja utföras på kroatiska så att svåra texter blir lättlästa. Därför kan man i denna kontext stödja en avvikelse från det som är vanligt i kroatiska medicinska texter pga klarhet.

3.3. En ekonomisk/marknadsföringstext

Här analyseras den första texten om företaget Kraš. Balansräkningar jämförs inte eftersom en typisk kroatisk och svensk balansräkning inte kan jämföras med antal ord och meningar. Kroatiska balansräkningar ser ut mycket mer detaljerade och längre än svenska, medan svenska brukar gruppera sina element så mycket som möjligt. De är så olika att det skulle ta en hel annan typ av analysen för att beskriva deras respektive särdrag, vilket skulle då överstiga uppsatsens tema. På grund av detta beskrivs här bara den del av den ekonomiska texten som handlar om företagets historia och nutida utveckling.

Avsnittet ur den ursprungliga texten om Kraš:

Generacije potrošača već gotovo cijelo stoljeće uživaju u bogatoj ponudi raznovrsnih Kraševih slatkih proizvoda. Od početaka proizvodnje 1911. godine, do danas, Kraš sustavno razvija proizvodnju sve tri grupe konditorskih proizvoda – kakao proizvoda, keksa i vafla i bombonskih proizvoda.

Dugogodišnja usmjerenost ka proizvodnji originalnih,visokokvalitetnih proizvoda i ispunjavanju želja i potreba potrošača osigurala su Krašu vodeću poziciju konditorskog proizvođača u regiji.

O Krašu najbolje govore njegovi brandovi poput Bajadere, Griotte deserta, Dorina čokolade, Životinjskog carstva, Domaćice, Napolitanki, Kiki i Bronhi bombona, te ostali proizvodi dobro poznati brojnim potrošačima.

Cjelokupna proizvodnja organizirana je u skladu sa svjetskim konditorskim standardima, pri čemu se ispunjavaju najstroži zahtjevi za postizanje visoke kvalitete.

Kraš danas posluje kao suvremena, tržišno orijentirana kompanija. Godišnja proizvodnja Društva premašuje količinu od 33.000 tona konditorskih proizvoda, od kojih se skoro polovina uspješno izvozi na sva svjetska tržišta.

Razvojni planovi usmjereni su prema snažnoj izvoznoj orijentaciji, uz naglasak na jačanju vodeće pozicije na tržištima regije, na kojima Kraš već posluje putem vlastitih komercijalnih podružnica i MIRE - najveće tvornice keksa i vafla u Prijedoru.

Visoka očekivanja pri ostvarenju postavljenog cilja temelje se na bogatom iskustvu i visoko motiviranim ljudskim potencijalima, kreativno usmjerenim na razvoj kompanije. Poslovanje razvijamo uz primjenu etičkih načela i odgovornog odnosa prema sredinama u kojima poslujemo.

Samma avsnitt ur den översatta texten om Kraš:

Generationer efter generationer av konsumenter har i nästan hundra år njutit av det rika utbudet av Krašs konfektyr. Sedan tillverkningens början har Kraš utvecklat produkter inom alla tre grupper av konditoriprodukter: kakaoprodukter, kex och rån samt karamellprodukter.

Den mångåriga inriktningen på tillverkning av egna unika produkter av hög kvalitet samt företagets mål att leva upp till kunders önskan och begär har förstärkat ledarroll för regionens konfektyrtillverkare.

Krašs varumärken talar för sig själva: Bajadera, Griotte dessert, Dorina choklad och Životinjsko carstvo, Domaćica kex, Napolitanke, karamellerna Kiki och Bronhi, samt andra produkter är välkända för så många konsumenter.

Produktionen följer konfektyrtillverkningens världsstandarder. Samtidigt fullgörs de mest strikta kraven för att nå den höga kvaliteten.

Idag arbetar Kraš som ett modernt, marknadsorienterat företag. Företagets årliga produktion överstiger 33 000 ton av konditoriprodukter, varav nästan hälften exporteras till ett flertal världsmarknader.

Företagets utvecklingsplaner är orienterade mot en stark export, med betoning på företagets ledande roll på regionens marknader, där Kraš redan arbetar via egna kommersiella dotterbolag och MIRA – en stor kexfabrik i Bosnien-Herzegovina.

De uppskruvade förväntningarna som ska realisera uppsatta mål grundas på en rik erfarenhet och välmotiverad personal, kreativa och riktade mot företagets utveckling. Affärsverksamheten utvecklas genom etiska principer tillämpade i praktiken och genom ett ansvarsfullt miljöförhållande.

	Antal satser i avsnittet	Antal meningar i avsnittet	Antal satser per mening
Källtexten	14	10	1,40
Översättningen	16	11	1,43

Tabell 9: Jämfört antal satser och meningar i texten på källspråket, respektive den översatta texten

	Antal meningar per ca 500 ord	Genomsnitt ord per mening
Källtexten	30	16,76
Översättningen	28	17,92

Tabell 10: Jämfört antal meningar och antal ord per mening i ett avsnitt

	Antal fullständiga meningar i avsnittet (ca 500 ord)	Genomsnitt ord per mening
Text 1	31	15,56
Text 2	32	15,53
Text 3	39	12,57
Text 4	32	15,14
Text 5	30	15,26

Tabell 11: Resultat i texter i kontrollgruppen (liknande texter på målspråket)

De två jämförda avsnitten liknar varandra i antal meningar och satser i hela avsnittet samt antal ord per mening. Å andra sidan är det olikt om man tittar på större delar av texten. Då blir det klart att översättningen har för långa meningar. Texter i kontrollgruppen har minst trettio meningar per ca 500 ord – några har även betydande fler än det. Följaktligen blir meningar i dessa texter, visst, kortare. Därför skulle översättningen också bearbetas så att de blir mer lika andra svenska texter av samma slag.

3.4. En turisttext

Avsnittet ur den ursprungliga texten om Pula:

Kaštel

Iz gornje kružne ulice jedan uspon vodi na vrh brežuljka, gdje je 1630. godine izgrađena utvrda četvrtastog tlorisa i s istaknutim ugaonim zašiljenim bastionima. Građen je po nacrtima francuskog vojnog arhitekta Antoina De Villea po narudžbi mletačke vlade radi zaštite grada i luke, s obzirom na njezin veliki značaj u pomorskom prometu na sjevernom Jadranu. Na vrhu brežuljka i ranije se morala nalaziti utvrda, vjerojatno s kontinuitetom još iz predrimskog i rimskog doba. Histarska gradina je imala prvenstveno obrambenu funkciju, a i u rimsko doba tu je morala biti smještena neka manja vojna postaja. U Kaštelu je danas Povijesni muzej Istre.

Malo rimsko kazalište

Na sjeveroistočnoj padini brežuljka ispod Kaštela nalaze se ostaci kazališta iz rimskog doba: Pula je tada imala pored Amfiteatra, još i dva kazališta, jedno izvan grada, južno od zidina na padini brda Zaro (Monte Zaro) od kojeg nisu vidljivi nikakvi značajni ostaci, i drugo, tzv. manje rimsko kazalište unutar bedema. Od njega su

sačuvani ostaci temelja scenske zgrade i dijelovi gledališta koji su dijelom rekonstruirani. Ispod kazališta je zgrada nekadašnje njemačke gimnazije u kojoj je od 1930. smješten Arheološki muzej Istre s bogatim fundusom prahistorijskih, antičkih i ranosrednjovjekovnih arheoloških spomenika iz cijele Istre.

Samma avsnitt ur den översatta texten om Pula:

Fästningen Kaštel

Uppe ovanför Giardini, Dubbelporten och Forumet finns en gata som leder till toppen på en kulle. Där hittar man en fästning byggd 1630, med en fyrkantig planritning och framstående bastioner i varje hörn. Ritad av den franska militära arkitekten Antoine De Ville, beställd av den venetianska regeringen. Dess funktion var att skydda staden och hamnen som var av stor betydelse för sjöfarten i norra Adriatiska havet. Det måste ha funnits en fästning där även tidigare; förmodligen kontinuerligt från preromerska och romerska tider. Den illyriska borgen var först och främst en fästning. En liten militärstation måste ha funnits där under romerska tider. Nu är fästningens murar en del av Istriens Historiska museum.

Lilla romerska teatern

Den tidigare nämnda kullens norra sidan finns det rester av en romersk teater: under sin romerska tid hade Pula inte bara en amfiteater, utan ytterligare två teatrar. Den som var belägen utanför stadsmurarna, på Monte Zaro kullens södra sida, lämnade inte några märkbara rester efter sig. Den andra är den så kallade Lilla romerska teatern och den byggdes innanför murarna. Dess scens grund finns kvar och utgör en del av auditoriumet, delvis restaurerad. Istriens Arkeologiska museum finns beläget strax nedanför. Det har funnits på samma ställe sedan 1930. Tidigare har byggnaden varit hem till den dåtida tyska gymnasieskolan. Museets rika insamling består av förhistoriska, antika och tidig medeltida arkeologiska fynd från hela Istrien.

	Antal satser i avsnittet	Antal meningar i avsnittet	Antal satser per mening
Källtexten	14	8	1,75
Översättningen	26	14	1,85

Tabell 12: Jämfört antal satser och meningar i texten på texten på källspråket, respektive den översatta texten

	Antal meningar per ca 500 ord	Genomsnitt ord per mening
Källtexten	31	16,05
Översättningen	31	16,20

Tabell 13: Jämfört antal meningar och antal ord per mening i ett avsnitt

	Antal fullständiga meningar i avsnittet (ca 500 ord)	Genomsnitt ord per mening
Text 1	37	13,49
Text 2	35	14,19
Text 3	37	13,52
Text 4	33	15,28
Text 5	35	14,14

Tabell 14: Resultat i texter i kontrollgruppen (liknande texter på målspråket)

Intressanta resultat visade att det fanns betydande flera meningar och nästan dubbelt så många satser i det översatta avsnittet än i texten på källspråket. Det här passar verkligen bra med uppsatsens hypotes. Men problemet är att det visas bara i det givna avsnittet. I ett större sammanhang har det dock inte visats så stora skillnader – eller nästan inga skillnader alls. Den andra tabellen indikerar att det fanns samma antal meningar per 500 ord i jämförda texter.

Om man tittar på den sista tabellen, ser man att antalet meningar i översättningen skulle vara högre för att matcha texter i kontrollgrupp. Med andra ord är meningar i översättningen för långa och för få. Skillnaden är inte så stor, men troligtvis skulle texten likna mer svenska originaltexter av samma typ.

4. AVSLUTNING

Den största delen av magisterarbetet bestod av översättningar från svenska till kroatiska och från kroatiska till svenska. En mindre del av arbetet bestod av teoretisk analys av nämnda översättningar. Huvudfrågan var om det kommer att finnas skillnader i meningslängd i källtexter och deras respektive översättningar. Det ställdes upp en hypotes att svenska texter kommer att innehålla kortare meningar än kroatiska texter. Om meningar på svenska är kortare, då är de även flera än i kroatiska texter, som skulle ha längre och färre meningar. Detta skulle gälla både för källtexter och översättningar.

Beroende på texttyp, visade sig hypotesen vara rätt, men inte som förväntat. Jämförelser mellan översättningar och andra "typiska" texter på målspråk visade att översättningarna skiljde sig från respektive källtexter i antal meningar, men samtidigt matchade de inte det antal som fanns i andra originaltexter på målspråket ("kontrolltexter"). Detta betyder att översättaren inte ändrade den ursprungliga meningslängden så mycket. I några fall kan det förklaras: t ex i skönlitterära texter. När det gäller t ex medicinsk text kan det vara på grund av tydlighet. I andra fall, nämligen i turisttexten, kan det påstås att meningarna i översättningen till svenska skulle ha varit kortare för att mer likna typiska svenska turisttexter. Men hypotesen har blivit bekräftat på ett annat sätt – nämligen i jämförelser av kontrolltexter. De visade att kroatiska texter alltid hade längre meningar än svenska.

Detta visar att kontrolltexter på målspråket var nödiga. Utan dem skulle det ha varit svårt att bestämma hur mycket man skulle anpassa meningslängd i översättning. Detta visar också hur viktigt det är att kolla texter i målspråket när man översätter. Trots att översättaren var medveten om att det var viktigt att tänka på detta samt försökte anpassa sina översättningar, blev meningar i de flesta fall för långa eller för korta. Samtidigt visade resultaten att det inte går att undvika källtextens inflytande. Översättningar avspeglar sina källtexter och därför blir det svårt eller även omöjligt att bedöma typiska texter i ett språk genom texter översatta till det språk.

Min hypotes var att texter i de två språken skulle ställas som motsatser. Analysen har dock visat att den starkare motsatsen var skillnaden mellan översättningar och originaltexter av samma typ på målspråk, de som användes som kontrolltexter. Detta betyder att

förhållandet mellan en källtext och dess översättning är djupare än tänkt. Uppenbarligen håller översättaren omedvetet samma meningslängd i målspråket. Men detta betyder inte att översättningen "låter översatt"; ibland kan det även förbättra den nya texten.

Kanske skulle det ha funnits två hypoteser. Trots att det såg ut som att uppsatsens hypotes var obekräftad, å andra sidan var den bekräftad. De texterna som valdes för "kontrolltexter" visade att det var rätt att svenska texter hade betydande kortare meningar än kroatiska. Alla exempel stödjade detta. Då är det bara hypotesen som skulle antingen ändras eller en annan skulle ställas för en ny, riktig forskning.

Dessutom har en annan sak dykt upp: att man saknar forskning. Medan svenskans meningslängd har jämförts med engelska och tyska, så var inte fallet för språkparet svenska-kroatiska. Kanske kommer det att bli ett intressant ämne i framtiden.

5. KÄLLFÖRTECKNING

Teori

1. *Klarspråk 02/2012*, ansvarig utgivare: Lena Ekberg. Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen – ett samarbete mellan Bolagsverket, Försäkringskassan, Skatteverket och Tullverket: Stockholm (http://www.sprakradet.se/13867, 2012/07/17)
2. *Klarspråk – för en vårdad, enkel och begriplig svensk*a (2007). Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen – ett samarbete mellan Bolagsverket, Försäkringskassan, Skatteverket och Tullverket: Stockholm(http://www.sprakradet.se/2244, 2012/07/17)
3. *Skriva på myndighet* (2010). Språkrådet, Institutet för språk och folkminnen – ett samarbete mellan Bolagsverket, Försäkringskassan, Skatteverket och Tullverket: Stockholm (http://www.sprakradet.se/8933, 2012/07/17)

Källtexter på svenska eller kroatiska

4. Nordisk kvinnolitteraturhistoria
Lorenz, Astrid (1997). *Natura demonia est*. På jorden: 1960-1990 / red. Eisabeth Møller Jensen ...[et al.]. Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Band 4. Bra Böcker: Höganäs
Enwald, Liisa och Nordgren, Elizabeth (1996). *Baksidan av familjeidyllen.* Vida Världen: 1900-1960 / red. Elisabeth Møller Jensen ...[et al.]. Nordisk kvinolitteraturhistoria, Band 3. Bra Böcker: Höganäs
Sæther, Astrid och Rønning, Anne Birgitte (2012). *Sigrid Undset*. Nordisk kvinnolitteraturhistoria på nätet. Redaktion: Kvinnsam, Göteborg & Kvinfo, Köpenhamn (http://nordicwomensliterature.net/sv/writer/undset-sigrid, 2012/03/17)
5. *Psykoterapeutsik behandling vid anorexia nervosa* (2011). red. Mikael Nilsson
http://www.sbu.se/sv/Publicerat/Kommentar/Psykoterapeutisk-behandling-vid-anorexia-nervosa/#treatmentasusual (2011/01/16)
6. Gavran, Miro (2009). *Jedini svjedok ljepote* (14. poglavlje). Mozaik knjiga: Zagreb
7. Kraš (http://www.kras.hr, 2011/03/12)
http://www.kras.hr/index.php?page=companyToday
http://www.kras.hr/index.php?page=history
Godišnji financijski izvještaj za poslovnu 2011. godinu (2012/03/16)
http://www.kras.hr/images/media/media_doc_54_hr.pdf
8. Pula (http://www.pulainfo.hr/hr/, 2012/03/15)
http://www.pulainfo.hr/hr/kamo-ici/kulturni-spomenici/33/
http://www.pulainfo.hr/hr/informacije/kako-doci-u-pulu/19/
http://www.pulainfo.hr/hr/informacije/korisne-informacije/20

Texter från kontrollgrupper (liknande texter på målspråket)

Texter om litteratur från kontrollgruppen:
Text 1: http://www.matica.hr/Kolo/kolo2007_2.nsf/AllWebDocs/Zenski_identitet___priroda__mit__ulica
Text 2: http://www.lzmk.hr/hr/izdanja/natuknice/123-krlezijana/788-krleza-miroslav-emk
Text 3: http://booksa.hr/dossier/simo-mraovic
Text 4: http://booksa.hr/dossier/rujana-jeger
Text 5: http://booksa.hr/dossier/boris-dezulovic

Medicinska texter från kontrollgruppen:
Text 1: http://www.hope.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=9&Itemid=5
Text 2: http://www.hope.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=11&Itemid=5
Text 3: http://www.hope.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=5
Text 4: http://www.hope.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=5
Text 5: http://www.hope.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=5

Texter om företag från kontrollgruppen:
Text 1: http://www.marabou.se/marabou/page?PagecRef=1
Text 2: http://www.cloetta.com/en.aspx
Text 3: http://lakerol.com/
Text 4: http://www.malmochokladfabrik.se/
Text 5: http://www.fazer.com/

Turistiska texter från kontrollgruppen:
Text 1: http://www.gavle.se/Uppleva—gora/Turistbyra/
Text 2: http://www.helsingborg.se/Besokare/gora/turistbyran/
Text 3: http://www.goteborg.com/turistbyran
Text 4: http://www.visitlinkoping.se/node/10823
Text 5: http://www.lund.se/Besokare/Startmeny/Lunds-turistbyra/

ÖVERSÄTTNINGAR

Till kroatiska

Astrid Lorenz Natura demonia est

Liisa Enwald, Elizabeth Nordgren Pozadina obiteljske idile

Astrid Sæther, Anne Birgitte Rønning Undset, Sigrid

Liječenje anoreksije nervoze psihoterapijom

Till svenska

Miro Gavran *Skönhetens enda vittne*

Om konditoritillverkare Kraš. Företagets balansräkning för 2011

Turisttexter om Pula

Natura demonia est

O Mindi Ramm

Lommen („Plijenor“), debitantska knjiga Minde Ramm (1859.-1924.) izišla je 1896. i pobudila interes. Fragmentirani roman neoromantičkog stila tumačio se istovremeno i kao erotski smion i kao antifeministički. Feministkinje iz miljea kojemu je Minda Ramm nekoć pripadala bile su razočarane što obrazovana osoba iz njihovog kruga tako piše, no svejedno su se složile s muškom kritikom koja je držala da je knjiga estetski gledano zanimljiva. Plijenor je samotna ptica koja uz tugaljivi krik uznemirena leti ukrug, kao prikaz krika ljudske tjeskobe i nezadovoljenog nagona. U romanu *Plijenor* dva su pripovjedača u prvom licu; Kristiane, kojoj je četrdeset i Regine, kojoj je dvadeset godina. Obje su učiteljice koje opisuju svoje sive živote bez ljubavi. „Teško se mučimo… ne smijemo se spariti i ne smijemo umrijeti“, kaže Kristiane u romanu. Minda Ramm oštro razotkriva kako ravnateljica Polly Rein upravlja, prikazuje kako žene ugnjetavaju žene, te kako je školski milje bojno polje za otvorene i unutrašnje ženske sukobe. U priznanju dvaju ženskih glasova nalazimo jedan intenzivan i intiman osnovni ton. Njihova je perspektiva izrazito ironična, spisateljica ne štedi svoje dvije učiteljice, iako oba glavna lika imaju simpatije pripovjedačice. Istovremeno osvjetljavajući frustraciju i žudnje za ljubavlju dviju generacija žena, Minda Ramm utire put suočavanju s vremenom. Zapanjenost i ranjivost dvaju glavnih likova suprotstavlja se ulaštenom samozadovoljstvu u učiteljskim i akademskim krugovima – među „istinski obrazovanima“. Minda Ramm pogađa bit „profesorice s interesom za umjetnost i znanost… gospodina i gospođe Klem, koji su podržavali kremiranje… diplomanta Holsta, koji je svojedobno radio kod Bjørnsona kao tutor“. Onodobni optimizam i vjera u napredak čine se cinični i isprazni, te se u romanu kritiziraju kao ljudski i društveni stav koji je postao utjecajan i među nastavnicima i u liberalnoj ljevičarskoj stranci. Takav pogled stvara u Regini ženski ideal koji ubija putenost i žudnju za životom, a Kristiane priječi u razvijanju filozofskog i spisateljskog dara. Dvostruka pripovjedačka perspektiva ističe sličnosti među dvjema ženama

i daje čitatelju naslutiti kako naivna Regine koja vjeruje u napredak može završiti kao destruktivna, deziluzionirana Kristiane.

> *Plijenor* se iščitavao kao roman s ključem, smješten u školski milje u Kristianiji (današnje Oslo, *op. prev.*). Smatra se da je poznata ravnateljica škole za djevojčice i dječake Ragna Nielsen (1845.–1924.) poslužila kao model za Polly Rein. Minda Ramm u mladim je danima bila aktivna u feminističkim krugovima, no kasnije se kritički postavila prema njima. Povodom dvadesetpete obljetnice mature pisala je o proturječnim zahtjevima koji su se postavljali pred studentice u vrijeme borbe oko ćudoređa. S jedne se strane tražila bujna ženstvenost, a s druge se od žena tražilo da se uspješno nadmeću poput nesentimentalnih muškaraca. Bilo je to burno vrijeme, „istovremeno pretjerano idealizirajuće i preciničnо".
>
> Minda Ramm bila je jedna od prvih akademskih građanki u Norveškoj. Studirala je fiziku i kemiju na sveučilištu, položila ispite za nastavnika te je bila članica studentske udruge *Skuld* („Krivnja"), koja je bila začetak *Norveške udruge za ženska prava* (Norsk Kvindesagsforening, osnovane 1884.).
>
> Udala se za pisca Hansa E. Kincka. Kao supruzi književnika, s dvoje djece i vječno na putu, nije joj ostajalo mnogo vremena za pisanje – njeno se djelo sastoji od četiri kratka romana i nekoliko novela. Nisu to opširni *bildungsromani,* već fragmenti života i sudbine koji kritički odražavaju onodobno vrijeme i njegove težnje. Njezin je stil distanciran i ironičan, kompozicija čvrsta, jezik eksperimentalan, obojen filozofskim uvidima te pojmovima i slikama iz svijeta fizike i kemije.

Natura demonia est („Priroda je demonska") se poput refrena se provlači kroz njezin najbolji roman *Fotfæstet* („Uporište") iz 1918. Schopenhaureova slijepa, besciljna želja za životom vlada njezinim literarnim univerzumom i pokreće bujicu slutnji, užasa i smrti. *Fotfæstet* je istovremeno i kritika civilizacije. Usred demonski destruktivne struje postoje dva idejna pravca, prikazana poput borbe različitih pogleda na svijet dvojice staraca. Zemljoposjednik Breien zauzima se za prirodoznanstveni materijalizam, dok njegov šogor, filozof Janke, piše članak koji u šopenhauerovskom duhu „poeziju, umjetnost i religiozne osjećaje" prikazuje kao jedinu mogućnost za izbjegavanjem slijepom prirodnog nagona. Konflikt među njima dvojicom ostavlja traga na mladima na farmi; zemljoposjednikovoj kćeri Gunhild i njezinoj prijateljici Aud, koje su obje studirale matematiku i prirodne znanosti. Također i na Ragnvaldu, koji obavlja korisne tehničke poslove za Breiena, ali sanja da će živjeti od pisanja.

Likovi Minde Ramm čine se vječno rastrganima između prirode i kulture. Nedostatak ljubavi roditeljske generacije i zlouporaba mladih središnje su teme. Mladi traže toplinu i temelje od kojih krenuti, no samo Gunhild dobiva stabilnost i osjećaj bliskosti s muškarcem u kojeg se zaljubljuje. Gunhild i Aud si donekle mogu pomoći i međusobno se podržavati, dok muškarci komuniciraju isključivo kao rivali, konkurirajući si. Ragnvaldu žensko prijateljstvo postaje prijetnja koja se može smanjiti samo putem braka, zbog čega se ženi s Aud. Interes pripovjedača usredotočuje se na ovaj dobro obrazovan, ali disharmoničan par. Kultura predviđa prednost duše, no u životu je suprotno. Ni Aud ni Ragnvald ne uspijevaju znanja i

emocionalni život sintetizirati na višoj razini te oboje priznaju da je brak primarno bio način prekidanja veza s roditeljima. „Najviše što dvije osobnosti mogu jest prihvaćati jedna drugu“ konstatira Ragnvald. Osobno je odabrao ljepotu kao najveću vrijednost, dok Aud, na Jankeov poticaj, izlaz pronalazi u Schopenhauerovoj filozofiji. Kad razdvojenost i proturječja postanu uvjet egzistencije, čovjek mora pronaći svoje mjesto da ga vlastiti demoni ne razore. Pritom supruga umjetnika Dora Delft postaje središnja figura. U njezinom opisu vide se tragovi Dagny Juel Przybyszewske, s kojom je Minda Ramm bila u rodu. Ne radi se tu o mitskoj *femme fatale* – Minda Ramm priziva umjetnički nadarenu, obzirnu i karizmatičnu ženu. Dora se čini kao najpozitivnija osoba u njezinome stvaralaštvu – a ona biva brutalno izložena slijepom nagonu koji vlada u djelu *Fotfæstet*.

Esencijalan je *stav* ljudi prema životu. Kroz suosjećanje, umjetnost i filozofsku spoznaju može se naučiti kako preživjeti proturječne životne uvjete. Zbog toga su nužnost opažanja i istraživanja postali literarni *credo* Minde Ramm.

Astrid Lorenz

Pozadina obiteljske idile

Finska ženska književnost 1980-ih

Jedna od bitnih tema finske ženske književnosti 1980-ih godina jest kritika odgoja, koja si za izazov postavlja obuhvatiti bezobzirno raščlanjivanje međuljudskih odnosa. Idilična se površina razbija i nijedan član obitelji nije pošteđen. Jedna od teoretičarki koje su utjecale na novu književnost jest Alice Miller, čija su se djela počela prevoditi na finski tijekom 1980-ih. U tadašnjim novim prikazima obitelji često se majku oslikava kao izrabljivača, no također se u ulozi nezasitnog tiranina može naći i dijete. Uobičajena poimanja i tumačenja djevojačkog odrastanja izvrću se i preokreću, a mitovi se nanovo tumače.

Anna Maija Ylimaula (rođena 1950.) arhitektica je i spisateljica. Potječe iz sjeverne Finske. Njezino debitantsko djelo kratak je roman o odrastanju nazvan *Papintyttö* („Pastorova kći“) iz 1976. Dijete koje je odraslo uz beskrajan niz zabrana vodi teške bitke s krivnjom i grijehom, uspijeva ih izboriti, da bi na kraju postalo etički nepokolebljiva supruga i majka. Za nju je ljubav pitanje volje, a ne osjećaja ili erotike.

U romanu ironičnog naslova *Idylli* („Idila“) iz 1985. provokativno se bavi temom majčinstva. Glavni lik je Ansa, koja istovremeno ima djecu i znanstvenu karijeru, no naposljetku se ne uspijeva nositi sa „srećom“ što ima veliku obitelj, te nakon što sazna da je ponovno trudna, utapa i dijete i sebe u vlastitom bazenu.

> *„Što da čovjek učini s majkama koje se nisu otarasile učenja o istočnome grijehu?“, revoltirano se pita pripovjedač u djelu* Pöytä koivissa („Stol među brezama“) *Anne Maije Ylimaula.*
>
> Anna Maija Ylimaula kćer je pastora i majka brojne djece. I sama je odrasla u okruženju vjerske obnove te opisuje što znači potpuna zabrana kontracepcije sa ženskoga stajališta.

Dok Anna Maija Ylimaula piše suzdržano i lakonski oslikava impresije i sažima forme, glas Annike Idström (rođene 1947.) snažan je i vatren. Ona opsežnom dramatikom i eksperimentiranjem prikazuje intrige, te spada među najodvažnije u generaciji finskih spisateljica koje raskršćuju s tabuima i seciraju pakao obiteljskog života.

Još od debitantskog romana *Sinitaivas* („Plavo nebo“) iz 1980., Annika Idström bila je zainteresirana za ženske snove i maštanja. U prvom je romanu forma još sasvim konvencionalna. Prikazuje se prijateljski odnos između četiri žene iz predgrađa. Tek monolog psihotične vozačice taksija na kraju romana nagoviješta intenzitet kojim će autorica kasnije istraživati ljudsku nutrinu.

Idström se probila romanom *Isäni rakkani* („Moj otac, moj voljeni“) iz 1981. U tom su romanu srušene konvencije i u smislu pripovjedačkih tehnika i u smislu ljubavne tematike. Glavni lik je konobarica koja je odrasla bez oca, kojeg slučajno susreće na radnom mjestu. Roman tematizira napetost kroz koju prolazi dok izbjegava i pokušava susresti oca, dok ga mrzi, suosjeća s njim i voli ga. Razbijeni kristali i ulašteno oružje središnji su simboli romana.

U sanjivoj fazi pri kraju romana otac i kćer, koja je proživjela incest, ljubomoru, laži i otkrivanje tajni, žive život u izolaciji na otoku usred mora. Na kraju dolazi do raspleta, u tu zemlju sreće nailazi majka razdvojene obitelji. Annika Idström ne radi oštru razliku između onoga što se događa u snovima i svijetu mašte protagonistice te onoga što se događa u stvarnosti, ali osjeća da je postala potpunija osoba nakon izleta u različite oblike potlačenosti. Naposljetku tiho zaključuje: „Sva sreća što nisam majka, već sam ja!“

Motiv djeteta koji postaje div i isisava snagu svoje majke ponavlja se u njezinom sljedećem romanu, *Veljeni Sebastian* iz 1985. („Brat Sebastian“). Glavni lik, sin samohrane majke koja se bavi književnošću, inteligentniji je od mnogih odraslih i odustaje od uloge promatrača i analitičara isključivo kada jede: tad zadovoljava potrebu za nježnošću kolačima koje je majka ispekla. Dijete pronalazi utočište u intelektualnosti umjesto da se „koprca u valovima osjećaja“, te mora funkcionirati kao skrbnik nezadovoljne i frustrirane majke. Žene u romanu propadaju, nemaju vremena pogledati svom samozavaravanju u oči prije no što ono postane fatalno.

> Roman Annike Idström *Kirjeitä Trinidadiin* („Pismo za Trinidad“, 1911.) objavljen je 1989. Mračan i ironičan je to opis muke jednog posve običnog finskog muškarca na putovanju s društvom u Svetu zemlju. U knjizi se prikazuje scena kanibalizma u snu, a u sljedećem romanu, *Luonnollinen ravinto* iz 1994. („Prirodna hrana“) kanibalizam je glavna tema. Saborski zastupnik sjedi u ustajaloj stražnjoj prostoriji u jednom restorančiću u Helsinkiju i čeka da ga vlastita žena pripremi i pojede.

S obzirom na intrige, djelo Eire Stenberg (rođene 1943.) *Paratiisin vangit* („Zatočenici raja“) iz 1984. podjednako je divlje i zaprepašćujuće. Autorica je jedna od rijetkih koji su debitirali 1960-ih pišući poeziju na finskom. Kasnije je objavljivala priče, a pjesmama se vratila oko 1980.

Paratiisin vangit bez empatije analizira zapaljivi suživot i materijalističku okrutnost jedne obitelji; oca, majke, brata i sestre. Njihov dom istovremeno je „prekrasan vrt smrti“ i kuća na staklenim nogama. Majka je vještica u kući od paprenjaka, a sestra je s jedne strane

kombinacija anđela i čudovišta, s druge ptica Feniks. „Raj nije zemlja sreće“, zaključuje pripovjedač u knjizi: „to nije stanje zadovoljstva. To je stanje nezadovoljstva kojim dominiraju zabrane, odnosno predivan vrt smrti“.

Potreban je hrabar skok u nepoznato, „u crnu rupu“, da bi se u odnosu roditelja i djece oslobodilo okova. To se događa djevojčici koja je glavni lik u drugome romanu Eire Stenberg, *Häikäisy* („Slijepi prozor“) iz 1987. Djevojčica se zove Stella, čime se aludira na kozmičku simboliku u knjizi. Nakon što je proputovala vlastitu tamu, Stella pronalazi cjelovitost koju cijeli svijet pokušava dostići. Istina, u svijetu prevladava fragmentiranost, ali „sve u nama traži svoj put natrag prema cjelini, prema zajedništvu, prema sjedinjavanju. Prema ljubavi i smrti“.

> *Ljubav je potreba, konstatira Stella, glavni lik u romanu Eire Stenberg* Häikäisy, *u pismu koje piše jednom prijatelju iz djetinjstva. Nastavlja riječima: „Zbog toga sam osjetila ispunila podražajima i zahvalnošću zbog sreće što nisam vrijedna toga. Ja volim sebe.“*

Primarni strah i samoća

Mnoge značajne spisateljice u Finskoj 1970-ih i 1980-ih usredotočile su se na vječna, egzistencijalna ljudska pitanja. Često se opisuje čovjek na rubu, odvojen od drugih, prije određenog susreta ili u blizini tuge i smrti. Najčešće su teme osjećaj krivnje, identitet, frustracije, psihički slomovi i mogućnosti promjene na jedan ili drugi način. U pozadini se naziru problemi odrastanja, posla i života u braku.

Eeva Tikka (rođena 1939.) i Raija Siekkinen (rođena 1953.) opisuju samoću i strah. Ali čak i ako je osnovni motiv kod njih isti, razlike nalazimo u naglašavanju etike, u načinu davanja nade i portretiranja ljudi.

> *„Nema Boga u teologiji, niti u ljudskoj duši, niti u psihologiji“, zaključuje jedan od likova u romanu Eeve Tikke. Vjerske i metafizičke teme zanimljive su, ali samo iznimno uspijevaju olakšati egzistencijalnu anksioznost. Jedna od omiljenih tema je praznina koja može sadržati i anksioznu nemogućnost djelovanja, ali i smirenost koja otvara mogućnosti.*

Eeva Tikka pripovjedački ne razbija tradicionalnu formu romana ili novele, ali je jezik u njezinim opisima u velikoj mjeri lirski. Središnja je tema granica između nazivanja osobe bolesnom ili tzv. normalnom, analiza i oslikavanje psihe u osjećajnog, drugačijeg pojedinca, izražavanje o tome kako se potpunim slomom može rasti i dosegnuti više spoznaje. Glavni lik može biti dječak koji trpi *mobbing* zbog nekog manjeg ili većeg nedostatka, ili pak psihički bolesna žena. Nježno i intuitivno razumijevanje često se sukobljava sa snažnim „normalnim pojedincem“. Te dvije osobe mogu odgovarati biblijskima Jakovu i Ezavu, a ono što se

tijekom romana razvija u pravilu jest „Jakov“, snažan u svojoj osjećajnosti i svojoj očitoj slabosti. U romanu *Jyrkänparras* („Ponor“) iz 1981. mucavac Sulevi, koji na kraju nestaje u šumi, shvaća svoju paradoksalnu snagu: „Jak! Zatvorio je oči dok je sjedio u školskoj klupi i iskopao hrpu zemlje, posjekao brojne šume, podigao razinu vode u jezerima. Tako mu je divovska bila snaga da se podvio pod njom –“.

Pri kraju novele „Auringossa“ („U suncu“) iz zbirke *Alumiinikihlat* („Zaručničko prstenje od aluminija“) iz 1984., žena koja nije imala djece ponovno rađa samu sebe u vodi, nakon što je postala psihički nestabilna. No, prvo sebe mora prihvatiti kao osobu koja se raspala. „To je sjena sa sunca, sjena vode, uz korijen bijelog lopoča. U njezinoj se maternici ljulja i posvuda je okružena toplom plodnom vodom, poput sjemenke lopoča čeka svoje rođenje, čeka, i ne posve uzalud, nova djeca i dalje pristižu na svijet“.

> „Kod kuće je otišla do ogledala, stala preda nj i vidjela lice nadasve golo i bezizražajno. Bilo je to jedno sasvim tuđe lice.“ (Raija Siekkinen: *Elämän keskipiste*, 1983.).

Raija Siekkinen opisuje fundamentalnu otuđenost među ljudima pesimističnije i potpunije nego Eeva Tikka. Suživot supružnika, braće i sestara ili drugih bliskih ljudi prikazuje kao zatvor, odaje grotesknost ispod površine u razgovoru uz kavu ili na obiteljskim okupljanjima i čvrsto se drži stava po kojem se ljudski unutarnji svjetovi nikada ne susreću. Vrata, prazni prozori, iritantne krhotine stakla ili kamena i otvori liftova prizori su nedostatka kontakta među ljudima koji se ponavljaju. „Teorija o otuđenju bila mi je poznata“, ironično kaže pripovjedač u jednoj od novela: „kao i slijepcu koji je počinio samoubojstvo nakon što mu se vratio vid“ (*Elämäns keskipiste,* „Središnja točka života“, 1983.).

Slika ljudi koju prikazuje Raija Siekkinen ne razlikuje se mnogo od djela do djela. Glavni je lik žena čija je najranija mladost završila i koja je frustrirana zbog studija ili braka. Zalutala je i ide u krug, iako ona sama možda misli da je na putu i ide naprijed. Njezin je unutarnji svijet nepoznat i nerazumljiv ponor. Sličnu tematiku uočavamo kod Eeve Tikke, koja to pojašnjava kroz simbole iz prirode: primamljiv ponor koji istovremeno budi užas u ljudskoj nutrini predstavljen je tamnim dnom vode, okomitim nagibom, kraterom ili strmom provalijom. „Nije to bio poziv do srebrnog izvora rijeke ili prema posvećenju. Bio je to poziv u onu tminu koja je postojala u njoj samoj i koja ju je privlačila k sebi u mračnim virovima“ *(Jyrkänparras)*.

Raija Siekkinen često poistovjećuje taj ponor s metafizičkom „središnjom točkom života“ ili s biološkom jezgrom, staničnom jezgrom. To unutarnje, najdublje i najmračnije dijele svi, ali svejedno tek poneki prepoznaju kod drugih, ako uopće i kod sebe.

Osjećaj otuđenosti također podrazumijeva da se „čini (…) da je svijet postao manji i da se želi držati podalje od mene“, što u svojoj raspršenoj boli zaključuje lik u noveli „Koulu“ („Škola“) Raije Siekkinen u djelu *Elämän keskipiste*. Kod Raije Siekkinen se slike otvorenog prostora i čistog sijanja sunca ujedinjuju s egzistencijalističkim nedostatkom snage. Slika koja

bi tome odgovarala kod Eeve Tikka može biti pozitivnija, strah se miješa s nadom, potom s oslobađanjem: „…potom je prestala šuma i granica je bila oštra, došla je do čistine gdje su stabla bila posječena – bio je to osjećaj slobode i praznine koji ju je oborio. Je li to bila tuga?“ *(Jyrkänparras)*.

Leena Lander (rođena 1955.) debitirala je kao pisac zabavne književnosti 1982. Danas pripada najpopularnijim i najpoznatijim finskim književnicima, a djela su joj prevedena na mnoge jezike. Osim romana, piše i eseje i drame za kazalište, radio i televiziju. Primila je nekoliko nacionalnih književnih nagrada, a za djela *Tummien perhosten koti* („Dom tamnih leptira“) iz 1991. i *Tulkoon myrsky* („Neka dođe oluja“) iz 1994. nominirana je za nagradu Nordijskog književnog vijeća *(Nordiska Rådets Litteraturpris).*

Eeva Tikka ujedinjuje motiv praznine s pozitivnim mogućnostima koje osoba ima: rast, milost i nada – usprkos tome što ono što čovjek nikada ne može shvatiti raste do neba. „Ali to postoji vani: u svojoj cjelini, ono od čega vidimo samo dio, u cjelini koja je nama namijenjena i za nas pripremljena. A u našim neuspjesima to je izliveno u obliku milosti, tako da ponovno dobijemo natrag snagu i nastavljamo živjeti u njezinoj blizini.“ (*Hiljainen kesä*, 1979., „Mirno ljeto“).

Liisa Enwald

Razoreni životi i tamna tišina

Rosa Liksom (rođena 1958.) pripada krugu spisateljica poput Mariaane Jäntti, Anje Kauranen, Päivi Perttule, Eire Stenberg i Annike Idström koje su 1980-ih oblikovale novi način pripovijedanja unutar finske proze. Jedno od karakterističnih obilježja te nove proze jesu kako kafkijansko-orwellovski opisi suvremenog društva kao antiutopije, tako i fragmentirana, epizodična forma. Dok se primjerice Mariaana Jäntti poslužila klišejima modernističkog romana u istraživanju fizičkog i egzistencijalnog determinizma, a Päivi Perttula u svojoj dadaističkoj prozi dala formi značenje, te antiromanom književnost pretvorila u apstraktnu umjetnost, Rosa Liksom je uz pomoć nerijetkih humorističnih detalja prizvala sliku idile kojoj prijeti velika katastrofa.

Debitirala je 1985. žustrom zbirkom novela *Yhden yön pysäkki* („Postaja za jednu noć“), koja je odmah polučila uspjeh kod publike i kritike. U zbirci je prikazan jedan sasvim nov način izražavanja, provokativan protest u opisu izoliranih pojedinaca ispunjenih samoćom, otuđenošću, nijemošću, samoprezirom, ravnodušnosti, mržnjom, gnušanjem, agresijom i potpunim slomom iluzija kod autistične mladeži u urbanim sredinama 1980-ih, ili u samotnoj, mračnoj Laponiji.

Već u najranijoj dobi upoznaju uništeni ljudi Rose Liksom „okus krvi u ustima“, bili oni djeca koja su brzo odrasla okružena surovim betonom ili djeca koja sjede iza zaleđenih prozora gore na sjeveru. Likovi Rose Liksom pate od ideje da je potpuna neovisnost potpuna sloboda. Pri suočavanju s ljudima i društvenom mašinerijom susreću se s prezirom i bezosjećajnošću.

Ovi „rubni ljudi“ nemaju nikakvu mogućnost izbora; ili su ogorčena i cinična urbana mladež, ili izmučeni drvosječe u arktičkoj pustoši. U svijetu gdje se ljudi hrane mržnjom prema šizofrenoj stvarnosti nema mjesta snovima. Tek se odbojno, bezrazložno nasilje doživljava kao svojevrsno očajničko rješenje.

Spisateljica ne ide u dublje analize problema svojih likova. Zbog toga se njihovi isprazni rituali, njihovi primitivni polu-životi i njihovi besciljni pokušaji bijega od stvarnosti čine krajnje statični, nemotivirani i destruktivni u svoj svojoj bezosjećajnosti.

Ljudi u novelama Rose Liksom anonimni su i nedefinirani. Brzim potezima kista spisateljica oslikava ledeno hladno ozračje njihovih unutrašnjih života i vanjskog, potištenog krajolika. Kod Rose Liksom najživlji je jezik – sleng velikog grada ili sjevernjački dijalekt.

U sljedećoj zbirci novela, *Unohdettu vartti* iz 1986. („Zaleđeni trenuci“), Rosa Liksom nastavlja oblikovati ljudske sudbine iz arktičke pustoši. Forma je fragmentirana do vrlo kratkih odlomaka u prozi u kojoj su likovi i dalje aninimni, sputani, zatvoreni, iako se

agresivna mržnja i provokativni protest debitantskog djela ponešto prigušuje i zamjenjuje rezigniranim trpljenjem.

U djelu *Väliasema Gagarin* iz 1987. („Postaja Gagarin“) mjesto radnje se premješta u Mongoliju i Sibir, a pripovijetke Rose Liksom postaju egzotične minipriče, koje su u svojem dječjem izričaju bespoštedno komične. Stil preuzima retorski, starinski prizvuk kakav se koristi u bogoslužju, u narodnim pričama i legendama. Mistični, bajkoviti elementi uklapaju se kao prirodni dijelovi sadašnjosti i svakidašnjice; npr. poludivlji konji, deve koje se tjeraju, ribe koje iskaču na suhu zemlju tundre, gdje djeca udaraju loptu sušenim konjskim penisima, dok mlađi dječaci za to vrijeme bacaju kockice i igraju se janjećim kostima. Apsurdno tako postaje na svoj način posve samorazumljivo i prirodno. Dio pripovijetki funkcionira poput ironičnih, šamanskih poučnih komada (tzv. *Lehrstücke*).

Tyhjän tien paratiisi iz 1989. („Ultra light raj“) nastavak je prikazivanja primitivnog poluživota i „primitivnih“ ljudskih sudbina kojima se Rosa Liksom bavila u ranim zbirkama novela. Društvo opisano kao fragmentirano, kroz autoričinu subjektivnost i stil ostvaruje ljudskost. Tu se otkriva i cinizam i amoralnost koji se skrivaju ispod „ulaštene“ površine, bila ona osobna ili društvena.

Svoj prvi roman, *Kreisland,* Rosa Liksom izdala je 1996. Radi se o satiri u kojoj se tematiziraju društveni klišeji i životi otmjenih obitelji. U djelu se izmjenjuju vrijeme i mjesto radnje sve od Finske 1930-ih, pa do Brežnjevljeve Rusije i suvremenog SAD-a.

Pirkko Saisio (rođena 1949.) debitirala je 1975. svojim romanom *Elämänmeno* („Životni put“). Radi se o velikom epskom romanu o radničkoj obitelji koja živi u helsinškom kvartu Sörnäs. Pod svojim je imenom objavila, između ostalog, tjeskobom nabijeni roman o lezbijskoj ljubavi *Kainin tytär* („Kainova kćer“) iz 1984. Uz to, objavljivala je knjige pod ženskim i muškim pseudonimima. Pirkko Saisio nije samo prozaistica, već i talentirana dramatičarka.

Knjiga Anje Kauranen (rođene 1954.) *Sonja O. kävi täällä* („Sonja O. je bila tu“) izazvala je metež svojim opisom ženske neinhibiranosti. Sonjin razvoj do moderne ženstvenosti događa se u nekoliko stadija. Prvo kao djevojka luta od kreveta do kreveta i muškarci je iskorištavaju. Potom očvrsne i postaje osvetoljubiva, sve dok napokon ne osvijesti svoj životni poziv: biti Vierge moderne[*], postati književnica.

U djelu *Pimeää vain meidän silmillemme* („Pred našim je očima samo tmina“) iz 1987. Anja Kauranen pripovijeda o dječjoj sportskoj zvijezdi Petri Winter, čiji se mišići tesaju do savršenstva, dok se njezina ženstvenost potiskuje. Petra je poput sestrinske figure duhovno zakočenoj Sonji – obje se pokrenu, no na vrlo različite načine.

[*] Vierge moderne, pjesma poznate finsko-švedske pjesnikinje Edith Södergran

U Ihon aika („Doba puti“) iz 1993. Anja Kauranen govori o bolesti i smrti svoje majke i time daje dirljiv doprinos raspravi o palijativnoj skrbi. U romanu *Pelon maantiede* („Geografija straha“) iz 1995. opisuje grupu fakultetski obrazovanih feministkinja koje su počinitelji niza hladnokrvnih ubojstava odabranih muškaraca. Brojne su knjige Anje Kauranen bile bestseleri koji su potakli mnoge rasprave.

Elizabeth Nordgren

Undset, Sigrid

1882. – 1949.

Norveška

Dobitnica Nobelove nagrade za književnost 1928., Sigrid Undset odigrala je jednu od značajnijih uloga u kasnijoj fazi norveškog realizma. Rođena je u Danskoj, ali je odrasla u ondašnjoj Kristijaniji (današnjem Oslu, *op. prev*.) u intelektualnom činovničkom okruženju. Otac joj je bio poznati norveški arheolog Ingvald Martin Undset. Nakon kratkoga strukovnog obrazovanja počela je raditi kao tajnica, a s dvadeset i sedam godina otputovala je na stipendiju u Rim, gdje je upoznala budućeg supruga, slikara Andersa C. Svarstada. Nakon dvanaestogodišnjeg braka, razvela se 1924. god. Iste se je godine preobratila na katoličanstvo. U periodu 1935.-1940. predsjedala je Društvom norveških književnika, sve dok zbog protivljenja nacistima nije bila prisiljena emigrirati u SAD. U razorenu domovinu vratila se 1945.

Sigrid Undset debitirala je 1907. romanom o braku *Fru Marta Oulie* („Gospođica Marta Oulie“). Uslijedio je roman *Den lykkelige alder* („Sretno doba“) iz 1911. Veliki je uspjeh postigla romanom *Jenny,* izdanim iste godine. Glavni je lik mlada slikarica, koja ima velika očekivanja od umjetnosti, od ljubavi i od same sebe. *Från och med Vaaren* („Proljeće“) iz 1914., zbirka novela *Splinten av trollspeilet* („Krhotine začaranog zrcala”) iz 1917. i *De kloge jomfruer* („Mudre djevice“) iz 1918. u književnom su djelu odražavali doba u kojemu je autorica bila majka i supruga.

Njezino je veliko djelo trilogija o Kristin Lavransdatter, koja se sastoji od romana *Kransen* („Vijenac“), *Husfrue* („Gospodarica Husabyja“) i *Korset* („Križ“) nastalih 1920.-22., dok su pojedini dijelovi izdavani između 1921. i 1923. Uz *Kristin Lavransdatter,* tu su i drugi povijesni romani: *Olav Audunssøn i Hestviken* („Olav Audunssøn”) iz 1925. i *Olav Audunssøn og hans børn* („Olav Audunssøn i njegova djeca”) iz 1928. U tim je djelima norveško srednjovjekovlje okvir u koji postavlja svoje opise ljubavi i sukoba među ljudima,

ali i izvor inspiracije. Preostala su joj djela romani: *Gymnadenia* iz 1929., *Den brændende busk* („Gorući grm“) iz 1930., koji opisuje razvoj religioznosti, zatim opširni romani smješteni u njezino doba *Ida Elisabeth* iz 1932., *Den trofaste hustru* („Vjerna žena“) iz 1936. te romani u kojima je središnji lik snažna samostalna žena, slično kao i u njezinome posljednjem, povijesnom ženskom romanu iz 1939., *Madame Dorthea*. Uz to je izdala zbirke eseja *Et kvindesynspunkt* („Ženski pogled“) iz 1919., *Etapper* iz 1929. i *Etapper. Ny række* iz 1933. („Etape“), koji šire političke, kulturološke i vjerske poglede. Zatim memoari *Elleve år* („Jedanaest godina“) iz 1934. te biografija Sv. Katarine Sijenske, izdana posthumno 1951. god.

Književne teme Sigrid Undset smještene su u rasponu od romana iz onodobne suvremenosti i duboke psihološke analize modernih žena, preko povijesnih priča o majčinstvu i žudnji, sve do svetačkih biografija.

Izbor iz literature o Sigrid Undset:

Claudia Jean Berguson: Saga, gossip, ballad and legend as narrative voices in Sigrid Undset's Kristin Lavransdatter, 2003

Stanley L. Jaki: Sigrid Undset's quest for truth, 2007

Nan Bentzen Skille: Innenfor gjerdet: hos Sigrid Undset på Bjerkebæk, 2003

Sigrun Slapgard: Dikterdronningen: Sigrid Undset, 2008

Benedicta Windt-Val: "Men han het Edvard-": navn og navnebruk i Sigrid Undsets forfatterskap, 2009

Astrid Sæther, Anne Birgitte Rønning

Liječenje anoreksije nervoze psihoterapijom

Obiteljska terapija, KBT, IPT, KAT

SADRŽAJ

Uvod

Izvorna izvješća

Komentar Švedske agencije za procjenu zdravstvenih tehnologija

Sažetak izvornih izvješća

O studijama

Rezultati

Zaključci izvornih izvješća

Potrebe za daljnjim istraživanjem prema izvornim izvješćima

SBU-ova ocjena izvornih izvješća

Članovi projektne skupine

Infookviri

Što je anoreksija nervoza?

Uobičajeno liječenje anoreksije nervoze u Švedskoj

Interpersonalna terapija (IPT)

Oblici obiteljske terapije

Preporuke za daljnje čitanje i reference

Uvod

U Švedskoj danas oko 10 000 osoba boluje od anoreksije nervoze. Primarni je cilj liječenja zaustaviti samoizgladnjivanje. Nakon što intenzitet izgladnjivanja počne slabjeti, pacijent postaje otvoreniji za primanje podrške putem razgovora.

U literaturi su opisani brojni terapijski modeli, ali nema mnogo studija terapijskog postupka u kontroliranim uvjetima. Nema podataka o određenim terapijskim modelima koji bi bili superiorni u odnosu na druge.

Prenosimo sažeti pregled i ocjenu Švedske agencije za procjenu zdravstvenih tehnologija[*] dvaju sustavna pregleda koja je sastavila kolaboracija Cochrane, a koji su udarili znanstvene temelje psihoterapijskom liječenju djece i odraslih pogođenih anoreksijom nervozom. Najbitniji su zaključci obaju pregleda da postoji značajna potreba za kvalitetnim studijama liječenja na tome području.

Izvorna izvješća

Fisher CA, Hetrick SE, Rushford N. Family therapy for anorexia nervosa. Cochrane Database of Systematic Reviews 2010, 4. Izdanje. Članak. Broj: CD004780. DOI: 10.1002/14651858.CD004780.pub2.

Hay PPJ, Bacaltchuk J, Byrnes RT, Claudino AM, Ekmejian AA, Yong PY. Individual psychotherapy in outpatient treatment of adults with anorexia. Cochrane Database of systematic reviews 2003, Issue 4. Art. No.:CD003909. DOI:10.1002/14651858.CD003909.

Komentar Švedske agencije za procjenu zdravstvenih tehnologija

Dva navedena pregleda nastala u okviru kolaboracije Cochrane daju pregled rezultata dvadeset kontroliranih studija koje su uspoređivale obiteljsku terapiju ili individualnu psihoterapiju s nekim oblikom tretmana u kontrolnoj skupini (najčešće uobičajeno liječenje, odnosno „treatment as usual“).

U navedenim se preglednim radovima procjenjuje nekolicina psihoterapijskih metoda. Od spomenutih terapija u Švedskoj se koriste: kognitivno–bihevioralna terapija (KBT), koja je relativno široko rasprostranjena te interpersonalna terapija (IPT), čija je rasprostranjenost manja, ali raste. Vremenski ograničena psihodinamska psihoterapija je, najjednostavnije rečeno, ponešto neodređeni krovni naziv za više kratkoročnih psihoterapija baziranih na psihodinamskom principu. Te su kratkoročne terapije jedan tip psihoterapija tradicionalno uobičajen u Švedskoj. Kognitivno–analitička terapija (KAT), koja se također navodi u jednome od pregleda, u Švedskoj je, međutim, gotovo posve nepoznata.

Psihoterapijski postupci koji se nude u okviru kliničke obrade u Švedskoj (i u ostalim zemljama) najčešće nisu toliko strogo razdvojeni kao što se to opisuje u navedenim pregledima; pregledi se, naime, temelje isključivo na iznimno kontroliranim studijama liječenja prema terapijskom priručniku za određenu terapiju. U Švedskoj su razni oblici obiteljske terapije najuobičajenija metoda liječenja anoreksije nervoze u djece i mladih.

- Nije utvrđena znanstvena podloga na temelju koje bi se moglo tvrditi da je neka od uspoređivanih psihoterapijskih metoda superiorna drugima. Doduše, postoje slabe naznake da obiteljska terapija, kao i posebna individualna psihoterapija mogu biti bolje od uobičajenih metoda, barem kratkoročno.

[*] Švedska agencija za procjenu zdravstvenih tehnologija (*Statens beredning för medicinsk utvärdering*, SBU), utemeljena 1987. Bavi se istraživanjem i evaluacijom ustaljenih i novih metoda dijagnostike i liječenja. *(op. prev.)*

• Analiza literature u navedenim pregledima provedena je 2008. godine. U međuvremenu je objavljena jedna velika multicentrična studija iz SAD-a provedena na 121 pacijentu, u kojoj se uspoređuju tretmani obiteljske terapije s individualnom psihoterapijom u adolescenata (Lock et al., 2010.). Nisu pronađene nikakve razlike između tih dviju metoda u odnosu na primarni ishod poboljšanja zdravstvenog stanja po završetku liječenja. Ipak, praćenje bolesnika nakon šest te nakon dvanaest mjeseci pokazalo je da obiteljska terapija daje osjetno bolje rezultate.

• Navedena dva pregleda ograničena su na obiteljsku, odnosno individualnu psihoterapiju, prvenstveno u okviru ambulantnog liječenja odraslih pacijenata (starijih od 16 godina). Ostale studije, npr. različitih programa organizirane skrbi ili grupnih terapija, nisu obuhvaćene ovim pregledima. Iz toga slijedi da navedena izvješća ne pružaju potpunu sliku terapijske prakse.

• Određeni je broj studija psihoterapijskih postupaka u liječenju anoreksije nervoze u tijeku te će biti objavljen u narednim godinama. Dvije su švedske studije od posebnog interesa: jedna uspoređuje terapiju prihvaćanja i posvećenosti (eng. *Acceptance and Commitment Therapy*, ACT; radi se o razrađenijoj verziji KBT-a) s uobičajenom terapijom. Druga uspoređuje dvije vrste liječenja po terapijskom priručniku, obiteljsku terapiju i individualnu kognitivno–bihevioralnu terapiju.

Sažetak izvornih izvješća

O studijama

Dva pregledna članka kolaboracije Cochrane koja su procjenjivala obiteljsku i individualnu psihoterapiju anoreksije nervoze temelje se na 13, odnosno 7 randomiziranih kontroliranih studija s malim brojem sudionika. Najveći broj studija proveden je u Velikoj Britaniji, ostale su provedene u SAD-u, Argentini, Australiji, Kanadi, Izraelu, Španjolskoj, Švedskoj te na Novom Zelandu. Broj sudionika u navedenim studijama varirao je od 13 do 129, a samo je u jednoj sudjelovalo više od stotinu ispitanika.

1. Sustavni prikaz oblika obiteljske terapije

Ovim su studijama obuhvaćeni pacijenti obaju spolova s dijagnosticiranom anoreksijom nervozom prema klasifikaciji DSM-IV ili ICD-10. Primarni je ishod bio remisija[*].

Najbitnije ovdje izložene usporedbe:

— Obiteljska terapija i uobičajena njega

— Obiteljska terapija i ostale psihoterapijske metode liječenja

— Različiti oblici obiteljske terapije

[*] Korišteni su različiti standardizirani instrumenti za procjenu poboljšanja stanja bolesnika, od kojih su najčešće korištene procjene Morgan Russell Assessment Schedule i Eating Attitudes Test (EAT).

Studije uključuju ispitanike na ambulantnom, kao i bolničkom liječenju, iako se većinom radilo o ambulantnim pacijentima. Studije obuhvaćaju tek mali broj ispitanika s nekim drugim psihijatrijskim komorbiditetom. Ispitanici su bili u dobi između 11 i 27 godina. Najveći je broj studija proveden na obliku obiteljske terapije poznate kao Maudsleyev pristup.

2. Sustavni prikaz oblika individualne psihoterapije

Prikazane studije obuhvatile su pacijente obaju spolova starije od 16 godina s anoreksijom nervozom dijagnosticiranom prema DSM-IV ili po drugim odgovarajućim međunarodnim klasifikacijama. Primarni je ishod bio povećanje tjelesne težine na normalnu vrijednost s obzirom na visinu, dob i spol.

Sljedeće su psihoterapijske intervencije relevantne za švedske prilike istraživane u prikazanim studijama:

— Interpersonalna psihoterapija (IPT)

— Kognitivno–bihevioralna terapija (KBT)

— Vremenski ograničena psihodinamska psihoterapija

Trajanje liječenja variralo je od 20 tjedana do više od jedne godine. Najveći je broj studija pokazao da je praćenje bolesnika trajalo najmanje godinu dana. Pojedine studije uključivale su manje od 50 pacijenata u svakome od oblika liječenja, a dvije su studije imale manje od 10 pacijenata u jednoj vrsti liječenja.

Rezultati

1. Sustavni prikaz oblika obiteljske terapije

Obiteljska terapija kratkoročno može biti učinkovitija od uobičajenog liječenja (2 studije, 81 pacijent).

Nisu pronađene signifikantne razlike između obiteljske terapije i drugih istraživanih psiholoških intervencija (4 studije, 149 pacijenata).

2. Sustavni prikaz oblika individualne psihoterapije

Učinci psihoterapijskih intervencija u liječenju anoreksije nervoze su od svih uključenih studija ocijenjeni na temelju rezultata njih sedam, s ukupno 261 ispitanikom.

Usporedbe uglavnom nisu pokazale nikakve razlike. Nijedan od istraživanih oblika terapije nije se pokazao općenito boljim od nekog drugog.

Rezultati dviju studija ukazuju na to da specifična psihoterapija može biti učinkovitija od uobičajenog liječenja, a jedna je studija pokazala da je uobičajeno nespecifično liječenje bilo bolje od dviju specifičnih vrsti psihoterapije (IPT i KBT)[*].

[*] Jedna longitudinalna studija (Carter et al., 2010) pokazala je da nema razlike u učinku različitih načina liječenja. Ovi se rezultati prvenstveno pojašnjavaju kroz značajno različit način razvoja od kraja liječenja do početka praćenja pri nespecifičnom liječenju u usporedbi s IPT-om, gdje se rezultat uobičajenog liječenja pogoršao, dok se rezultat IPT tretmana poboljšao. Što se tiče KBT terapije, nije došlo ni do kakve zamjetne promjene ishoda od završetka liječenja do početka praćenja.

Zaključci izvornih izvješća

- Kratkoročno gledano, moguće je da obiteljska terapija bude uspješnija od uobičajenog liječenja.
- Znanstvena podloga nije dostatna da bi se odredilo je li obiteljska terapija bolja od ostalih psiholoških tretmana.
- Znanstvena podloga nije dostatna da bi se odredilo jesu li određeni oblici obiteljske terapije bolji od drugih.
- Specifični oblici individualne psihoterapije mogu biti uspješniji od metode uobičajenog liječenja ili neke druge odgovarajuće metode.
- Znanstvena podloga nije dostatna da bi se odredilo jesu li određeni oblici individualne terapije bolji od drugih.
- Potrebne su randomizirane kontrolirane multicentrične studije s većim brojem sudionika da bi se ocijenile posebne obiteljske i individualne psihoterapije te ih se međusobno usporedilo s kontrolnim grupama.

Potrebe za daljnjim istraživanjem prema izvornim izvješćima

Potrebne su opsežnije studije kako bi se ispitao rezultat različitih specifičnih psihoterapija, poput interpersonalne terapije (IPT), kognitivno–bihevioralne terapije (KBT) i psihodinamske psihoterapije, kao i različitih vrsta uspoređenih obiteljskih terapija u odnosu na kontrolne grupe. Bilo bi poželjno da buduće studije koriste ujednačena mjerenja rezultata i mjere učinak liječenja u istim fazama, tj. po završetku liječenja ili nakon godinu dana. Buduće studije bi, također, trebale ispitati utjecaj dugotrajne bolesti na rezultate liječenja, neovisno o dobi.

SBU-ova ocjena originalnih izvješća

Za SBU-ovu procjenu kvalitete originalnih pregleda korišten je obrazac za procjenu sustavnih pregleda (AMSTAR, Shea BJ et al. 2007). Cochrane sustavnim pregledima nedostaje procjena zdravstvene ekonomike.

Članovi projektne skupine

Stručnjaci: Claes Norring, psiholog, docent, voditelj istraživanja, Centar za poremećaje hranjenja grada Stockholma i Znanstveni centar za poremećaje, Centar za psihijatrijska istraživanja, pod upravom grada Stockholma i štokholmske županije/Karolinški institut u Stockholmu

Anna–Maria af Sandeberg, glavna liječnica i voditeljica Centra za poremećaje hranjenja grada Stockholma, pod upravom grada Stockholma i štokholmske županije

Procjenitelji: Ulf Wallin, viši liječnik, med. dr., voditelj razvoja i istraživanja, Nadležni centar za poremećaje hranjenja za regiju Skåne

Voditelj projekta: Mikael Nilsson, SBU

Infookviri:

Što je anoreksija nervoza?

Anoreksija nervoza najozbiljnija je dijagnoza u skupini psihijatrijskih dijagnoza poremećaja hranjenja (prema DSM-IV i ICD-10). Pod time se podrazumijeva namjerni gubitak na težini, sve do maksimalnih 85 posto normalne tjelesne težine, što se održava doživljajem da je osoba prekomjerne težine čak i pored očite neuhranjenosti, te uz strah od dobivanja na težini. Anoreksija se obično pojavljuje u adolescentskoj dobi i najčešća je kod djevojaka i mladih žena. Oko deset posto oboljelih otpada na mladiće, odnosno mlade muškarce. Doživljaj vlastitog tijela je poremećen, a kod adolescentica i mladih žena izostaje menstruacija. Često se javlja intenzivno vježbanje, svakodnevno povraćanje i zlouporaba purgativnih sredstava.

Ozbiljni slučajevi anoreksije nervoze pogađaju sve tjelesne organe, prije svega srce i cirkulaciju, te mogu ugrožavati život. Smrtnost je oko šest puta veća nego u istoj dobnoj skupini u normalnoj populaciji. Radi se o stanju koje može biti dugotrajno i trajati tijekom 5–15 godina, različitim intenzitetom. Također, može se izmjenjivati s drugim oblicima poremećaja hranjenja.

Uobičajeno liječenje anoreksije nervoze u Švedskoj

Kod liječenja anoreksije nervoze uvijek je prioritet postizanje normalne tjelesne težine. Važno je što je brže moguće zaustaviti gladovanje i započeti normalizaciju težine i redovitosti obroka. To se postiže na različite načine, ovisno o stupnju pothranjenosti. Primjerice ambulantnim liječenjem uz pomoć dnevnika hranjenja ili unutar grupa podrške, u dnevnoj bolnici sa svakodnevnom podrškom oko uzimanja redovitih obroka ili u okviru bolničke skrbi, uz eventualnu potrebu za sondiranjem. Usporedo s time započinju razgovori s pacijentom, kako bi se izgradila suradnja i motiviralo pacijenta da se nastavi mijenjati.

Kada se somatsko stanje pacijenta dovoljno stabilizira, fizičko liječenje počinje se kombinirati s nekim od oblika psihološkog liječenja. Djeca i mladi uglavnom se uključuju u neki oblik obiteljske terapije, dok se s odraslim pacijentima koji boluju od anoreksije nervoze provodi terapija razgovorom, s obzirom na kompetencije dostupnih stručnjaka u klinici u kojoj se liječe. U kliničkoj svakodnevnici rijetko se koristi isključivo jedna psihoterapijska metoda. Umjesto toga, liječenje se često sastoji od kombinacije raznovrsnih terapeutskih elemenata – u rasponu od pedagoškog pristupa dnevnim obrocima do vježbanja osvješćivanja vlastitog tijela, kognitivno–bihevioralne terapije, psihodinamski orijentirane kratkoročne terapije i obiteljske terapije – pri čemu tim liječnika polako isprobava kombinacije terapeutskih postupaka dok ne pronađe onu koja u dotičnom slučaju djeluje. Medicinsko nadgledanje tjelesnog zdravstvenog stanja od središnje je važnosti jer se pacijentovo stanje lako može pogoršati. Ne postoji neko određeno farmakološko liječenje anorektičnog stanja kao takvog, međutim, liječenje simptoma anksioznosti, depresije i kompulzivnog ponašanja

može zahtijevati farmakološki tretman. Također, može biti potrebno prepisati željezo, vitamine i minerale ako postoji manjak tih tvari.

Interpersonalna terapija (IPT)

Jedna od vremenski ograničenih formaliziranih terapija koje se vode po priručniku za praktičan rad (eng. *manual-based treatment*), interpersonalna terapija usredotočuje se na međuljudske probleme koji su mogući uzrok pacijentovih poremećaja hranjenja. Liječenje se sastoji od pomaganja pacijentu u mijenjanju onih međuljudskih odnosa koji potiču poremećaj ili onemogućavaju promjenu ponašanja.

Kognitivno–bihevioralna terapija (KBT)

Kognitivno-bihevioralna terapija vremenski je ograničena terapija koja se također vodi po priručniku. Usmjerena je na nadgledanje pacijentovih misli, stavova i preuzimanje odgovornosti u vezi s hranom, težinom i idealom mršavosti. Terapija se usredotočuje na konkretne svakodnevne situacije te naglašava čimbenike koji potiču razvoj pacijentovog problema. Tijekom liječenja pacijent se dovodi u situacije u kojima treba vježbati nove načine razmišljanja i ponašanja, kako za vrijeme terapije, tako i u okviru tzv. domaćih zadaća.

Vremenski određena psihodinamska terapija

U radu s anorektičnim pacijentima tradicionalna psihodinamska terapija postala je sve više strukturirana i vremenski određena. Prvenstveno se usredotočuje na nesvjesne osjećaje i predodžbe. Hrana i hranjenje gledaju se kroz simboličku perspektivu i pacijentov odnos prema sebi i ostalim bitnim osobama iz pacijentove blizine.

Oblici obiteljske terapije

Kada se radi o djeci i mladima s poremećajima hranjenja, uobičajeno je u liječenju koristiti neki oblik obiteljske terapije u kombinaciji s mijenjanjem prehrambenih navika. Nekoliko je različitih teorijskih podloga utjecalo na odabir modela obiteljske terapije koji se danas primarno koristi u Švedskoj. Teorijski utjecaji koji su pritom bili najvažniji su: strukturalna obiteljska terapija, sustavna obiteljska terapija te strateška obiteljska terapija. Terapijski oblik koji se razvio tijekom posljednjih deset godina, prvenstveno imajući u vidu pacijente s poremećajima hranjenja, posebna je vrsta obiteljske terapije poznata kao Maudsleyev model. Radi se o obliku terapije koji obuhvaća cjelinu situacija vezanih uz hranu unutar obitelji, kroz aktivno sudjelovanje u vrijeme obiteljskih obroka, kao i kroz pedagoške elemente i pružanje podrške. Liječenje je podijeljeno u tri faze, pri čemu je prva faza fokusirana na situacije vezane uz hranu i hranjenje. U drugoj fazi istražuju se psihološke prepreke koje stoje na putu vraćanju normalnome hranjenju. U trećoj fazi počinje se obraćati pozornost i na ostale probleme u obitelji koji mogu onemogućiti djetetov rast i progresivnu potrebu za autonomijom.

Preporuke za daljnje čitanje

APA Work Group on Eating Disorders (2006). Practice Guideline for the Treatment of Patients with Eating Disorders, Third Edition. New York: American Psychiatric Association.

National Institute for Clinical Excellence (NICE) (2004). Eating Disorders: Core Interventions in the Treatment and Management of Anorexia Nervosa, Bulimia Nervosa, and Related Eating Disorders. National Clinical Practice Guideline Number CG9. London: National Institute for Clinical Excellence.

Reference

Lock J., Le Grange D., Agras S., Moye A., Bryson S. & Jo B. (2010). Randomized clinical trial comparing family-based treatment with adolescent–focused individual therapy for adolescents with anorexia nervosa. Archives of General Psychiatry, 67(10):1025–1032.

Carter F., Jordan J., McIntosh V., Luty S., McKenzie J., Frampton C., Bulik C. & Joyce P. (2010). The long-term efficacy of three psychotherapies for anorexia nervosa: A randomized, controlled trial. International Journal of Eating Disorders, DOI: 10.1002/eat.20879.

Shea BJ, Grimshaw J M, Wells GA, Boers M, Andersson N, Hamel C, Porter AC , Tugwell P, Moher D, Lex M, Bouter LM. Development of AMSTAR: a measurement tool to assess the methodological quality of systematic reviews. BMC Med Res Methodol. 2007;7:10

Datum objave stručnog mišljenja SBU-a: 18. 10. 2011.
Objava originalnog izvješća: 2009., 2010.

SBU-ova osoba za kontakt: Mikael Nilsson, nilsson@sbu.se

Skönhetens enda vittne

Miro Gavran

14

ZAGREB / FRANKFURT – VINTERN 2008

Dagen efter ringde han till universitetet och sa att han måste ställa in föreläsningen. Han sa att han måste resa utomlands på en gång.

När sekreteraren ville veta mer, sa han bara:

— Det är en familjeangelägenhet.

När han sagt detta, lade han på luren och först då tänkte han att han just sagt något absurt. Han som inte hade någon familj skulle ge sig iväg av "familjeorsaker".

De gav sig av klockan sex på morgonen. Vädret i Zagreb var torrt, men i Österrike följde ett tätt snöfall.

Bilens vindrutetorkare föste effektivt undan snön från rutan. De var tvungna att köra långsamt och försiktigt.

De åkte förbi ett flertal bilar som glidit av vägen och oförhappandes fått sin resa avbruten.

Inte heller snöplogen kunde vinna den slutgiltiga kampen mot den outtröttliga snön.

På radion uppmanades bilförarna att inte ska ge sig iväg om det inte behövdes. Rådet kom försent för dem.

Det var strax utanför München som det slutade snöa, men då hade de redan förlorat några värdefulla timmar.

Med tre korta stopp inräknade, kom de fram till Frankfurt klockan sju på kvällen. De var trötta, men verkligen nöjda att de hade haft tur till slut.

Radovan sa:

— Tack gode Gud att du kom, annars skulle jag fortfarande vara på väg. En lycklig ankomst efter en jobbig färd hit, vi förtjänar en bra middag. Låt mig betala. Jag känner till en vettig restaurang med god mat.

— Ärligt talat: jag är hungrig. Ja, tack.

I all hast tog de det enkla rummet, duschade, och sedan tog de tunnelbanan som förde dem till torget vid Hauptwache.

De gick till Fressgasse och ett tiotal minuter senare befann de sig i den varma restaurangen.

— Vad har du för planer för imorgon och i övermorgon? — frågade Radovan.

— Jag tänker besöka några platser, museer, bokhandlar, antikvariat...

— Om du vill kan du följa med på den stora mässan Ambienta om två dagar. Det finns så mycket intressant att se varje år. Om jag inte hade alla dessa affärsmöten i våra partners montrar, skulle jag gå från den ena mässhallen till den andra och njuta av allt nytt bara för min egen skull.

— Tja... jag kunde väl komma och titta på hur det ser ut. Ett par timmar.

— På ett par timmar hinner du inte ens se en hel våning på mässan. Men kom i alla fall. Du kommer inte att ångra dig.

— Troligtvis kommer det att vara mycket folk där, även från Frankfurt?

— På söndagarna är det rusning till på mässan. Det blir svårt att komma fram, för det är så mycket folk.

— Vad gör du imorgon?

— Två möten med folk från fabriken vi samarbetar med. Sedan ett gemensamt möte på banken på Bockenheimerstrasse. De ska finansiera vårt gemensamma projekt, om allt går enligt planerna.

De stannade inte så länge på middagen. Trötta av resan, hoppade de över desserten och gick snart tillbaka till sitt rum.

Radovan valde sängen med ett bord och telefon bredvid. I samma stund som de släckte ljuset föll de båda i sömn.

Han hade ingen aning om var det skulle vara lättast att träffa Stella “utan avsikt”. Han antog att det var bäst att gå runt på de mest hektiska platserna i staden.

Fredag morgon, just efter frukost, tog han tunnelbanan till Frankfurts hjärta. Han gick omkring på Zeil och Goethestrasse i timmar, många passerade förbi.

Han tittade i de snabbt förbipasserandes ansikten och hoppades naivt att det skulle bli just henne han skulle möta.

Det var iskallt. Han slösade tid på Frankfurts gator som om han var en galen detektiv som försökt lösa sin sista gåta. Samma gåta som tvingat honom i tidig pension.

Då och då gick han in i någon av de berömda galleriorna för att värma sig, men även där sökte han efter Stella bland kunderna – förgäves.

Han gick även omkring i den berömda stadsdelen Römer där Rådhuset och de underbara historiska byggnaderna ligger.

Han lät sig styras av de andra förbipasserandes rytm och stannade bara när han såg någon av de många gatumusikerna, vilkas gammaldags schlagers påminde honom om förflutna tider.

*

Vid frukosten nämnde Radovan att han för ett år sedan varit i en kaffebutik som hette Wacker. Han sa att det inte var långt ifrån Römer och Eisenbrücke.

Radovan hade glömt gatans namn. Han ville gå dit och hoppades att någon av de förbipasserande skulle hjälpa honom att hitta den.

Och det blev så – han träffade en man som promenerande med sin hund nära Eisenbrücke. Mannen kunde i detalj beskriva var butiken fanns när Radovan frågade honom:

— Skulle du glömma bort mina instruktioner, kommer doften att ta dig till Wacker.

Han tänkte att den bussige mannen överdrev, men så snart han kommit in på gatan han letat efter, kunde han känna den starka doften av nyrostat kaffe som spreds i luften. Han kunde vara säker på att han skulle nå framgång.

Han blev överraskad av hur liten den berömda affären var där man kunde köpa det bästa kaffet från hela världen.

Det fanns stora jutesäckar på golvet med orostat och rostat kaffe. Det var mycket folk där inne. Allt luktade nyrostat och nymalet kaffe.

Han beslöt sig för att köpa lite kaffe att ta hem till Zagreb som han skulle dricka på morgnarna.

Framför honom stod ett överflöd av olika typer av kaffe: allt från arabiskt, costaricanskt och brasilianskt, till Minas blandade kaffe.

Vid disken stod en ung säljare.

Så blev det äntligen hans tur.

— Varsågod! — sa den unge mannen.

— Snälla, kan du berätta vilket kaffe du dricker hemma? — frågade han.

Den unge mannen log lite blygt. Överraskad det var han som blivit tillfrågad om det bästa kaffet i världen. Han svarade beredvilligt:

— Jag dricker Blue mountaines, jamaicanskt kaffe.

— Då kan jag få 2,5 hekto.

— Det kostar 25 euro — påpekade säljaren.

— Ojdå... Men strunt i det, det får bli 2,5 hekto — svarade han, även om det höga priset överraskat honom.

Medan expediten sysslade med att förbereda kaffet, tittade han på de ålderdomliga kaffekvarnarna som hängde på väggarna. De var från olika tidsperioder, från alla kontinenter. Mellan dem hittade han en avlång gul kvarn. Hans mamma hade haft en sådan då han var i femårsåldern. Han var osäker på vad som hänt med denna handkvarn när hans föräldrar köpt en elektrisk kaffekvarn. Han var ledsen över att den gamla tingesten som spred en doft av nymalt kaffe inte fanns kvar.

Han ville dricka en kopp kaffe på denna berömda plats i detta kaffedrickarnas imperium. Det fanns inga lediga bord. Han måste vänta i tio minuter för att få en plats.

Han tryckte ner sig i en liten stol. Mitt emot satt ett äldre par. Omkring dem hängde rockar på väggkrokar.

Frun försökte övertala maken att inte ha socker i kaffet. Hon påstod att sockret tog bort alla smaker.

Hennes make tog socker i sitt kaffe trots detta och slickade nöjt på kaffeskeden, som hade vita sockerkristaller kvar.

Han beslöt sig för att ta en kopp costaricanskt kaffe.

Tog en liten kaka också.

Medan han drack den aromatiska vätskan dök morgonen, då han och Stella drack kaffe i hans lägenhet upp i hans minne.

Han önskade att hon varit där, så att de tillsammans fick njuta av de omvälvande kaffedofternas från hela världen.

En känsla av förtvivlad ensamhet kom över honom.

Han började bli medveten om att ensam kunde han inte längre njuta av ens de mest banala nöjen sedan han träffat Stella. Allt vackert han berörde ville han dela med henne. Med en kvinna han inte visste om han någonsin mer skulle träffa.

I tunnelbanan till Bockenheimer Warte luktade hela vagnen kaffe från hans väska. Människor som på varje ny station kom in i vagnen, började efter en stund vända sig om för att försöka uppfatta varifrån den välbekanta doften kom.

Samma sak hände när han gick igenom Naturhistoriska museet. Besökarna som passerade förbi honom vände sig om efter bara några meter.

På lördagen var han på Ambienta hela eftermiddagen. Troligen var han den enda som inte tittade på utställningar, utan på människor.

Som varje år, strömmade många nyfikna människor ner till mässan på lördagen, med vänner, familj och i stora organiserade grupper.

Utställarna var från hela världen, men besökarna var mest tyskar, en stor del från Frankfurt eller närområdet.

Det tog honom fyra timmar att gå genom mässhallarna tre och fyra. Han tittade alla besökare i ansiktet.

Vid middagstid kände han att den torra luften inne irriterade honom; slutna klaustrofobiska mässhallar, röster från högtalarna, musik från montrar, människor bakom dem, prat och många människor som ansträngde sig för att se så mycket som möjligt under en enda dag.

Han önskade sig lite luft, gator, öppna ytor så att han inte skulle känna sig fångad. Han visste att han måste lämna denna obekväma myrstack på en gång.

En timme därpå var han på Zeil.

Där var han inte störd av en massa passerande. Han gick förbi plataner, andades in den isande vinterluften.

Han tänkte sig att det inte var bra att gå lika snabbt som de han mötte.

Han saktade ner och stirrade på människor som kom emot honom.

För ett ögonblick verkade det som att kvinnan som gick ett tiotal meter framför honom var Stella.

Hennes hår var kort och svart och hon hade en liten stickad beige mössa. En skinnväska hängde över hennes axel. Hennes rörelser liknade Stellas, utan tvivel.

Så spännande att hans hjärta slog hårdare! Det fanns nog någon mening med hans resa.

En man mellan dem skymde av henne då och då. Han var rädd för att förlora henne ur sikte.

Då sprang han efter henne.

Hon gick över till andra sidan gatan. Skymdes av en platan.

Han gick fort till andra sidan, runt om henne, ville komma åt och se hennes profil från sidan för att vara säker på att det var hon.

De var två meter ifrån varandra.

Och då verkade det som om hon anade att någon följde efter henne – kvinnan vände sig mot honom. Han mötte ett par obekanta ögon, ett ansiktsuttryck så olikt Stellas.

Han stannade, besviken.

Stelnade till plötsligt, stod där på länge och även längre, visste inte vad han skulle göra.

Arg på sig själv för att ha hoppats, för att ha tänkt att kvinnan med ett ansikte så stelt kunde vara hans Stella.

I detta ögonblick insåg han att den här resan var onödig och förgäves. Vetskapen att hon bodde i Frankfurt som barn betydde inte att hon fortfarande var där.

Han klev på tunnelbanan och åkte i timmar, från den ena till den andra stadsdelen.

Han bytte tåg ett tiotal gånger. Brydde sig inte heller om åt vilket håll det åkte. Människor klev av vagnen, medan hans blick sökte efter Stella med allt mindre hopp.

Efter ett tag tog trötthetен över och han föll i sömn. Han var osäker på hur länge. Han väcktes av en gubbe som petade på honom.

— Hej, du skulle hålla koll på din plånbok.

Det var just då han märkte att hans plånbok stack ut, han hade glömt att gömma den.

— Tack så mycket — sa han.

Han tittade på klockan, det var nästan midnatt. När tåget stannade på hållplatsen blev han medveten om att det var långt ifrån hans vandrarhem och att han måste ta en annan metrolinje.

Efter en timme klev han av tunnelbanan och såg att det snöade lätt. Han tog mössan på sig, satte halsduken runt halsen och tog den öde vita gatan till vandrarhemmet.

På väg till Tyskland var han full av adrenalin och ett irrationellt hopp. Från Tyskland kom han tillbaka uppenbarligen deprimerad. Utan varning sjönk han i en tystnad. Radovan märkte att någonting har hänt till hans medpassagerare.

— Är det något problem... eller...

— Nah, inget. Imorgon måste jag tänka ut något och skicka in en bokrecension för Vjesnik* och jag kan inte komma på något tema att skriva om.

— Skriv om vad du tänkt på de senaste dagarna. Det är uppenbart att du tänker intensivt på något. Förlåt om jag snackar för mycket.

— Nej, nej. Det är okej. Stämmer. Jag skulle egentligen skriva om vad jag sysslar med. Endast om detta.

Han sjönk in i sin tysnad igen och tittade på landskapet som passerade förbi. Började tänka på hur hans enda förbindelse med henne var just Vjesnik och hur hon läser hans artiklar regelbundet.

Han var överens med Radovans åsikt att han skulle skriva om vad han var upptagen med. Och han var upptagen bara med henne. Artikeln som han måste skriva skulle bli hans meddelande till henne. Inbjudan att dyka upp i hans liv igen, inbjudan att åter kontakta honom.

Han försökte fundera ut vad han skulle skriva om. Han måste uppfylla kraven på en vanlig kolumn om samtida litteratur, så att hans regelbundna läsare tycker det är en typisk text, men som kommer att avslöja ett klart meddelande till henne: att hon absolut måste hälsa på, så snart som möjligt.

Innan gränsen till Kroatien kom han på en idé som var som en uppenbarelse för honom. Uppslaget fyllde honom med belåtenhet.

För några månader sedan läste han en bok som kallades *Vän till Kafka,* av den österrikiske litterärteoretikern Alois Ziller. Boken handlade om Kafka och Max Brod.

Denna biografi handlade om det välbekanta faktumet att Kafka, på sin dödsbädd, uppmanade Max Brod att bränna alla hans manuskript. Brod lovade att uppfylla Kafkas vilja.

Brod, naturligtvis, gjorde mer än att inte bränna Kafkas kvarlåtenskap; han gjorde allt för att manuskripten skulle publiceras på tyska och sedan översättas till ett stort antal andra språk.

Den österrikiske författaren har förresten framhållit saken att Max Brod omarbetade Kafkas stil i så att den blev även bättre. Ziller var inte den första att påstå detta. Samtidigt spekulerade han om att, om Brod hade utfört sin avlidens väns sista vilja, hade den europeiska

* Vjesnik – en kroatisk dagstidning

och världs litterattur historien sett annorlunda ut. Han vågade påstå att författare som Beckett, Camus och Borges skulle ha skrivit på ett annat sätt om de inte hade läst Kafka. Och något ännu märkligare; utan Kafka skulle de uppfattas på ett annat sätt.

Han hade inte skrivit om boken för Vjesnik ännu, trots att han tyckte bra om den. Oftast brukade han skriva om romaner, inte så ofta om novellsamlingar. Teoretiska böcker undvek han med flit.

Men nu verkade det som om denna bok var en perfekt anledning för honom att ge Stella ett klart budskap som hon skulle vara tvungen att besvara.

Det var mindre än en timme efter att han kommit hem från den jobbiga resan tillbaka från Frankfurt, som han satt han vid sitt arbetsbord för att skriva bokrecensionen om Kafka och Max Brod, om deras vänskap och litterära påverkningar dem emellan. Han skrev om en av de märkligaste vänskaperna i världens litteraturhistoria.

Omständigheten att Kafka valde Brod som sitt autodestruktiva testamentes verkställare, den som formligen dyrkade hans skrivande, betydde att han undermedvetet valt den person som skulle ta hand om hans texter bäst. Hade Kafka verkligen velat utplåna sitt verk, skulle han ha gjort det själv och inte anställt till jobbet den som mest beundrade och stödjade honom. Om ett liknande teori skrev Borges i en av sina text.

Recensionen avslutades med att säga att han skulle ha gjort samma om han hade varit i Max Brods situation. Om han hade sådana magnifika litterära texter i sina händer och stod inför författarens begäran att inte publicera dem, skulle han också se till att de blev allmänt tillgängliga eftersom det är litteratur och läsare som är viktigare än en excentrisk introvert författares önskemål.

När han uttröttad, runt midnatt, var klar med texten, föll han i sömn. När han vaknade var det nästan lunchtid. Han tittade på klockan och kunde inte tro att dagen gått så långt.

Han närmade sig datorn och läste försiktigt igenom texten. Ville inte ändra en enda mening. Han rättade några fraser som låtit slarviga, ändrade syntaxen. Hans åsikter och tankar om boken *Vän till Kafka* var klara och välargumenterade. Han undrade hur han orkade yttra sammanhängande tankar och skriva en noggrann text när han var så trött.

Han skickade recensionen via e-post till Vjesnik och kände att jobbet var välgjort.

Det fanns inga skaffningar och han hade ingen lust att gå till grönsakstorget eller till någon affär och fundera över lunchen för dagen.

Han bestämde sig för en restaurang i närheten och beställde lunch för att belöna sig för det välgjorda jobbet.

Han kände sig nöjd med att ha skrivit en text av kvalité trots att resan tillbaka från Frankfurt varit slitsam. Ett likadant nöje var att han sände ett klart budskap till Stella.

Det var inte förrän dagens slut, när det var tid att gå till sängs, som han tänkte att han inte skulle ha gjort det och att han inte skulle ha slutat recensionen med meningar som var entydiga utpressningar, öppet motstånd, utmaningar...

Men det var försent att ångra sig.

En vecka senare, på väg från universitetet, såg han en polisbil framför sitt hus. Hans granne Radovan gick mot huset.

— Hej — sa Radovan.

— Hej — hälsade han tillbaka.

— Det ser ut som att någon har problem — sa Radovan.

— Jag hoppas inte det är något allvarligt. — svarade han.

De klev in i hissen tillsammans och kommenterade deras gemensamma vistelse i Frankfurt för någon dag sedan.

På andra våningen klev grannen ut. Radovan förtsatte till den fjärde.

Han närmade sig sin lägenhetsdörr.

Till sin bestörtning såg han att låset var uppbrutet.

Två polismän och vaktmästaren var därinne. Just när vaktmästaren såg honom, sa han till polismännen med en upprörd röst:

— Äntligen! Det är han som äger lägenheten. Hade jag bara ditt nummer.

Det låg kläder kastade omkring på golvet. Tiotalet av böcker från tomma bokhyllor. Det såg ut som att någon gjort rn grov husrannsakan, sökt efter något gömt.

— Som Ni kan se har man brutit sig in i Er lägenhet. Var förvarar Ni era pengar? — frågade en av polismännen.

Han gick till bordet. Där stod en metallask i vilken han hade en mindre summa pengar. Orörda.

Han öppnade nästa låda. Där låg hans familjefoton och häften med Stellas romaner. Till sin förfäran upptäckte han att romanerna var borta.

Polismännen märkte att han blev generad, chockad, han kunde inte dölja det.

— Vad hände!? Tog de någonting? — frågade den andre polismannen när han närmade sig arbetsbordet.

— Nej... jag tror inte... — svarade han stammande, medveten om att Stella just svarat på hans artikel om Kafka.

*

Det tog tid för de att klara rapporten. De ställde många frågor; om han misstänkte någon, om någon nyligen hade hotat honom, om han hade ovänner, om det fanns personer som han var i konflikt eller bråkade med?

Efter varje nekande svar trodde de mindre och mindre på honom.

Det osannolika var att trots att hela lägenheten var upp och ner och låset uppbrutet var pengarna orörda. Det var uppenbart att han såg ut som någon som dolde något.

Han var arg på sig själv för att han förlorat hennes romaner. Han kunde ha kopierat dem och ställt dem någon annanstans.

Han ångrade sig över denna tedensiösa artikel som provocerat hennes reaktion.

Men en sak var han säker på: det var inte hon som gjort inbrottet. Då skulle inte alla böckerna ligga på golvet. Det var någon annan som gjort det, på hennes uppdrag, någon som hade bråttom att klara jobbet för att bli belönad så snart som möjligt.

Denna någon var, utan tvivel, inte någon bibliofil. Han undrade vem hon egentligen var, om hon kunde få tag i människor utanför lagen.

Om konditoritillverkare Kraš. Företagets balansräkning för 2011

Företagshistoria

I nästan ett hundra år har talrika personer, ja, även hela generationer, bidragit till att Kraš vuxit till ett modernt konditoriföretag.

Företagets "söta" historia började 1911 när bolaget UNION i Zagreb grundades som den första chokladtillverkaren i sydöstra Europa. Ändå från början har konfektyrer tillverkade i denna fabrik fått det största erkännandet – UNION blev hovleverantör av konditoritvaror till det kejserlig-kungliga Wien.

År 1923 vid Savska cesta i Zagreb startade företaget BIZJAK tillverkning av skorpor, kex och „napolitanke", en känd typ av rån med chokladfyllning. Tack vare sin ägares talang blev företaget snart känt för sina „hembakta" kex på den regionala marknaden.

1950 förenades UNION, BIZJAK och andra mindre konditoriföretag från Zagreb. Detta år fick företaget namnet JOSIP KRAŠ efter en kroatisk antifascistisk kämpe och framstående fackföreningsledare.

Efter de två företagens sammanlagning började det nya företaget sin utveckling som tillverkare inom alla tre grupper av konditoriprodukter: kakaoprodukter, kex och rån samt karamellprodukter.

Åren som följde präglades av investeringar i tillverkningsprocessens modernisering. Nya generationer av experter inom företaget tillämpade nya ideér i choklad- och konfektyr-tillverkning baserade på originalrecept. Det var välplanerat och fick sortimentet att växa allt mer och man behöll den ledande positionen i regionen.

Det offentligt ägda företaget omvandlades till aktiebolaget Kraš 1992. Fram till idag har Kraš utvecklats till ett modernt organiserat och marknadsorienterat företag. Dess ansedda produkter finns på marknader världen runt. Samtidigt tar vi hänsyn till och vårdar vår rika historia som etablerats genom våra produkters toppkvalitet, som generationer av Kraš konsumenter belönats med sin lojalitet.

Kraš idag

KRAŠ – en smak för alla generationer

Generationer efter generationer av konsumenter har i nästan hundra år njutit av det rika utbudet av Kraš konfektyr. Sedan tillverkningens början har Kraš utvecklat produkter inom alla tre grupper av konditoriprodukter: kakaoprodukter, kex och rån samt karamellprodukter.

Den mångåriga inriktningen på tillverkning av egna unika produkter av hög kvalitet samt företagets mål att leva upp till kunders önskan och begär har förstärkat ledarroll för regionens konfektyrtillverkare.

Kraš varumärken talar för sig själva: Bajadera, Griotte dessert, Dorina choklad och Životinjsko carstvo, Domaćica kex, Napolitanke, karamellerna Kiki och Bronhi, samt andra produkter är välkända för så många konsumenter.

Produktionen följer konfektyrtillverkningens världsstandarder. Samtidigt fullgörs de mest strikta kraven för att nå den höga kvaliteten.

Idag arbetar Kraš som ett modernt, marknadsorienterat företag. Företagets årliga produktion överstiger 33 000 ton av konditoriprodukter, varav nästan hälften exporteras till ett flertal världsmarknader.

Företagets utvecklingsplaner är orienterade mot en stark export, med betoning på företagets ledande roll på regionens marknader, där Kraš redan arbetar via egna kommersiella dotterbolag och MIRA – en stor kexfabrik i Bosnien-Herzegovina.

De uppskruvade förväntningarna som ska realisera uppsatta mål grundas på en rik erfarenhet och välmotiverad personal, kreativa och riktade mot företagets utveckling. Affärsverksamheten utvecklas genom etiska principer tillämpade i praktiken och genom ett ansvarsfullt miljöförhållande.

Vårt arbete

Kraš affärsverksamhet

Företagets affärsplaner är riktade mot konkurrenskraftig förstärkning på hemma- och utlandsmarknaden, samt åt alla affärsaktiviteter riktade mot att öka kundnöjheten så mycket som möjligt. Trots den utländska konkurrensens ständiga tillväxt på hemmamarknaden realiserar företaget en stabil organisk tillväxt. Ett resultat av Kraš exportorienterade affärspolitik är att export har större tillväxt än försäljning på hemmamarknaden. Grunden för exporttillväxten är mellan- och östeuropeiska marknader där företaget har verkat länge, samtidigt med den allt mer betydande exporten till västeuropeiska marknader och till USA.

En av företagetsverksamhetens mest betydande särprägel är den kontinuerliga investeringen i sortimentsutveckling och nya innovativa produkter som lanseras på marknaden. Ett strategiskt element är de sk *chokladbarer*, ett steg ut på marknadsföring med målet att tänka ut ett nytt marknadskommunikationskoncept, med betoning på toppkvalitet.

BALANSRÄKNINGEN
Årsredovisning 2011/12/31

Företag: KRAŠ, d.d. Zagreb (KRAŠ AB, Zagreb)			
Beteckningar	Not	Föregående period (netto)	Aktuell period (netto)
1	2	3	4
A) TECKNAT MEN EJ INBETALT KAPITAL	**001**		
B) ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (003+010+020+029+033)	**002**	636.131.813	741.646.901
I. IMMATERIELLA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (004 till 009)	**003**	3.731.983	2.948.550
1. Utvecklingskostnader	**004**	0	0
2. Koncessioner, patent, licenser, varu- och servicemärke, dataprogram och övriga rättigheter	**005**	3.510.037	2.610.754
3. Goodwill	**006**	0	0
4. Förskottsbetalning avseende immateriella tillgångar	**007**	0	0
5. Immateriella anläggningstillgångar under förberedelse	**008**	95.586	287.346
6. Övriga immateriella anläggningstillgångar	**009**	126.360	50.450
II. MATERIELLA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (011 till 019)	**010**	530.031.082	615.354.578
1. Mark	**011**	71.013.701	104.138.582
2. Byggnader	**012**	229.616.034	273.046.960
3. Maskiner och tillbehör	**013**	133.416.658	129.042.559
4. Verktyg, verksamhetstillbehör och transport anläggningstillgångar	**014**	18.419.899	22.595.176
5. Biologiska anläggningstillgångar	**015**	2.628.985	2.496.005
6. Förskott avseende materiella anläggningstillgångar	**016**	2.061.666	1.347.749
7. Pågående nyanläggningar avseende materiella anläggningstillgångar	**017**	59.873.015	69.874.514
8. Övriga materiella anläggningstillgångar	**018**	3.488.548	3.377.406
9. Fastighetsinvestering	**019**	9.512.576	9.435.627
III. LÅNGFRISTIGA FINANSIELLA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (021 till 028)	**020**	102.344.042	123.332.357
1. Aktier i anknutna företag	**021**	0	0
2. Lån till anknutna företag	**022**	0	0
3. Andelar	**023**	14.085.468	5.635.977
4. Utlån till företag där det ägs andelar	**024**	0	0
5. Investering i värdepapper	**025**	289.112	289.112
6. Utlån, insättningar, osv	**026**	87.627.446	117.040.752
7. Övriga långfristiga finansiella tillgångar	**027**	342.016	366.516
8. Investering i stamaktier	**028**	0	0
IV. FORDRINGAR (030 till 032)	**029**	0	0
1. Fordringar hos anknutna företag	**030**	0	0
2. Fordringar från försäljning på kredit	**031**	0	0
3. Övriga fordringar	**032**	0	0
V. UPPSKJUTNA SKATTETILLGÅNGAR	**033**	24.706	11.416
C) OMSÄTTNINGSTILLGÅNGAR (035+043+050+058)	**034**	482.830.468	564.922.755
I. VARULAGER MM (036 do 042)	**035**	136.642.870	165.954.506
1. Råvaror och förnädenheter	**036**	62.571.244	74.411.170
2. Varor under tillverkning	**037**	588.161	1.046.565
3. Färdiga varor	**038**	29.600.770	41.515.430
4. Handelsvaror	**039**	41.797.979	47.370.317
5. Förskott för varor	**040**	1.769.757	280.546
6. Anläggningstillgångar till försäljning	**041**	0	0
7. Biologiska tillgångar	**042**	314.959	1.330.478
II. FORDRINGAR (044 till 049)	**043**	254.919.807	337.369.133
1. Fordringar hos anknutna företag	**044**	0	0
2. Kundfordringar	**045**	231.021.240	309.926.438
3. Fordringar hos deltagande företag	**046**	30.947	41.471
4. Fordringar hos anställda och medlemmar	**047**	1.067.495	1.071.006
5. Statliga och övriga myndighetsfordringar	**048**	4.642.186	13.156.310
6. Övriga fordringar	**049**	18.157.939	13.173.908
III. KORTFRISTIGA PLACERINGAR (051 till 057))	**050**	61.585.515	15.090.717
1. Aktier hos anknutna företag	**051**	0	0
2. Utlån till anknutna företag	**052**	0	0
3. Andelar	**053**	0	0
4. Utlån till företag där det ägs andelar	**054**	0	0
5. Investering i värdepapper	**055**	24.147.634	0
6. Utlån, insättningar, osv	**056**	37.359.576	15.010.754
7. Övriga finansiella anläggningstillgånga	**057**	78.305	79.963
IV. KASSA OCH BANK	**058**	29.682.276	46.508.399
D) FÖRUTBETALDA KOSTNADER OCH UPPLUPNA INTÄKTER	**059**	4.656.554	1.193.112
E) SUMMA TILLGÅNGAR (001+002+034+059)	**060**	1.123.618.835	1.307.762.768
F) BILAGA TILL BALANSRÄKNINGEN	**061**	54.829.402	56.548.843

PASSIV			
A) KAPITAL OCH RESERVER (063+064+065+071+072+075+078)	**062**	648.563.296	657.490.766
I. GRUNDLÄGGANDE (REGISTRERAT) KAPITAL	**063**	549.448.400	549.448.400
II. KAPITALRESERVER	**064**	-14.328.706	-10.135.171
III. ÖVERKURSFOND (066+067-068+069+070)	**065**	24.129.370	25.579.366
1. Reservfond	**066**	24.042.817	25.492.813
2. Reserver för egna aktier	**067**	16.104.291	571.964
3. Egna aktier och andelar (överskottspost)	**068**	16.104.291	571.964
4. Reserver enligt företagets författning	**069**	0	0
5. Övriga reserver	**070**	86.553	86.553
IV.OMVÄRDERINGSRESVER	**071**	-17.394.450	-19.162.891
V. BALANSERADE VINSTMEDEL ELLER UPPSKJUTEN FÖRLUST (073 till 074)	**072**	70.905.125	69.013.684
1. Balanserade vinstmedel	**073**	70.905.125	69.013.684
2. Uppskjuten förlust	**074**	0	0
VI. ÅRETS VINST ELLER FÖRLUST (076 till 077)	**075**	18.810.297	24.414.262
1. Årets vinst	**076**	18.810.297	24.414.262
2. Årets förlust	**077**	0	0
VII. MINORITETSINTRESSE	**078**	16.993.260	18.333.116
B) AVSÄTTNINGAR (080 till 082)	**079**	425.696	1.459.203
1. Avsättningar för pensioner, avgångsvederlag och liknande förpliktelser	**080**	276.220	1.422.037
2. Avsättningar för skatter	**081**	0	0
3. Övriga avsättningar	**082**	149.476	37.166
C) LÅNGFRISTIGA SKULDER (084 till 092)	**083**	145.581.228	220.322.293
1. Skulder till anknutna företag	**084**	0	0
2. Skulder för lån, insättningar, osv	**085**	0	0
3. Skulder till banker och andra finansiella myndigheter	**086**	95.307.862	133.249.931
4. Skulder för förskott	**087**	0	0
5. Leverantörsskulder	**088**	0	0
6. Skulder för värdepapper	**089**	0	0
7. Skulder till företag med andelar	**090**	47.156.012	84.224.033
8. Övriga långfristiga skulder	**091**	3.099.683	2.827.656
9. Uppskjuten skatteskuld	**092**	17.671	20.673
D) KORTFRISTIGA SKULDER (094 till 105)	**093**	318.227.862	411.840.899
1. Skulder till anknutna företag	**094**	0	0
2. Skulder för lån, insättningar, osv	**095**	8.472	0
3. Skulder till banker och andra finansiella myndigheter	**096**	98.558.119	143.830.383
4. Skulder för förskott	**097**	55.991	88.970
5. Leverantörsskulder	**098**	158.584.359	189.993.176
6. Skulder för värdepapper	**099**	0	0
7. Skulder till företag med andelar	**100**	21.656.493	35.272.231
8. Skulder för anställda	**101**	12.172.677	12.403.771
9. Skatteskulder, skattebidrag och liknande förpliktelser	**102**	13.440.051	11.285.661
10. Skulder för resultatandelar	**103**	1.185.253	1.094.538
11. Skulder i anläggningtillgångar som innehas för försäljning	**104**	33.292	36.113
12. Övriga kortfristiga skulder	**105**	12.533.155	17.836.056
E) UPPSKJUTEN SKULDBETALNING OCH FRAMTIDA INTÄKTER	**106**	10.820.753	16.649.607
F) SUMMA EGET KAPITAL OCH SKULDER (062+079+083+093+106)	**107**	1.123.618.835	1.307.762.768
G) BILAGA TILL BALANSRÄKNINGEN	**108**	54.829.402	56.548.843
BILAGA TILL BALANSRÄKNINGEN (ska fyllas upp av enterprenören som framställer den konsoliderade finansrapporten)			
A) KAPITAL OCH RESERVER			
1. Attribuerade till majoritetsägare stamaktieinnehavarna	**109**	631.570.036	639.157.650
2. Attribuerade till minoritetsintresse	**110**	16.993.260	18.333.116

Anmärkning 1.: Bilaga till balanräkningen (ska fyllas upp av enterprenören som framställer den konsoliderade finansrappoerten)

RESULTATRÄKNING
Tidsperiod 2011/01/01 - 2011/12/31

Företag: KRAŠ, d.d. Zagreb (KRAŠ AB, Zagreb)			
Beteckningar	Not	Föregående period (netto)	Aktuell period (netto)
1	2	3	4
A) TECKNAT MEN EJ INBETALT KAPITAL	**001**		
B) ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (003+010+020+029+033)	**002**	636.131.813	741.646.901
I. IMMATERIELLA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (004 till 009)	**003**	3.731.983	2.948.550
1. Utvecklingskostnader	**004**	0	0
2. Koncessioner, patent, licenser, varu- och servicemärke, dataprogram och övriga rättigheter	**005**	3.510.037	2.610.754
3. Goodwill	**006**	0	0
4. Förskottsbetalning avseende immateriella tillgångar	**007**	0	0
5. Immateriella anläggningstillgångar under förberedelse	**008**	95.586	287.346
6. Övriga immateriella anläggningstillgångar	**009**	126.360	50.450
II. MATERIELLA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (011 till 019)	**010**	530.031.082	615.354.578
1. Mark	**011**	71.013.701	104.138.582
2. Byggnader	**012**	229.616.034	273.046.960
3. Maskiner och tillbehör	**013**	133.416.658	129.042.559
4. Verktyg, verksamhetstillbehör och transport anläggningstillgångar	**014**	18.419.899	22.595.176
5. Biologiska anläggningstillgångar	**015**	2.628.985	2.496.005
6. Förskott avseende materiella anläggningstillgångar	**016**	2.061.666	1.347.749
7. Pågående nyanläggningar avseende materiella anläggningstillgångar	**017**	59.873.015	69.874.514
8. Övriga materiella anläggningstillgångar	**018**	3.488.548	3.377.406
9. Fastighetsinvestering	**019**	9.512.576	9.435.627
III. LÅNGFRISTIGA FINANSIELLA ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR (021 till 028)	**020**	102.344.042	123.332.357
1. Aktier i anknutna företag	**021**	0	0
2. Lån till anknutna företag	**022**	0	0
3. Andelar	**023**	14.085.468	5.635.977
4. Utlån till företag där det ägs andelar	**024**	0	0
5. Investering i värdepapper	**025**	289.112	289.112
6. Utlån, insättningar, osv	**026**	87.627.446	117.040.752
7. Övriga långfristiga finansiella tillgångar	**027**	342.016	366.516
8. Investering i stamaktier	**028**	0	0
IV. FORDRINGAR (030 till 032)	**029**	0	0
1. Fordringar hos anknutna företag	**030**	0	0
2. Fordringar från försäljning på kredit	**031**	0	0
3. Övriga fordringar	**032**	0	0
V. UPPSKJUTNA SKATTETILLGÅNGAR	**033**	24.706	11.416
C) OMSÄTTNINGSTILLGÅNGAR (035+043+050+058)	**034**	482.830.468	564.922.755
I. VARULAGER MM (036 do 042)	**035**	136.642.870	165.954.506
1. Råvaror och förnädenheter	**036**	62.571.244	74.411.170
2. Varor under tillverkning	**037**	588.161	1.046.565
3. Färdiga varor	**038**	29.600.770	41.515.430
4. Handelsvaror	**039**	41.797.979	47.370.317
5. Förskott för varor	**040**	1.769.757	280.546
6. Anläggningstillgångar till försäljning	**041**	0	0
7. Biologiska tillgångar	**042**	314.959	1.330.478
II. FORDRINGAR (044 till 049)	**043**	254.919.807	337.369.133
1. Fordringar hos anknutna företag	**044**	0	0
2. Kundfordringar	**045**	231.021.240	309.926.438
3. Fordringar hos deltagande företag	**046**	30.947	41.471
4. Fordringar hos anställda och medlemmar	**047**	1.067.495	1.071.006
5. Statliga och övriga myndighetsfordringar	**048**	4.642.186	13.156.310
6. Övriga fordringar	**049**	18.157.939	13.173.908
III. KORTFRISTIGA PLACERINGAR (051 till 057))	**050**	61.585.515	15.090.717
1. Aktier hos anknutna företag	**051**	0	0
2. Utlån till anknutna företag	**052**	0	0
3. Andelar	**053**	0	0
4. Utlån till företag där det ägs andelar	**054**	0	0
5. Investering i värdepapper	**055**	24.147.634	0
6. Utlån, insättningar, osv	**056**	37.359.576	15.010.754
7. Övriga finansiella anläggningstillgånga	**057**	78.305	79.963
IV. KASSA OCH BANK	**058**	29.682.276	46.508.399
D) FÖRUTBETALDA KOSTNADER OCH UPPLUPNA INTÄKTER	**059**	4.656.554	1.193.112
E) SUMMA TILLGÅNGAR (001+002+034+059)	**060**	1.123.618.835	1.307.762.768
F) BILAGA TILL BALANSRÄKNINGEN	**061**	54.829.402	56.548.843

Turisttexter om Pula

Amfiteatern

Den mest kända och viktigaste sevärdheten, är en byggnad som är start- och slutpunkt för varje *sightseeing* i Pula – stadens kända Arena – en byggnad där man organiserade gladiatorspel. Arenan byggdes under första seklet under kejsaren Vespasianus regeringstid, en byggnad av samma typ som den största och mest kända i sitt slag – Roms Colosseum.

Den är ellipsformad, dess långsida är 130 m och kortsidan är 100 meter. I mitten finns en plan som brukade vara en tävlingsplats (därav namnet "arenan"). Åskådarna satt på stentrappsteg eller stod i gallerian. Man tror att Arenan under sin första tid kunde ta emot upp till 20 000 åskådare. Den byggdes av lokal kalksten. Under medeltiden användes Arenan för riddarturneringar och mässor.

Idag brukas den för olika typer av friluftsfestivaler på somrarna – Pula Filmfestivalen, Operasäsongen, konserter… då rymmer den ca 5000 åskådare. Under markytan finns ett rum som en gång brukades av gladiatorer – idag finns där en fast utställning "Olivodling och vinproduktion i det antika Istrien". Som en sektion av utställningen kan man beskåda de rekonstruerade maskinerna för matolje och vintillverkning och delar av dem, samt amforor som användes som olje- och vinemballage.

Arenan anlades utanför gamla Pulas murar på grund av sin storlek och sitt geografiska läge. I riktnig mot staden leder en väg som härrör från Vespasianus tid – och det var efter honom den fick sitt namn "Via Flavia". Den är en av stadens viktigaste vägar än idag.

Augustustemplet

Templet på Pulas centrala torg Forum är tillägnat gudinnan Roma och kejsaren Augustus. Det byggdes mellan 2 f Kr och 14 e Kr, efter Augustus död. Dess form är en typisk tempelkonstruktion. Dess syfte har ändrats flera gånger: vid den hedniska antikens slut upphörde templets huvudsyfte och det började användas som kyrka. Senare blev det lagerlokal för vete och sedan vid början av 1800-talet ett museum för stenskulpturer. 1944 bombades templet och förstördes nästan helt; det rekonstruerades under tidsperioden 1945–1947. Idag finns där en mindre utställning av antika skulpturer i sten och brons inne i templet.

Det fanns ett annat, dubbelt tempel tätt intill, men bara en bakre vägg finns kvar. Man antar att de två templen byggdes vid samma tid och i samma stil och det sägs att dess namn är Dianas tempel.

Sergii Triumfbåge – Guldporten

Sergii Triumfbågen fick sitt namn efter den inflytelserika romerska familjen Sergia. Den uppfördes 29-27 f Kr, familjens tre viktigaste medlemmar till ära. Triumfbågen stod snett emot stadsporten Porta Aurea, som fick sitt namn antingen efter sin ornamenterade båge eller efter sina förgyllda karmar. Porten och muren revs ner i början av 1800-talet till följd av urbaniseringen och stadens utvidgning utanför stadsmurarna.

Triumfbågen är byggd i korintisk stil med starkt hellenistiskt mindre asiatiskt inflytande i prydnader och motiv. Den östra, bakre delen förblev till största delen obearbetad. Samtidigt är den västra sidan, den vänd mot staden, rikt ornamenterad. I våra dagar kan man uppleva både kulturaktiviteter – teater- och körframträdanden – på det lilla torget framför Triumfbågen, och man kan handla i de många butikerna som finns överallt.

Den österrikisk-ungerska arkitekturen

Efter att "Arsenal", Pulas vapensmedja, grundades 1856, började en period präglad av intensivt byggande, med många nya hus, främst i samband med den österrikisk-ungerska sjömilitärbasens huvudverksamhet: från det militära sjukhuset och kyrkogården till de många hydrografiska institutets baracker, en officersklubb, militära och civila byggnader, officer-bostäder och bostäder för civila tjänstemän, samt bostäder för arbetare och lägre tjänstemän.

1903 öppnades den nya gröna marknaden. Då var det ett exceptionellt evenemang – för första gången använde man moderna material, vid sidan av järn och glas. Det är därför byggnaden visas så ofta på dåtida vykort. Hela ytterväggen bestod nästan helt av glasytor och konstruktionsbalkar av järn. Även idag har byggnaden samma syfte tack vare utrymmen som finns på botten- och första våningen, vilka är rymliga och funktionella. Den är mittpunkten för stadens morgonliv – en som vill känna sig som en del av denna mediteranska miljö ska promenera runt fiskmarknaden, kolla vad som finns i grönsaks- och fruktstånden och sedan ta en fika på terrassen och lyssna på en stad i morgonrörelse.

Särskilt intressanta är de många villorna för högre officerare och tjänstemän, främst i den södra förorten St Polykarpos. Byggnader med en eller två lägenheter uppförda på lugna gator, omgärdade av vegetation. Många smycken, skulpturer och arkitektoniska detaljer bär wienska Secessionsegenskaper, som gav en mellaneuropeisk anda till större stadsdelar. Några sådana kända hus är t ex villan Horty, villan Wolf och många andra.

Dubbelporten och stadsmurar

Under antiken och medeltiden var hela staden omgiven av stadsmurar, med ett tiotal portar. Efter att murarna blev gamla och onödiga revs de ner i början av 1800-talet. En murdel har dock bevarats: Dubbelportens främre del mot dagens torg Giardini.

Dubbelporten fick namnet efter de två bågarna som står framför en innergård. Den byggdes på 100- eller 200-talet och var stadsentrén. Idag står den framför det arkeologiska museet och slottet. Framför Dubbelporten hittades rester av en åttkantig begravningsplats – ett mausoleum från 000- eller 100-talet, nu delvis restaurerat.

Fästningen Kaštel

Uppe ovanför Giardini, Dubbelporten och Forumet finns en gata som leder till toppen på en kulle. Där hittar man en fästning byggd 1630, med en fyrkantig planritning och framstående bastioner i varje hörn. Ritad av den franska militära arkitekten Antoine De Ville, beställd av den venetianska regeringen. Dess funktion var att skydda staden och hamnen som var av stor betydelse för sjöfarten i norra Adriatiska havet. Det måste ha funnits en fästning där även tidigare; förmodligen kontinuerligt från preromerska och romerska tider. Den illyriska borgen var först och främst en fästning. En liten militärstation måste ha funnits där under romerska tider. Nu är fästningens murar en del av Istriens Historiska museum.

Lilla romerska teatern

På den tidigare nämnda kullens norra sidan finns det rester av en romersk teater: under sin romerska tid hade Pula inte bara en amfiteater, utan ytterligare två teatrar. Den som var belägen utanför stadsmurarna, på Monte Zaro kullens södra sida, lämnade inte några märkbara rester efter sig. Den andra är den så kallade Lilla romerska teatern och den byggdes innanför murarna. Dess scens grund finns kvar och utgör en del av auditoriumet, delvis restaurerad. Istriens Arkeologiska museum finns beläget strax nedanför. Det har funnits på samma ställe sedan 1930. Tidigare har byggnaden hyst den dåtida tyska gymnasieskolan. Museets rika insamling består av förhistoriska, antika och tidig medeltida arkeologiska fynd från hela Istrien.

Information > Hur kommer du till Pula?

Med bil:

Västifrån: Trieste – Kopar – Buje – Pula
Nordifrån: Villach – Ljubljana – Koper – Buje – Pula
Östifrån: Zagreb – Rijeka – "Učka" Tunnel – Pazin – Pula

Med båt:

Till gränsövergång Pula

Med flyg:

Zagrebs internationella flygplats – Pulas internationella flygplats – 5 km från stadscentret

Avstånd mellan Pula och större städer i Kroatien och utomlads:

Rijeka – 102 km/~10 mil
Zagreb – 288 km/~29 mil
Dubrovnik – 696 km/~70 mil
Trieste – 126 km/~13 mil
Vienna – 593 km/~59 mil
Frankfurt – 1030 km/~103 mil
Amsterdam – 1490 km/~149 mil
London – 1750 km/~175 mil
München – 607 km/~61 mil
Milano – 535 km/~53.5 mil
Rom – 756 km/~76 mil
Graz – 398 km/~40 mil

Kroatiens kustlängd är 5 835 km. 10% av detta är Istriens kust.
Runt Pula är kusten 30 kilometar lång.

Information > Viktig info

Pula Turistinformation
Forum 3
52100 Pula
tel +385 52 219 197, 212 987
fax +385 52 211 855
tz-pula@pu.t-com.hr

Infopunkt (öppettider: sommar 8–22, vinter 9–17)

* All turist- och servisinfo får man vid turist Infopunkten. Infopunkten hittar du i Pulas hjärta, på torget Forum.

OBS!

Turister utan bokade övernattningar ska ange deras adress till polisen själva (polisstationens adress: Trg Republike 1) inom ett dygn sedan ankomsten till Kroatien.
Turistguidning i Pula kan bedrivas endast av godkända guider med guidelegitimation.

Pula – grundfakta

Folkmängd: 58 594
Belägenhet: väst Kroatien/halvö Istrien
Klimat: tempererat medelhavsklimat
Medel lufttemperatur under året: 13–15 şC
Medel havstemperatur under sommaren: 22-25 şC
Sjökvalitet: utmärkt
Kust: många vikar, öar och halvöar
Antal soltimmar per år: 2 480

Viktiga telefonnummer (riktnummer 052):

Allmän information: 988
Internationell info: 902
Nödnummer: 112
Polis: 192
Brandkår: 193
Ambulans: 194
Vägassistans (0-24 h): 987
Tullverket: 212-977
Järnvägsstation: 541-733
Hamnkontor expedition: 222-037
Flyghamn: 530 105
Bussterminal: 060 304 090
Pula sjukhuset: 376-000
Centralapoteket Giardini 14, 0-24, tel. 222-551 i 222-544
Väderprognos: 214-618
Hyperbar syrebehandling (Polikliniken “OXY”): 217-877
TAXI: 223-228

Landsnummer:

00+, Österrike (+43), Italien (+39), Tyskland (+49), Slovenien (+386), Ungern (+36), Storbritannien (+44), Schweiz (+41), Sverige (+46), Tjeckien (+420), Slovakien (+421), Nederländerna (+31), Danmark (+45), Norge (+47)

BILAGOR

Svenska källtexter

Astrid Lorenz Natura dæmonia est

Liisa Enwald, Elisabeth Nordgren Baksidan av familjeidyllen

Astrid Sæther, Anne Birgitte Rønning Undset, Sigrid

Psykoterapeutisk behandling vid anorexia nervosa

Kroatiska källtexter

Miro Gavran Jedini svjedok ljepote

Om konditoritillverkare Kraš. Företagets balansräkning för 2011

Turisttexter om Pula

Natura dæmonia est

Minda Ramms (1859–1924) debutbok *Lommen,* 1896, väckte uppmärksamhet. Ett romanfragment i nyromantisk stil som tolkades som både antifeministiskt och erotiskt djärvt. Kvinnosakskvinnorna i den miljö, som Minda Ramm tidigare hade tillhört, var besvikna över att en akademiker ur kretsen kunde skriva så, men ändå överens med den manliga kritiken om att boken estetiskt sett var intressant. Lommen är den ensamma fågel som med sitt klagande skri rastlöst flyger omkring, en bild av människans ångestrop och oförlösta drift. I romanen *Lommen* beskriver två jagberättare, Kristiane på fyrtio år och Regine på tjugo år, båda lärarinnor, sina grå, kärlekslösa liv. “Vi sliter ganska hårt ... får inte para oss och inte dö”, säger Kristiane. Minda Ramm blottlägger med skärpa den kvinnliga rektorn Polly Reins härskarteknik, visar hur kvinnor förtrycker kvinnor, och hur skolmiljön är ett slagfält för inre och yttre kvinnokonflikter. Det finns en intensiv och intim grundton i de två kvinnorösternas bekännelser. Synvinkeln är starkt ironisk, och författaren skonar inte sina två lärarinnor, även om dessa två huvudpersoner har berättarens sympati. Genom att samtidigt belysa två kvinnogenerationers frustration och kärlekslängtan bereder Minda Ramm väg för en tidsuppgörelse. Undran och sårbarhet hos de två huvudpersonerna ställs mot det blankputsat självbelåtna i lärar- och akademikerkretsar – bland “de verkligt bildade”. Minda Ramm naglar fast “professorskor med konstnärliga och vetenskapliga intressen ... herr och fru Klem, som var för likbränning ... kandidat Holst, som hade varit informator hos Bjørnson”. Tidens utvecklingsoptimism framstår som cynisk och tom, och kritiseras i *Lommen* som en människo- och samhällssyn som hade vunnit insteg både i skolmiljöerna och i det liberala vänsterpartiet. Den förser Regine med ett kvinnoideal som dödar livslusten och sinnligheten, och den hindrar Kristiane från att utveckla sin begåvning som filosof och skribent. Det dubbla berättarperspektivet tar fram likheterna mellan de två kvinnorna och låter läsaren ana hur den naiva, framstegstroende Regine kan sluta som den destruktiva, desillusionerade Kristiane.

Lommen uppfattades som en nyckelroman från Kristianias skolmiljö. Den kända samskolerektorn Ragna Nielsen (1845–1924) ansågs ha stått modell för Polly Rein. Minda Ramm var som ung aktiv inom kvinnosakskretsar, men ställde sig senare kritisk till dem. Vid sitt tjugofemårsjubileum som student skrev hon om vilka motstridiga krav som ställdes på kvinnliga studenter under sedlighetsfejden. Å ena sidan ropades det på frodig kvinnlighet, å andra sidan på att kvinnorna skulle hävda sig som osentimentala manspersoner. Det var en stormig tid, "på en och samma gång för idealiserande och för cynisk".

Minda Ramm var en av de första kvinnliga akademikerna i Norge. Hon studerade fysik och kemi på universitetet, tog lärarexamen och var medlem av Skuld, studentföreningen som blev fröet till Norsk Kvindesagsforening (1884).

Hon gifte sig med författaren Hans E. Kinck. Som diktarhustru med två barn och ständigt på resa hade hon inte mycket tid för att skriva. Fyra korta romaner och några noveller blev det. Inte breda utvecklingsromaner, utan fragment av liv och öden som kritiskt speglar tiden och dess tendenser. Stilen är distanserad och ironisk, kompositionen stram, språket experimentellt, färgat av filosofisk insikt och av termer och bilder från fysikens och kemins värld.

Natura dæmonia est (Naturen är demonisk) går som ett omkväde genom författarskapets bästa roman, *Fotfæstet* (Fotfästet), 1918. Schopenhauers blinda, planlösa livsvilja behärskar det litterära universumet och avsätter en ström av varsel, fasa och död. *Fotfæstet* är samtidigt en civilisationskritik. Mitt i den demoniskt destruktiva strömmen står två idériktningar, skildrade som en strid mellan två äldre mäns livssyn. Godsägare Breien förfäktar en naturvetenskaplig materialism, medan hans svåger, filosofen Janke, skriver på en uppsats som i Schopenhauers anda ser "poesi, konst och religiös känsla" som de enda möjligheterna att slippa ifrån naturens blinda livsdrift. Konflikten mellan dessa två präglar också gårdens unga människor; godsägardottern Gunhild och väninnan Aud, som båda har studerat matematik och naturvetenskapliga ämnen, och Ragnvald, som arbetar med tekniskt-praktiska uppgifter för Breien, men drömmer om ett författarliv.

Minda Ramms personer framstår som evigt kluvna mellan natur och kultur. Föräldra-generationens kärlekslöshet och missbruk av de unga är ett centralt tema. Ungdomarna söker värme och hållpunkter, men bara Gunhild får stadga och samhörighet tillsammans med den man som hon förälskar sig i. Gunhild och Aud kan i någon mån hjälpa och stödja varandra, medan männen kommunicerar uteslutande genom konkurrens och rivalitet. För Ragnvald blir kvinnornas väninneförhållande ett hot som bara kan undanröjas genom äktenskap. Därför gifter han sig med Aud. Berättarintresset koncentrerar sig på detta välutbildade, men disharmoniska par. Kulturen förkunnar själens företräde, men livet lär motsatsen. Varken Aud eller Ragnvald kan få kunskaper och känsloliv att uppgå i en högre enhet och erkänner båda att äktenskapet primärt blev ett sätt att bryta med föräldrarna. "Två jag kan på sin höjd fördra varandra", konstaterar Ragnvald. Själv väljer han skönheten som högsta värde, medan Aud, uppmuntrad av Janke, finner en hållpunkt i Schopenhauers filosofi. När splittring och

motsägelser är ett existentiellt villkor, måste man hitta sin plats för att inte slås omkull av demonin. Här blir konstnärshustrun Dora Delft en central gestalt. Det finns spår av Dagny Juel Przybyszewska, som Minda Ramm var släkt med, i detta Dora Delft-porträtt. Det är inte mytens *femme fatale,* utan den konstnärligt begåvade, omtänksamma och karismatiska kvinnan som Minda Ramm manar fram. Dora framstår som författarskapets mest positiva person – och utsätts brutalt för den blinda drift som behärskar *Fotfæstet.*

Människors *inställning* till livet är det essentiella. Genom medkänsla, konst och filosofisk insikt kan de lära sig att överleva livets motsägelsefulla villkor. Därför blev iakttagelsens och undersökningens nödvändighet Minda Ramms litterära credo.

Astrid Lorenz

Baksidan av familjeidyllen

1980-talets finska kvinnolitteratur

Ett viktigt tema i 1980-talets finska kvinnolitteratur är kritiken av uppfostran, som tillspetsas till att omfatta en skoningslös dissektion av mänskliga relationer. Den idylliska ytan bryts och inga familjemedlemmar skonas. En av de teoretiker som har haft inflytande på den nya litteraturen är Alice Miller, vars verk man började översätta till finska på 1980-talet. I de nya familjeskildringarna visar sig modern ofta som en utsugare, men man kan lika väl finna ett barn i rollen som omättlig tyrann. Gängse uppfattningar och tolkningar av flickuppväxten vänds och vrids och myter omtolkas.

Anna-Maija Ylimaula (född 1950) är både arkitekt och författare. Hon härstammar från norra Finland. Debutromanen är en kortfattad utvecklingshistoria med titeln *Papintyttö* (Prästdottern), 1976. Barnet, som växer upp med en lång rad förbud, utkämpar hårda strider om skuld och synd, men klarar sig och blir till slut en etiskt stark hustru och mor. För henne är kärleken en fråga om vilja, inte om känsla eller erotik.

I romanen med den ironiska titeln *Idylli* (Idyllen), 1985, tillspetsas moderskapstematiken. Huvudpersonen Ansa föder barn och gör samtidigt karriär som forskare, men till slut klarar hon inte av "lyckan" att ha en stor familj, och när hon ännu en gång upptäcker att hon är gravid dränker hon barnen och sig själv i husets simbassäng.

> *"Vad gör man med mödrar, som inte krossar läran om arvssynden?" frågar berättaren upproriskt* i *Anna Maija Ylimaulas roman* Poytä koivissa (Bordet i björkdungen), *1982.*
>
> Anna Maija Ylimaula är prästdotter och mor till många barn. Hon har själv vuxit upp inom en väckelserörelses verksamhetsområde och hon skildrar vad det totala förbudet mot prevention innebär, sett ur en kvinnas synvinkel.

Medan Anna-Maija Ylimaula som berättare är behärskad och lakonisk, tecknar intryck och koncentrerar formen, har Annika Idström (född 1947) en stark och hetsig röst. Med vidlyftig dramatik och experiment framställer hon intrigen, och hon hör till de djärvaste i den nya generationen av kvinnliga finska författare som bryter mot tabun och dissekerar familjelivets helvete.

Ända sedan debutromanen *Sinitaivas* (Den blå himlen), 1980, har Annika Idström varit intresserad av kvinnors drömmar och fantasier. I den första romanen är formen fortfarande helt konventionell. Romanen skildrar vänskapsförhållandet mellan fyra förortskvinnor. Bara monologen i slutet av romanen, som framförs av en psykotisk kvinnlig taxichaufför, ger en försmak av den intensitet med vilken författaren skall komma att utforska människans inre.

Romanen *Isäni rakkaani* (Min far, min älskade), 1981, blev Idströms genombrottsverk. Där sprängs konventionerna både med hänsyn till de berättartekniska medlen och kärleks-tematiken. Huvudpersonen är en servitris som har vuxit upp utan far, och som av en händelse möter honom på sin arbetsplats. Romanen tematiserar de spänningar som ingår i att undvika och möta fadern, att hata, känna medlidande med och älska honom. Splittrade kristaller och blanka vapen är romanens centrala symboler.

I romanens drömlika slutfas lever fadern och dottern, som har genomlevt incest, svartsjuka, lögn och avslöjande, ett isolerat liv på en ö i havet. Och till slut kommer uppklarandet, när detta lyckoland mottar den splittrade familjens mor. Annika Idström gör ingen skarp åtskillnad mellan vad som händer i huvudpersonens drömmar och fantasivärld och vad som händer i verkligheten. Men den kvinnliga huvudpersonen känner att hon har blivit en mera hel människa efter resorna in i alla variationer av förtryck. Nu kan hon lugnt konstatera: "Vilken tur att jag inte är mor, att jag är jag!"

Motiven kring barnet som blir en jätte och suger ut sin mor upprepas i följande roman, *Veljeni Sebastian,* 1985 *(Min bror Sebastian,* 1987). Huvudpersonen, son till en ensamstående mor som arbetar med litteratur, är mer intelligent än många vuxna och överger egentligen bara sin roll som observatör och analytiker när han äter: han tillfredsställer sitt behov av ömhet med de av modern inhandlade kakorna. Barnet tar sin tillflykt till det intellektuella i stället för "att vada i känslornas dyningar", och han måste fungera som vårdare av den otillfredsställda och frustrerade modern. Kvinnorna i romanen går under. De har inte tid att se sitt självbedrägeri i ögonen innan det blir ödesdigert.

> 1989 utkom Annika Idström med romanen *Kirjeitä Trinidadiin (Brev till Trinidad,* 1991), en mörkt ironisk skildring av en alldeles vanlig finsk mans vedermödor på en sällskapsresa i det heliga landet. I boken förekommer en kannibalistisk drömscen och i följande roman, *Luonnollinen ravinto* (Den naturliga födan), 1994, blir huvudtemat just kannibalism. En riksdagsman sitter i det unkna bakrummet i en liten restaurang i Helsingfors och väntar på att bli anrättad och uppäten av sin hustru.

Med hänsyn till intrigen är Eira Stenbergs (född 1943) *Paratiisin vangit* (Paradisets fångar), 1984, ett lika vilt och förbluffande verk. Författaren är en av de få finskspråkiga lyriker som debuterade på 1960-talet. Sedan dess har hon utgivit berättelser och återvände omkring 1980 till dikterna.

Paratiisin vangit analyserar utan medlidande en fars, en mors och två syskons inflammerade samliv och en matriarkalisk grymhet. Hemmet är både en "dödens lustgård" och ett hus på fågelben. Modern är häxan i pepparkakshuset och systern å ena sidan en kombination av ängel och vidunder, å andra sidan en fågel Fenix. "Paradiset är inget lyckoland", konstaterar bokens berättare, det ena av de två syskonen, "det är inte ett tillstånd av tillfredsställelse. Det är ett tillstånd av otillfredsställelse dominerat av förbud, alltså en dödens lustgård".

Det krävs ett djärvt språng in i det okända, "in i det svarta hålet", för att frigöra sig från bojorna i förhållandet mellan föräldrar och barn. Detta händer flickan, som är huvudpersonen i Eira Stenbergs andra roman, *Häikäisy* (Blindfönster), 1987. Hon heter Stella, vilket anspelar på bokens kosmiska symbolik. Efter att ha gjort en resa in i sitt eget mörker finner Stella den helhet som hela världen försöker uppnå. Det är visserligen splittringen som härskar i världen, men "allt inom oss söker sig tillbaka mot helheten, mot att flyta samman, att förenas. Mot kärleken och döden".

> *Kärlek är nåd, konstaterar Stella, huvudpersonen i Eira Stenbergs roman* Häikäisy i *sitt brev till en barndomsvän och fortsätter: "Därför fylldes jag av sinnesrörelse och tacksamhet på grund av denna lycka, som jag inte har gjort mig förtjänt av. Jag älskar mig själv".*

Grundrädslan och ensamheten

Många betydande kvinnliga författare i 1970- och 1980-talets Finland koncentrerar sig på de eviga, existentiella frågor som hör samman med att vara människa. Ofta beskrivs människan i gränssituationer, skild från andra, före ett möte eller nära sorg och död. De vanligaste temana är skuldkänsla, identitet, frustration, psykiskt sammanbrott och möjligheten att förändras på ett eller annat sätt. I bakgrunden skymtar problem med att bli vuxen, att leva i äktenskap eller att arbeta.

Eeva Tikka (född 1939) och Raija Siekkinen (född 1953) skildrar ensamhet och rädsla. Men även om de grundläggande motiven är desamma hos dem, finns det skillnader i de etiska betoningarna, i sättet att inge hopp och skapa människoporträtt.

> "Gud finns inte i teologin och människans själ inte i psykologin", konstaterar en romanperson hos Eeva Tikka. Religiösa och metafysiska teman är intressanta, men kan bara sällan lätta den existentiella ångesten. Tomheten är ett omtyckt tema och kan innebära både ångestfylld orkeslöshet och en skapande stillhet, full av möjligheter.

Som berättare bryter Eeva Tikka inte den traditionella romanens eller novellens form, men språket i hennes skildringar är i hög grad lyriskt. Det centrala temat är gränsen mellan att vara sjuk och att vara så kallat normal, analysen och skildringen av psyket hos en känslig, avvikande individ, framställningen av hur man genom att bryta samman kan växa och uppnå större insikt. Huvudpersonen kan vara en pojke som blir mobbad p g a en liten eller stor skavank eller en sinnessjuk kvinna. Den ömtåliga och intuitiva utanförstående konfronteras

ofta med en stark "normalindivid". Dessa två personer kan motsvara Bibelns Jakob och Esau, och den som utvecklas under romanens lopp är som regel "Jakob" som är stark i sin känslighet och i sin uppenbara svaghet. I romanen *Jyrkänparras* (Avgrunden), 1981, upplever den stammande Sulevi, som till slut försvinner i skogen, sin paradoxala styrka: "Stark! Han slöt ögonen i skolbänken och vräkte upp massor av jord, mejade ner hela skogar, lyfte upp vattnet i sjöarna. Så kolossal var hans styrka att han dignade under den –".

I slutet av novellen "Auringossa" (I solen) i samlingen *Alumiinikihlat* (Förlovningsringar av aluminium), 1984, föder en barnlös kvinna, vars psyke har gått sönder, sig själv igen i vattnet. Men först måste hon acceptera sig själv som en människa som har gått sönder. "Det är en skugga som kommer från solen, vattnets skugga, vid roten av en vit näckros. I dess livmoder gungar hon, och överallt är hon omgiven av varmt fostervatten, som ett näckrosfrö väntar hon sin nedkomst, väntar och inte helt förgäves, fortfarande kommer nya barn till världen".

> "Hemma hade hon gått och ställt sig framför en spegel och sett ansiktet som var alldeles naket och uttryckslöst. Det var ett fullständigt främmande ansikte". (Raija Siekkinen: *Elämän keskipiste,* 1983).

Raija Siekkinen skildrar människans fundamentala främlingskap mer pessimistiskt och absolut än Eeva Tikka. Hon framställer äkta makars, syskons eller andra närstående människors samliv som ett fängelse, hon avslöjar det groteska under ytan i samtalet vid kaffebordet eller vid familjebjudningar, och hon håller fast vid uppfattningen att människornas inre världar aldrig möts. Dörrar, tomma fönster, irriterande glasskärvor eller stenflisor och hisschakt är återkommande bilder av bristen på kontakt mellan människor. "Teorin om främlingskap kände jag till", kan berättarjaget i en novell ironiskt säga, "och den blinda som begick självmord efter att ha fått tillbaka synen." *(Elämän keskipiste* (Livets mittpunkt), 1983).

Raija Siekkinens människobild varierar inte mycket från verk till verk. Huvudpersonen är en kvinna som har passerat sin första ungdom och som är frustrerad p g a studier eller äktenskap. Hon har råkat vilse och går i cirkel, fastän hon kanske tror att hon är på resa och rör sig framåt. Hennes inre värld är en okänd och gåtfull avgrund. En liknande tematik finner man hos Eeva Tikka som förtydligar med natursymboler: en både lockande och fasaväckande avgrund i människans inre symboliseras av vattnets mörka botten, en lodrät sluttning, en krater eller ett brant stup. "Det var ingen inbjudan till flodens silverkälla eller till en helgelse. Men in i det mörker som existerade i henne själv och som drog till sig i mörka virvlar" *(Jyrkänparras).*

Raija Siekkinen identifierar ofta denna avgrund med en metafysisk "livets mittpunkt" eller med den biologiska kärnan, cellkärnan. Detta innersta, djupaste och mörkaste delas av alla och ändå känner bara ett fåtal igen det hos andra om över huvud taget hos sig själva.

Känslan av främlingskap innebär också att "det verkar som om världen hade blivit mindre och ville hålla sig borta från mig", som jaget i sin diffusa smärta konstaterar i Raija Siekkinens novell "Koulu" (Skolan) i *Elämän keskipiste.* Bilder av en öppen plats och klart solsken förenas hos Raija Siekkinen med existentiell orkeslöshet. En motsvarande bild hos Eeva Tikka kan vara mer positiv, rädsla blandas med hopp, därefter räddning: "... och sedan tog skogen slut, och gränsen var skarp, hon kom till en öppen plats där träden var fällda – och det var en känsla av frihet och tomhet som slog emot henne. Var det sorg?" *(Jyrkänparras)*

> Leena Lander (född 1955) debuterade som underhållningsförfattare 1982. Idag är hon en av Finlands mest populära och välkända författare och översatt till många språk. Förutom romaner har hon skrivit essäer och dramatik för såväl teater som radio och TV. Hon har fått ett flertal nationella litterära priser och med *Tummien perhosten koti,* 1991 *(De mörka fjärilarnas hem,* 1993) och *Tulkoon myrsky,* 1994 *(Må stormen komma,* 1997) blev hon nominerad till Nordiska Rådets Litteraturpris.

Eeva Tikka förenar tomhetsmotivet med människans positiva möjlighet: växande, nåd och hopp – trots att det som människan aldrig kan uppfatta är lika stort som himlen. "Men den existerar där ute: i sin helhet, den av vilken vi bara ser ett stycke, helheten som är avsedd och förberedd för oss. Och i våra motgångar är den utgjuten i form av nåd, så att vi återfår våra krafter och lever vidare i dess närhet". *(Hiljainen kesä,* 1979 *(Den stilla sommaren,* 1986)).

Liisa Enwald

Förstörda liv och mörk tystnad

Rosa Liksom (född 1958) tillhör de författare som liksom Mariaana Jäntti, Anja Kauranen, Päivi Perttula, Eira Stenberg och Annika Idström på 1980-talet har givit profil åt ett nytt sätt att berätta i den finska prosan. Ett karaktäristiskt drag hos denna nya prosa är Kafka-Orwell-liknande skildringar av nutidens samhälle som en antiutopi, liksom att formen är fragmentarisk, episodisk. Medan t ex Mariaana Jäntti har använt sig av den modernistiska romanens klichéer i sin undersökning av den fysiska och existentiella determinismen, och Päivi Perttula har gjort stilen betydelsefull i sin dadaprosa och med sin antiroman har förvandlat litteraturen till abstrakt konst, har Rosa Liksom med hjälp av ofta humoristiska detaljer frammanat en idyll som hotas av en stor katastrof.

Rosa Liksom debuterade 1985 med en hetsig novellsamling, *Yhden yön pysäkki* (Hållplats för en natt), som genast blev en framgång hos publik och kritiker. Där visade sig en alldeles ny uttrycksform, en provokativ protest i skildringen av individer uppfyllda av ensamhet, isolering, ordlöshet, stumhet, självförakt, likgiltighet, hat, avsky, aggressioner och den totala bristen på illusioner hos autistiska ungdomar i 1980-talets stadsmiljöer eller i det beckmörka, ensamma Lappland.

Redan som små barn får Rosa Liksoms förstörda människor känna hur "blodet smakar i munnen", antingen de har vuxit fast i en rå betongmiljö eller sitter bakom nedisade rutor uppe i norr. Rosa Liksoms människor lider av föreställningen att det totala oberoendet är den totala friheten. Och i konfrontationen med medmänniskorna och samhällsmaskineriet möts de med förakt och känslolöshet.

Det ges inga valmöjligheter för dessa "gränsmänniskor", antingen det är bittra och cyniska storstadsungdomar eller utslitna skogshuggare från de arktiska ödemarkerna. Det finns inte plats för drömmar i en värld där människor fyller sig med hat mot verklighetens schizofreni. Bara ett motbjudande, meningslöst våld upplevs som ett slags desperat lösning.

Författaren analyserar inte närmare sina personers problem. Därför framstår deras tomma ritualer, deras primitiva halvliv och deras ändamålslösa verklighetsflykt också som ytterst statiska, motivationslösa och destruktiva i all sin okänslighet.

Människorna i Rosa Liksoms noveller är anonyma, konturlösa. Med snabba penseldrag lägger författaren en iskall stämning över personernas inre liv och de yttre, beklämmande landskapen. Det mest levande hos Rosa Liksom är språket, storstadsslangen eller en nordlig dialekt.

I den följande novellsamlingen, *Unohdettu vartti*, 1986 *(Frusna ögonblick,* 1988), fortsätter Rosa Liksom att dra fram de arktiska ödemarkernas människoöden. Formatet är fragmenterat till mycket korta prosastycken, där personerna fortfarande är anonyma,

hämmade, låsta. Dock har debutbokens våldsamma hat och provocerande protest dämpats något och ersatts av ett resignerat uthärdande.

I *Väliasema Gagarin,* 1987 *(Station Gagarin,* 1990), har miljön skiftat till Mongoliet och Sibirien, och Rosa Liksoms berättelser har blivit exotiska miniberättelser, som i sitt barnsliga uttryck är respektlöst komiska. Stilen har lånat den retoriska, gammaldags, mässande tonen från gamla folksagor och sägner. Mytiska, sagoaktiga element ingår också som naturliga led i de vardagliga, nutida händelserna, t ex halvvilda hästar, brunstiga kameler, fiskar som flyger upp på tundrans torra land, där ungdomarna sparkar boll med torkade hästpenisar, medan de mindre pojkarna spelar tärning med lammben. Absurditeterna blir på så sätt i några fall alldeles självklara och naturliga. En del av berättelserna fungerar som ironiska, schamanistiska lärostycken.

Tyhjän tien paratiisit, 1989 *(Paradis ultra light,* 1992), är en fortsättning på skildringen av det primitiva halvliv och de "primitiva" människoöden som Rosa Liksom sysslade med i de tidiga novellsamlingarna. Det fragmentariskt skildrade samhället får sitt mänskliga innehåll genom berättarens subjektivitet och stil. Också här blottläggs den cynism och amoralitet som gömmer sig bakom den "polerade" ytan, antingen den är privat eller samhällelig.

1996 utgav Rosa Liksom sin första roman, *Kreisland,* en satir över herrskapsliv och samhällsklichéer. Här finns en rörlighet i tid och miljö ända från 1930- och 1940-talets Finland till Bresjnevs Sovjet och dagens USA.

Pirkko Saisio (född 1949) debuterade 1975 med romanen *Elämänmeno (Livets gång,* 1979). Det är en stor episk roman om en arbetarfamilj i Helsingforskvarteret Sörnäs. Hon har under eget namn skrivit bl a den ångestladdade romanen *Kainin tytär* (Kains dotter), 1984, om lesbisk kärlek. Dessutom har hon publicerat böcker under både manlig och kvinnlig pseudonym. Förutom prosaist är Pirkko Saisio en flitig skådespelsförfattare.

När Anja Kauranens (född 1954) debutbok *Sonja O. kävi täättä* (Sonja O. var här) kom ut 1981 väckte dess skildring av kvinnlig hämningslöshet uppståndelse. Sonjas utveckling fram till den moderna kvinnligheten sker genom flera stadier. Först är hon en flicka som vandrar från säng till säng och som utnyttjas av män. Sedan blir hon hård och hämndgirig, tills hon slutligen blir medveten om sitt kall: att vara *Vierge moderne,* att bli författare.

I *Pimeää vain meidän silmillemme* (Det är bara mörkt för våra ögon), 1987, berättar Anja Kauranen om barnidrottsstjärnan Petra Winter, vars muskulatur trimmas till toppform medan hennes kvinnlighet undertrycks. Hon är en systerfigur till den andligt kvävda Sonja, och de bryter sig båda ut, men på mycket olika sätt.

I *Ihon aika* (Hudens tid), 1993, berättar Anja Kauranen om sin mors sjukdom och död och gör ett gripande inlägg i debatten om terminalvård. I romanen *Pelon maantiede* (Fruktans geografi), 1995, beskriver hon hur en feministisk akademikergrupp utför en serie kallblodiga mord på utvalda manspersoner. Flera av Anja Kauranens böcker har blivit omdebatterade bästsäljare.

Elisabeth Nordgren

Undset, Sigrid

1882 – 1949

Norge

Fick Nobelpriset i litteratur 1928 och spelar en dominerande roll i nyare norsk realism. Hon föddes i Danmark och växte upp i en intellektuell tjänstemannamiljö i Kristiania som dotter till den kände norske arkeologen Ingvald Martin Undset. Efter en kort handelsutbildning fick hon arbete som sekreterare, reste 27 år gammal till Rom på ett stipendium och träffade sin man, målaren Anders C. Svarstad. Efter 12 års äktenskap skilde hon sig 1924, samma år som hon konverterade till katolicismen. 1935–40 var hon ordförande i Den Norske Forfatterforening tills hennes motstånd mot nazisterna tvingade henne att fly till USA. 1945 återvände hon till ett raserat hem.

Sigrid Undset debuterade med äktenskapsromanen *Fru Marta Oulie,* 1907 (på svenska 1924), följd av *Den lykkelige alder* (N), 1911 (*Den lyckliga åldern,* 1928) och fick sitt stora genombrott med *Jenny,* 1911 (på svenska 1921), en konstnärsroman om en ung kvinna som ställer stora krav inte bara på konsten utan också på kärleken och inte minst på sig själv. Från och med *Vaaren* (R), 1914 (*Våren,* 1923), och novellsamlingarna *Splinten av trollspeilet,* 1917, och *De kloge jomfruer,* 1918 (*Vissa jungfrur,* 1927), återspeglas tiden som mor och husmor i författarskapet.

De stora verken är trilogin om Kristin Lavransdatter, *Kransen, Husfrue* och *Korset,* 1920-22 (*Kristin Lavransdotter* 1921–23), samt *Olav Audunssøn i Hestviken,* 1925 (*Olav Audunsson,* 1925) och *Olav Audunssøn og hans børn,* 1927 (*Olav Audunsson och hans barn,* 1928), där den norska medeltiden är ramen kring och ger näring åt såväl skildringen av kärleken och konflikterna mellan människorna som till att utforska människans villkor och förhållandet till Gud. Andra verk är romanerna *Gymnadenia,* 1929 (på svenska 1930), och *Den brændende busk,* 1930 (*Den brinnande busken,* 1931), som skildrar en religiös utveckling, samt de stora samtidsromanerna *Ida Elisabeth,* 1932 (på svenska 1933) och *Den trofaste hustru,* 1936 (*Den trofasta hustrun,* 1937), vilka liksom Sigrid Undsets sista roman,

den historiska kvinnoromanen *Madame Dorthea*, 1939 (på svenska 1940), har den starka självständiga kvinnan i centrum. Dessutom har hon utgivit essäsamlingarna *Et kvindesynspunkt*, 1919, *Etapper*, 1929 (på svenska samma år), och *Etapper. Ny række*, 1933, som förmedlar politiska, kulturella och religiösa åsikter och memoarboken *Elleve år*, 1934 (*Elva år*, 1935), samt helgonbiografin om *Caterina av Siena* som utkom postumt 1951 (*Katarina av Siena*, 1957).

Sigrid Undsets författarskap spänner från samtidsromanen och djup psykologisk analys av moderna kvinnor över storslagna historiska berättelser om moderskap och begär till religiösa biografier.

Litteratur om författaren: ett urval

Claudia Jean Berguson: *Challenging authority: saga, gossip, ballad and legend as narrative voices in Sigrid Undset's Kristin Lavransdatter*, 2003

Stanley L. Jaki: *Sigrid Undset's quest for truth*, 2007

Nan Bentzen Skille: *Innenfor gjerdet: hos Sigrid Undset på Bjerkebæk*, 2003

Sigrun Slapgard: *Dikterdronningen: Sigrid Undset*, 2008

Benedicta Windt-Val: *"Men han het Edvard-": navn og navnebruk i Sigrid Undsets forfatterskap*, 2009

Astrid Sæther, Anne Birgitte Rønning

Psykoterapeutisk behandling vid anorexia nervosa

Familjeterapi, KBT, IPT, CAT

INNEHÅLL

Inledning
Originalrapporter
SBU:s kommentar
Sammanfattning av originalrapporterna
Om studierna
Resultat
Slutsatser enligt originalrapporterna
Forskningsbehov enligt originalrapporterna
SBU:s granskning av originalrapporten
Projektgrupp
Faktarutor
Vad är anorexia nervosa?
Sedvanlig behandling vid anorexia nervosa i Sverige
Interpersonell terapi (IPT)
Familjeterapier
Lästips och referenser

Inledning

Ungefär 10 000 personer i Sverige lider för närvarande av anorexia nervosa. Det primära behandlingsmålet är att stoppa självsvälten. När svälten börjar hävas är patienten mera tillgänglig för samtalsstöd.

Många psykoterapeutiska behandlingsmodeller finns beskrivna, men kontrollerade behandlingsstudier på området är få. Någon enstaka behandlingsmetod som är överlägsen andra har inte identifierats.

Här sammanfattar och kommenterar SBU två systematiska översikter från The Cochrane Collaboration som har sammanställt det vetenskapliga underlaget för psykoterapeutisk

behandling av barn och vuxna med anorexia nervosa. Den huvudsakliga slutsatsen i båda översikterna är att det finns ett starkt behov av stora välgjorda behandlingsstudier på området.

Originalrapporter

Fisher CA, Hetrick SE, Rushford N. Family therapy for anorexia nervosa. Cochrane Database of Systematic Reviews 2010, Issue 4. Art. No.: CD004780. DOI: 10.1002/14651858.CD004780.pub2.

Hay PPJ, Bacaltchuk J, Byrnes RT, Claudino AM, Ekmejian AA, Yong PY. Individual psychotherapy in outpatient treatment of adults with anorexia. Cochrane Database of systematic reviews 2003, Issue 4. Art. No.:CD003909. DOI:10.1002/14651858.CD003909.

SBU:s kommentar

De två Cochrane-översikterna redovisar resultat från tjugo kontrollerade studier som jämför familjeterapi eller individuell psykoterapi med någon kontrollbetingelse (ofta "treatment as usual").

Översikterna har utvärderat ett antal olika psykoterapeutiska metoder. Av dessa används i Sverige kognitiv beteendeterapi (KBT) i relativt stor utsträckning och interpersonell terapi (IPT) i liten men ökande utsträckning. Tidsbegränsad psykodynamisk psykoterapi är snarast ett vagt samlingsbegrepp för ett flertal psykodynamiskt baserade korttidspsykoterapier, en typ av psykoterapier som av tradition är vanliga i Sverige. Kognitiv analytisk terapi (CAT), som också nämns i den ena översikten, är dock i det närmaste okänd i Sverige.

De psykoterapeutiska behandlingar som erbjuds i klinisk verksamhet i Sverige (och i andra länder) är oftast inte lika renodlade som de som beskrivs i översikterna, då dessa är baserade endast på mycket välkontrollerade studier av manualbaserade behandlingar. Någon form av familjeterapi är den vanligaste behandlingen vid anorexia nervosa hos barn och ungdom i Sverige.

- Det saknas vetenskapligt underlag för att säga att någon av de undersökta psykoterapeutiska metoderna är överlägsen någon annan. Det finns dock svaga indikationer på att såväl familjeterapi som specifik individuell psykoterapi kan vara bättre än "treatment as usual", åtminstone på kort sikt.
- Översikternas litteratursökningar gjordes under 2008. Sedan dess har det publicerats en stor multicenterstudie från USA med 121 patienter, som jämför familjebaserad terapi med individuell psykoterapi hos tonåringar (Lock et al., 2010). Man fann ingen skillnad mellan metoderna avseende det primära effektmåttet förbättring av sjukdomstillståndet vid avslutad behandling. Familjebaserad terapi var dock signifikant bättre vid uppföljning efter sex respektive tolv månader.
- De två översikterna är avgränsade till familjeterapi respektive individuell psykoterapi, huvudsakligen i öppenvård för vuxna (äldre än 16 år) patienter. Andra studier, av t.ex.

olika vårdprogram eller gruppterapier, redovisas inte. Rapporterna ger således inte någon heltäckande bild av terapiområdet.

• Ett flertal studier av psykoterapeutisk behandling vid anorexia nervosa pågår och kommer att publiceras under de närmaste åren. Av speciellt intresse är två svenska studier. Den ena jämför Acceptance and Commitment Therapy (ACT; en utvecklad variant av KBT) och "treatment as usual". Den andra jämför två manualbaserade behandlingar, familjebaserad terapi och individuell KBT.

Sammanfattning av originalrapporterna

Om studierna

De två Cochrane-översikterna som utvärderat familjeterapi och individuell psykoterapi vid anorexia nervosa baseras på 13 respektive 7 små randomi-serade kontrollerade studier. De flesta studierna är utförda i Storbritannien, övriga är utförda i USA, Argentina, Australien, Kanada, Israel, Nya Zeeland, Spanien och Sverige. Studierna varierade i storlek från 13 till 120 deltagare. Endast en studie innehöll fler än 100 deltagare.

1. Systematisk översikt om familjeterapi

Studierna inkluderade patienter av båda könen med diagnostiserad anorexia nervosa enligt DSM-IV eller ICD-10. Det primära effektmåttet var remission[*].

Huvudsakliga jämförelser som redovisas i översikten:

— Familjeterapi jämfört med "treatment as usual"

— Familjeterapi jämfört med andra psykologiska behandlingsmetoder

— Jämförelser mellan olika former av familjeterapi

Studierna inkluderade deltagare från både öppen- och heldygnsvård, men majoriteten behandlades i öppenvård. Studierna innehöll få deltagare med annan psykiatrisk samsjuklighet. Deltagarna var i åldern 11 till 27 år. De flesta studierna använde sig av familjebaserad terapi, även känd som Maudsley-modellen.

2. Systematisk översikt om individuell psykoterapi

Studierna inkluderade patienter av båda könen äldre än 16 år med diagnostiserad anorexia nervosa enligt DSM-IV eller motsvarande internationella kriterier. Det primära effektmåttet var viktuppgång till en normal vikt för längd, ålder och kön.

Följande, för svenska förhållanden relevanta, psykoterapeutiska interventioner undersöktes i studierna:

— Interpersonell psykoterapi (IPT)

— Kognitiv beteendeterapi (KBT)

[*] Olika standardiserade bedömningsinstrument användes för att mäta förbättring av sjukdomstillståndet där Morgan Russell Assessment Schedule och Eating Attitudes Test (EAT) var de vanligast förekommande.

— Tidsbegränsad psykodynamisk psykoterapi

Behandlingarna varierade i längd från 20 veckor till över ett år. De flesta studierna rapporterade uppföljningstider på åtminstone ett år. Samtliga studier hade mindre än 50 patienter i varje behandlingsalternativ och två studier hade färre än 10 patienter i ett av behandlingsalternativen.

Resultat

1. Systematisk översikt om familjeterapi

Familjeterapi kan vara effektivare än "treatment as usual" på kort sikt, (2 studier, 81 patienter).

Det finns inga signifikanta skillnader mellan familjeterapi och andra undersökta psykologiska interventioner (4 studier, 149 patienter).

2. Systematisk översikt om individuell psykoterapi

Effekter av psykoterapeutiska interventioner vid behandling av anorexia nervosa bedömdes utifrån resultat i sju inkluderade studier med sammanlagt 261 deltagare.

För de flesta jämförelser hittades inga skillnader. Ingen av de undersökta terapiformerna visade sig vara genomgående bättre än någon annan.

Resultaten från två studier indikerade att en specifik psykoterapi kan vara mera effektiv än "treatment as usual", medan en studie fann att en icke-specifik behandling var bättre än två specifika psykoterapier (IPT och KBT)[*].

Slutsatser enligt originalrapporterna

- Familjeterapi kan eventuellt vara effektivare än "treatment as usual" på kort sikt.
- Det vetenskapliga underlaget räcker inte för att avgöra om familjeterapi är bättre än andra psykologiska behandlingar.
- Det vetenskapliga underlaget räcker inte för att avgöra om vissa former av familjeterapi är bättre än andra.
- Specifika individuella psykoterapier kan eventuellt vara effektivare än "treatment as usual" eller motsvarande.
- Det vetenskapliga underlaget räcker inte för att avgöra om vissa former av individuell psykoterapi är bättre än andra.

[*] En långtidsuppföljning av studien (Carter et al., 2010) visar ingen skillnad i utfall mellan de olika behandlingarna. Detta fynd förklaras framför allt av signifikant olika utveckling från behandlingsslut till uppföljning för den icke-specifika behandlingen jämfört med IPT, där resultaten av den ospecifika behandlingen försämras medan de för IPT förbättras. För KBT sker ingen påtaglig förändring i utfall från behandlingsslut till uppföljning.

• Det behövs större randomiserade kontrollerade multicenterstudier för att utvärdera specifika (familje- och individuella) psykoterapier i jämförelse med varandra och med kontrollbetingelser.

Forskningsbehov enligt originalrapporterna

Större studier är nödvändiga för att undersöka effekten av olika specifika psykoterapier, såsom interpersonell terapi (IPT), kognitiv beteendeterapi (KBT) och psykodynamisk psykoterapi, samt olika familjeterapier, jämfört med varandra och med kontrollterapier. Det är önskvärt om framtida studier använder enhetliga utfallsmått och mäter effekt av behandling vid samma tidpunkter, dvs. vid behandlingens slut och efter ett års uppföljning. Framtida studier bör också undersöka betydelsen av långvarig sjukdom, oberoende av ålder, för effekten av behandling.

SBU:s granskning av originalrapporten

Vid SBU:s kvalitetsbedömning av originalöversikterna användes en granskningsmall för systematiska översikter (AMSTAR, Shea BJ et al. 2007). Granskningen visade att litteratur-sökning, studieurval och dataextraktion uppfyllde definierade kvalitetskrav för en systematisk översikt. Cochrane-översikterna saknar hälsoekonomisk utvärdering.

Projektgrupp

Sakkunniga: Claes Norring, leg. psykolog, docent, forskningsledare, Stockholms Centrum för Ätstörningar och Kunskapscentrum för Ätstörningar, Centrum för psykiatriforskning, Stockholms läns landsting/Karolinska institutet

Anna-Maria af Sandeberg, överläkare, verksamhetschef, Stockholms Centrum för Ätstörningar, Stockholms läns landsting

Granskare: Ulf Wallin, överläkare, med.dr., utvecklings- och forskningsledare, Kompetenscentrum för Ätstörningar SYD, Region Skåne

Projektledare: Mikael Nilsson, SBU

Faktarutor

Vad är anorexia nervosa?

Anorexia nervosa är den allvarligaste diagnosen inom den psykiatriska diagnosgruppen ätstörningar (DSM-IV och ICD-10). Det innebär en viljestyrd viktnedgång, till maximalt 85 procent av normal kroppsvikt, som vidmakthålls av en upplevelse av att vara för tjock, även vid utpräglad undervikt, och en rädsla att gå upp i vikt. Tillståndet debuterar oftast i tonåren och är vanligast hos flickor/unga kvinnor. Cirka tio procent är pojkar/unga män. Upplevelsen av den egna kroppen är störd och hos tonårsflickor och kvinnor har menstruationerna upphört. Intensiv motion, dagliga kräkningar, och laxermedelsmissbruk är vanliga.

Allvarliga tillstånd av anorexia nervosa påverkar kroppens alla organ, framförallt hjärtat och cirkulationen och kan vara livshotande. Dödligheten är cirka 6 gånger högre än i samma

åldersgrupp i normalbefolkningen. Tillståndet kan vara långdraget och pågå med olika intensitet under 5–15 år. Det kan också övergå till andra former av ätstörningar.

Sedvanlig behandling ”treatment as ususal” vid anorexia nervosa i Sverige

Vid behandling av anorexia nervosa prioriteras alltid renutrition. Det är viktigt att så snabbt som möjligt stoppa svälten och påbörja en normalisering av vikt och måltidsordning. Det kan göras på olika sätt beroende på svårighetsgrad, t.ex. i öppenvård med stöd av matdagböcker eller i måltidsstödsgrupper, i dagvård med dagligt måltidsstöd eller i slutenvård där det kan bli nödvändigt med sondnäring. Parallellt med detta påbörjas samtal med patienten för att bygga en arbetsallians och motivera för fortsatt förändring.

När patienten är tillräckligt somatiskt stabil kombineras nutritionsbehand-lingen med någon form av psykologisk behandling. Barn och ungdomar erbjuds i allmänhet familjeterapi i någon form. Vuxna patienter med anorexia nervosa får samtalsbehandling utifrån den kompetens som finns på kliniken/mottagningen. I den kliniska “verkligheten” är det sällan som man använder en renodlad psykoterapeutisk metod. Ofta är behandlingen istället en blandning av olika terapeutiska inslag – alltifrån pedagogiska måltider till kroppsuppfattningsträning, kognitiv beteendeterapi, psykodynamiskt orienterad korttidsterapi och familjeterapi – där behandlingsteamet successivt prövar sig fram till vilken kombination som verkar fungera. Medicinska kontroller av det kroppsliga hälsotillståndet är centralt då patienten snabbt kan försämras. Någon farmakologisk behandling av själva anorexitillståndet finns inte. Dock kan symtombehandling av ångest, depression och tvång kräva farmakologiska insatser. Likaså kan patienten behöva behandlas med järn, vitaminer och mineraler om bristtillstånd uppstår.

Interpersonell terapi (IPT)

Manualbaserad tidsbegränsad terapi som fokuserar på de interpersonella problemen som kan ha gett upphov till patientens ätstörning. Behandlingen går ut på att hjälpa patienten att förändra sina sociala relationer som underhåller ätstörningen eller hindrar förändring.

Kognitiv beteendeterapi (KBT)

Kognitiv beteendeterapi är en manualbaserad tidsbegränsad terapi som fokuserar på att kartlägga patientens tankar, attityder och antaganden angående mat, vikt och smalhetsideal. Terapin håller sig till här och nu situationer och fokuserar på faktorer som underhåller patientens problem. I behandlingen får patienten pröva att träna nya tankesätt och beteenden både under terapin och mellan terapierna genom så kallde hemläxor.

Tidsbegränsad psykodynamisk psykoterapi

I arbetet med anorektiska patienter har traditionell psykodynamisk terapi blivit alltmer strukturerad och tidsbegränsad. Man fokuserar framförallt på omedvetna känslor och föreställningar. Mat och ätande förstås utifrån ett symboliskt perspektiv och patientens relation till sig själv och till andra viktiga personer i patientens omgivning.

Familjeterapier

När det gäller barn och ungdomar med ätstörningar är den vanligaste behandlingsformen någon form av familjeterapi i kombination med nutritionsbehandling. Det finns en rad olika teoretiska grunder som har influerat den familjeterapimodell som huvudsakligen använts i Sverige idag. De teoretiska influenser som har varit viktigast är framförallt *strukturell familjeterapi, systemisk familjeterapi* och *strategisk familjeterapi*. Den terapiform som framförallt under de senaste tio åren har utvecklats särskilt för patienter med ätstörningar är *familjebaserad terapi* (också känd som *Maudsley-modellen*). Det är en terapiform som tar ett helhetsgrepp om matsituationerna i familjen genom ett aktivt deltagande vid familjemåltider samt genom pedagogiska och stödjande inslag. Behandlingen är upplagd i 3 faser; där fas 1 fokuserar på matsituationerna och födointaget. I fas 2 undersöker man psykologiska hinder som motverkar en återgång till normalt ätande. I fas 3 ser man även till andra problem i familjen som kan hindra barnets växt och ökande behov av autonomi.

Lästips

af Sandeberg, A-M., Birgegård, A., Mohlin, L., Nordlander Ström, C., Norr-ring, C., & Siverstrand, M-L. (2009). Regionalt vårdprogram Ätstörningar. Stockholms läns landsting.

APA Work Group on Eating Disorders (2006). Practice Guideline for the Treatment of Patients with Eating Disorders, Third Edition. New York: American Psychiatric Association.

National Institute for Clinical Excellence (NICE) (2004). Eating Disorders: Core Interventions in the Treatment and Management of Anorexia Nervosa, Bulimia Nervosa, and Related Eating Disorders. National Clinical Practice Guideline Number CG9. London: National Institute for Clinical Ex-cellence.

Svenska Psykiatriska Föreningen (2005). Ätstörningar – kliniska riktlinjer för utredning och behandling. Svensk psykiatri nr 8. Stockholm: Gothia Förlag.

Referenser

Lock J., Le Grange D., Agras S., Moye A., Bryson S. & Jo B. (2010). Randomized clinical trial comparing familybased treatment with adolescent-focused individual therapy for adolescents with anorexia nervosa. Archives of General Psychiatry, 67(10):1025-1032.

Carter F., Jordan J., McIntosh V., Luty S., McKenzie J., Frampton C., Bulik C. & Joyce P. (2010). The long-term efficacy of three psychotherapies for anorexia nervosa: A randomized, controlled trial. International Journal of Eating Disorders, DOI: 10.1002/eat.20879.

Shea BJ, Grimshaw J M, Wells GA, Boers M, Andersson N, Hamel C, Porter AC , Tugwell P, Moher D, Lex M, Bouter LM. Development of AMSTAR: a measurement tool to assess the methodological quality of systematic reviews. BMC Med Res Methodol. 2007;7:10

SBU Kommenterar publicerad: 2011-10-18

Originalrapporten publicerad: 2009 och 2010

Kontaktperson SBU: Mikael Nilsson, nilsson@sbu.se

Jedini svjedok ljepote

Miro Gavran

14.

ZAGREB / FRANKFURT – ZIMA 2008.

Sutradan je nazvao fakultet i rekao da mora otkazati predavanje. Kao razlog naveo je hitno putovanje u inozemstvo.

Kada ga je tajnica zapitala za detaljnije obrazloženje, samo je rekao:

Radi se o obiteljskim problemima.

Rekavši to, spustio je slušalicu, pomislivši tek tada da je izrekao apsurdnu izliku. On koji nije imao obitelj kreće na put zbog »obiteljskih problema«.

Na put su pošli u šest ujutro. U Zagrebu je bilo suho vrijeme, ali ih je u Austriji neprestano pratio gust snijeg.

Brisači su uz velike napore čistili snijeg s prednjega stakla. Morali su voziti polagano i oprezno.

Prošli su pokraj brojnih automobila koji su proklizali s ceste i čija je vožnja nenadano završila.

Ni ralice nisu uspijevale dobiti konačnu bitku s neumornim snijegom.

Na radiju su spikeri ponavljali upozorenje vozačima da ne idu na put ako to nije nužno. Oni taj savjet više nisu mogli poslušati.

Tek nedaleko od Münchena snijeg je prestao padati, ali su do tada već izgubili nekoliko dragocjenih sati.

S tri kratka zaustavljanja, u Frankfurt su stigli u sedam sati navečer. Bili su umorni, ali istinski zadovoljni što je njihovo putovanje sretno završilo.

Radovan je rekao:

— Hvala Bogu da si krenuo sa mnom, inače bih još uvijek bio na cesti. Za sretan dolazak i napornu vožnju zaslužili smo dobru večeru, dopustit ćeš mi da ja častim. Znam jedan solidan restoran s ukusnom hranom.

Iskreno rečeno: gladan sam. Prihvaćam tvoj poziv.

U žurbi su se smjestili u skromnu sobu, istuširali se, a potom ušli u podzemnu željeznicu, koja ih je odvezla do Trga Hauptwache.

Otpješačili su do Fressgasse i nakon desetak minuta bili u zagrljaju toplog restorana.

— Kakvi su ti planovi za sutra i prekosutra? — upitao je Radovan.

— Moram obići neka mjesta, neke muzeje, knjižare, antikvarijate...

— Ako želiš, možeš sa mnom prekosutra na veliki sajam Ambienta. Toliko se toga zanimljivog ondje može vidjeti svake godine. Da nemam sve te dogovorene sastanke na štandovima naših partnera, išao bih od paviljona do paviljona i za svoju dušu uživao u novotarijama koje su izložene.

— Pa... mogao bih na dva ili tri sata skoknuti i pogledati kako to izgleda.

— Za dva ili tri sata ne stigneš detaljno pogledati ni jednu etažu jednog paviljona. Ali, svejedno, dođi. Nećeš požaliti.

— Ne sumnjam da će na Ambienti biti puno ljudi i iz samoga Frankfurta?

— Subotom svi nahrupe na sajam, teško je i kretati se od mnoštva — reče Radovan.

— A što tebe sutra čeka od posla?

— Dva sastanka s ljudima iz tvornice s kojom surađujemo, a potom zajednički sastanak u jednoj banci u Bockenheimmerstrasse. Ta banka trebala bi financirati naš zajednički projekt, ako sve bude po planu.

Nisu se dugo zadržali na večeri. Putovanje ih je iscrpilo tako da su preskočili desert i žurno se vratili u svoje prenoćište.

Radovan je odabrao krevet uz koji je bio stolić s telefonom. Odmah nakon što su ugasili svjetlo, obojica su utonuli u san.

Nije imao nikakve naznake gdje bi najlakše mogao »slučajno« sresti Stelu. Pretpostavljao je da je najbolje ići na najprometnija mjesta u gradu.

U petak ujutro, nedugo iza doručka, otišao je podzemnom do srca Frankfurta. Satima je šetao po Zeilu i po Goethestrasse, mimoilazeći se s brojnim prolaznicima.

Zagledao se u lica brzih šetača, naivno se nadajući da će sresti baš nju.

Smrzavajući se od hladnoće, provodio je vrijeme po frankfurtskim ulicama, poput kakvoga izbezumljenog istražitelja koji pokušava rasplesti svoj posljednji slučaj, zbog kojega ga šalju u prijevremenu mirovinu.

Povremeno bi ušao u neki od razvikanih trgovačkih centara, da se zagrije, ali i ondje bi među kupcima uzaludno tražio Stelu.

Otišao je i do glasovitoga predjela Römera u kojemu su smještene Gradska vijećnica i predivne povijesne zgrade.

Prepustio se šetačima, zastajkujući tek pred brojnim uličnim sviračima, čiji su ga starinski šlageri podsjećali na minula vremena.

Za doručkom mu je Radovan spomenuo da je prije godinu dana bio u specijaliziranom dućanu kave po imenu Wacker. Rekao je da se nalazi nedaleko od Römera i Eissenbrückea.

Radovan je zaboravio točan naziv uličice. Imao je želju otići onamo, nadajući se da će mu netko od prolaznika pomoći pronaći je.

I doista, čovjek kojega je susreo nedaleko od Eissenbrückea u šetnji sa psom, na upit zna li gdje je trgovina Wacker, prilično detaljno objasnio mu je gdje se nalazi. Potom je dometnuo:

— Ako i zaboravite moje upute, miris će vas odvesti do Wackera.

Pomislio je da ljubazni gospodin pretjeruje, ali tek što je ušao u traženu uličicu, osjetio je snažan miris pržene kave koji se njome širio. Mogao je biti siguran da je na dobru putu.

Iznenadio se koliko je malen taj glasoviti dućan u kojem se može kupiti najbolja kava iz cijeloga svijeta.

Na podu su bile velike jutene vreće sirove i pržene kave. Oprezno se provlačio između njih. Unutra je bila velika gužva. Sve je mirisalo po netom ispečenoj i mljevenoj kavi.

Odlučio je kupiti nešto kave za svoj zagrebački stan, za svoja jutarnja buđenja.

Pred njim je bilo izobilje različitih kava: od arabijske, kostarikanske, brazilske pa sve do mješavine Minas kave.

Za pultom je stajao mladi prodavač.

Napokon je došao na red.

— Izvolite! — rekao je mladić.

— Molim vas, recite mi koju kavu vi pijete doma? — upitao ga je.

Mladić se osmjehnuo, polaskan što ga pita da mu baš on preporuči najbolju kavu na svijetu. Spremno je odgovorio:

— Ja pijem Blue mountaines, kavu iz Jamajke.

— Onda vas molim dvadeset pet deka.

— To vam je dvadeset pet eura — upozorio ga je prodavač.

— Oho... Svejedno, neka bude dvadeset pet deka — potvrdio je iznenađen visokom cijenom.

I dok mu je. prodavač pripremao kavu, promatrao je starinske mlince za mljevenje kave koji su visjeli na zidovima. Bili su iz različitih razdoblja, doneseni sa svih kontinenata. Medu njima je ugledao jedan izduženi žuti mlinac, kakav je i njegova majka koristila još dok je bio petogodišnjak. Nije sa sigurnošću znao što se dogodilo s tim ručnim mlincem u trenutku kada su njegovi roditelji kupili električni mlinac za kavu, ali je žalio što je ostao bez te starinske sprave iz koje se širio miris svježe mljevene kave.

Poželio je popiti kavu na tom glasovitom mjestu u carstvu kavopija. Svi stolovi bili su zauzeti. Morao je pričekati desetak minuta da bi došao do slobodna mjesta.

Stisnuo se na maloj stolici. Nasuprot njemu bio je postariji bračni par, kaputi sa zidnih vješalica visjeli su oko njih.

Gospođa je pokušavala odgovoriti svoga muža od namjere da zasladi kavu, tvrdeći da šećer poništava svaki okus.

Njezin suprug je i pored toga obilno zasladio svoju kavu i sa zadovoljstvom obliznuo žličicu na kojoj su se zadržali bijeli kristalići šećera.

On je odlučio popiti šalicu kostarikanske kave. Uzeo je i mali kolač.

Ispijajući aromatičnu tekućinu, sve vrijeme prisjećao se onoga jutra kada su on i Stela pili kavu u njegovu stanu.

Poželio je da je ona s njime, da zajedno uživaju zagrljeni mirisima kava iz cijeloga svijeta.

Opet ga je prožeo osjećaj tjeskobne samoće.

Počeo je osvješćivati da od susreta sa Stelom više ne može sam uživati ni u najbanalnijim zadovoljstvima. Sve lijepo što bi dodirnuo, poželio bi podijeliti s njom. Sa ženom za koju nije bio siguran hoće li je više ikada vidjeti.

Vozeći se podzemnom prema Bockenheimer Warte, cijeli vagon mirisao je po kavi iz njegove torbe. Ljudi koji bi na svakoj novoj postaji ušli u vagon, već nakon nekoliko trenutaka počeli bi se osvrtati oko sebe, nastojeći odgonetnuti odakle dopire taj prepoznatljivi miris.

Slično je bilo i dok se šetao po Muzeju postanka čovječanstva. Posjetitelji koji su ga mimoilazili već nakon nekoliko metara osvrtali su se za njim.

U subotu je cijelo prijepodne proveo na Ambienti. Vjerojatno je bio jedini posjetitelj koji nije promatrao izloške, nego ljude.

Kao i svake godine i ovoga puta se subotom na sajam slila rijeka radoznalih ljudi. Pristizali su s prijateljima i obiteljima, ali i u velikim organiziranim skupinama.

Izlagači su bili iz cijeloga svijeta, ali su posjetitelji u većini bili Nijemci, dobrim dijelom iz samoga Frankfurta i bliže okolice.

Četiri je sata utrošio šećući trećim i četvrtim paviljonom, zagledajući u lica posjetitelja.

Negdje oko podneva osjetio je da mu smeta isušeni sajamski zrak, zatvoreni klaustrofobični paviljoni, glasovi s razglasa, glazba sa štandova, govori izlagača, mnoštvo ljudi koji su nastojali vidjeti što više toga u samo jednome danu.

Poželio je zrak, ulicu, otvoren prostor koji ga ne sputava. Znao je da odmah mora napustiti taj nelagodni mravinjak.

Sat potom bio je na Zeilu.

Ondje mu nisu smetali brojni prolaznici. Udisao je reski zimski zrak, prolazeći pokraj platana.

Pomislio je kako nije dobro da se i on kreće brzo poput šetača koji mu dolaze u susret.

Usporio je. Pažljivije je zagledao ljude koje je susretao.

U jednome trenutku učini mu se da je žena koja korača na desetak metara ispred njega Stela.

Imala je kratku crnu kosu i malu pletenu kapu bež boje. Preko ramena joj je visjela kožna torba. Njezini su pokreti bez sumnje bili istovjetni Stelinim.

Srce mu je zakucalo od uzbuđenja! Njegovo putovanje ipak nije bilo uzaludno.

Prolaznici koji su bili između njih dvoje svako malo bi je zaklonili. Uplašio se da je ne izgubi.

Potrčao je za njom.

Ona je prešla na drugu stranu ulice. Jedna platana ju je zaklonila.

Požurio je na drugu stranu, pomalo je zaobilazeći, u želji da joj dođe iz poluprofila kako bi se mogao uvjeriti da je to ona.

Bio je na dva metra od nje.

Kao da je naslutila da je netko slijedi, žena se okrenula prema njemu. Susreo je oči nepoznate osobe, izraz lica toliko različit od Stelina.

Razočarano je zastao.

Dugo je ostao na mjestu, jako dugo, ne znajući što bi sa sobom.

Bio je ljut na sebe zbog toga što se ponadao, što je i pomislio da bi žena onako bezlična lica mogla biti njegova Stela.

U trenutku je osvijestio uzaludnost tog nepotrebnog putovanja. To što je ona vjerojatno provela djetinjstvo u Frankfurtu, nije moralo značiti da i dalje živi u tom gradu.

Ušao je u podzemnu željeznicu i satima se vozio s jednoga na drugi kraj grada.

Desetak je puta promijenio vlak, ne brinući više ni za smjer kojim putuje. U njegov vagon ulazili su i izlazili ljudi, a on je među njima sa sve manje nade tražio Stelu.

U jednom trenutku svladao ga je umor pa je zaspao. Nije bio siguran koliko je vremena proveo tako. Probudio ga je lagani dodir jednog starčića.

— Gospodine, pazite na novčanik.

Tek tada je primijetio da mu iz kaputa viri novčanik, koji je propustio pažljivo spremiti.

— Hvala vam — rekao je.

Pogledao je na sat, približavala se ponoć. Kada se vlak zaustavio na postaji, tek tada je osvijestio da je daleko od svojega prenoćišta i da mora prijeći na drugu liniju.

Nakon sat vremena izišao je iz podzemne željeznice i zamijetio da snijeg lagano sipi. Stavio je kapu na glavu, omotao šal oko vrata i zaputio se bijelom pustom ulicom prema svome prenoćištu.

I dok je u Njemačku putovao pun adrenalina i neke sulude nade, iz Njemačke se vraćao vidno potišten, utonuo u neželjenu šutnju. Radovan je primijetio da se nešto događa s njegovim suvozačem.

— Problemi... ili…

— Ma ništa. Sutra do ponoći moram smisliti i predati književni prikaz za Vjesnik, a ne pada mi na um o čemu pisati.

— Piši o onome na što misliš sve ove dane. A očito je da o nečemu intenzivno razmišljaš. Oprosti ako previše brbljam.

— Ne, ne. U redu je. U pravu si. Doista bih trebao pisati o onome čime sam zaokupljen, isključivo o tome.

Ponovno je utonuo u šutnju, promatrajući pejzaž koji je promicao pokraj njih. Počeo je razmišljati o tome da je njegova jedina veza s njom upravo Vjesnik i da ona redovito čita njegove članke.

Bio je suglasan s Radovanovim stavom da treba pisati o onome čime je zaokupljen, a bio je zaokupljen jedino njome. Članak koji mora napisati trebao bi biti njegova poruka njoj. Poziv da se ponovno pojavi u njegovu životu, poziv da ponovno stupi u kontakt s njim.

Pokušavao se dovinuti što pisati da zadovolji formu uhodane kolumne o suvremenoj književnosti, kako bi to njegovi redoviti čitatelji doživjeli kao uobičajen tekst, a da pri tome uspije poslati jasnu poruku da mu se što prije neizostavno mora javiti.

Nadomak hrvatskoj granici rodila se spasonosna ideja. Zamisao koja ga je ispunila zadovoljstvom. Nekoliko mjeseci ranije čitao je knjigu Kafkin prijatelj austrijskoga književnog teoretičara Aloisa Zillera o Kafki i Maxu Brodu.

Ta svojevrsna biografija govorila je o poznatoj činjenici kako je Kafka na samrti zatražio od Maxa Broda da spali sve njegove rukopise, a Brod mu je obećao da će to i učiniti.

Naravno, ne samo da Brod nije spalio Kafkinu ostavštinu nego je učinio sve da se ti rukopisi objave na njemačkom, a potom prevedu na brojne jezike.

Austrijski autor usput je ukazao i na činjenicu da je Max Brod stilski doradio najglasovitija Kafkina djela. Nije bio prvi koji je to tvrdio. Pritom je spekulirao da bi, u slučaju da je Brod izvršio posljednju želju svojega pokojnog prijatelja, povijest europske i svjetske književnosti izgledala posve drukčije. Usudio se ustvrditi da bi pisci kao Beckett, Camus i Borges pisali drukčije da nisu čitali Kafku. Što je još važnije, bez Kafke bi bili drukčije shvaćeni.

O toj knjizi, iako mu se svidjela, nije pisao prikaz za Vjesnik. Uglavnom je pisao o romanima, tek ponekad o zbirkama priča, dok je teoretske knjige svjesno izbjegavao,

Sada mu se pak ta knjiga učinila idealnim povodom za uputiti Steli jasnu poruku na koju će ona morat odgovoriti.

Nepun sat nakon povratka s napornog puta iz Frankfurta sjedio je za svojim radnim stolom pišući prikaz knjige koja je govorila o Kafki i Maxu Brodu, o njihovu prijateljstvu i uzajamnim literarnim utjecajima. Pisao je o jednome od najneobičnijih prijateljstava u cjelokupnoj povijesti svjetske književnosti.

To što je Kafka za izvršitelja svoje autodestruktivne oporuke odabrao Broda, koji je doslovno obožavao njegove tekstove, bilo je podsvjesno odabiranje osobe koja će se najbolje brinuti za njih. Da je Kafka doista poželio uništiti svoje djelo, onda bi to osobno učinio, a ne bi za taj posao imenovao svoga najvećeg literarnog poštovatelja i zagovornika. Sličnu je tezu u jednome tekstu iznio i Borges.

Prikaz je završio riječima da bi on, kada bi se našao u poziciji Maxa Broda i imao u rukama predivne književne tekstove te bio suočen sa zahtjevom autora da ih ne objavi, postupio isto. I on bi te tekstove učinio dostupnima javnosti, jer su književnost i čitatelji važniji od želja ekscentričnih introvertiranih autora.

Negdje oko ponoći dovršio je tekst i iscrpljen usnuo. Probudio se nešto prije podneva. Kada je pogledao na sat, nije mogao vjerovati da je dan poprilično odmakao.

Prišao je računalu i pozorno iščitao sinoćnji tekst. Nije poželio izmijeniti nijednu rečenicu. Ispravio je tek poneku nespretnost, promijenivši redoslijed riječi. Njegovi stavovi i misli o knjizi Kafkin prijatelj bili su jasni i argumentirani. Čudio se samome sebi da je onako umoran bio u stanju izreći suvisle misli i napisati cjelovit tekst.

Poslao je e-mailom svoj prikaz u Vjesnik, s osjećajem dobro obavljena posla.

U hladnjaku nije bilo namirnica, a nije mu se dalo ići na tržnicu ili u trgovinu i smišljati ručak za taj dan.

Otišao je do obližnjega restorana i samoga sebe počastio ručkom za dobro obavljen posao.

Osjećao je zadovoljstvo što je unatoč napornom povratku iz Frankfurta uspio napisati kvalitetan tekst, a ništa manje zadovoljstvo pričinjala mu je činjenica da je Steli odaslao jasnu poruku.

Tek na svršetku dana, pred odlazak na spavanje, pomislio je da to nije trebao učiniti i da nije smio završiti prikaz knjige rečenicama koje su nedvosmislena ucjena, prkos, izazov....

Ali, bilo je kasno za kajanje.

Osam dana potom, vračajući se s fakulteta, pred svojom zgradom ugledao je policijski automobil. Zgradi se približavao i njegov susjed Radovan.

— Bog — reče Radovan.

— Bog — odvrati mu pozdrav.

— Izgleda da netko u našoj zgradi ima problema reče Radovan.

— Nadam se da nije ništa ozbiljno — odgovorio je.

Zajedno su ušli u dizalo, komentirajući nedavni zajednički boravak u Frankfurtu.

On je izišao na drugom katu, Radovan je produžio do četvrtoga.

Prišao je ulaznim vratima svoga stana.

Na svoje zaprepaštenje, ugledao je obijenu bravu.

U stanu su bila dva policajca i kućepazitelj. Kad ga je kućepazitelj ugledao, uzbuđenim glasom rekao je policajcima:

— Napokon! Ovaj gospodin je vlasnik stana! Da sam barem imao vaš broj mobitela.

Po podu je bila razbacana odjeća iz ormara te deseci knjiga sa sablasno raskopane police. Činilo se kao da je netko napravio grubu premetačinu, tražeći nešto skriveno.

— Kao što vidite, provaljeno vam je u stan. Gdje držite novac? – upitao je jedan od policajaca.

Prišao je radnom stolu. Ondje je bila metalna kutija u kojoj je držao manju sumu novca. Bila je nedirnuta.

Otvorio je drugu ladicu u kojoj je držao obiteljske fotografije i bilježnice sa Stelinim romanima. Na svoj užas, ustanovio je da romani više nisu bili ondje.

Policajci su primijetili njegovu zbunjenost, njegov šok, koji nije uspio sakriti.

— Što je?! Jesu li nešto uzeli? — upitao je drugi policajac pristupivši njegovu radnom stolu.

— Ne... mislim da ništa nisu uzeli — mucajući je odgovorio, shvativši da mu je Stela upravo odgovorila na članak o Kafki.

Potrajalo je dok su sastavili zapisnik. Propitivali su ga sumnja li na koga, je li mu netko prijetio u posljednje vrijeme, ima li neprijatelja, postoje li osobe s kojima je sukobu ili svađi?

Sa svakim njegovim niječnom odgovorom, sve manje su mu vjerovali.

To što je novac ostao nedirnut, iako je cijeli stan bio ispreturan, a brava na ulaznim vratima obijena, bilo je dovoljno nevjerojatno da ga tretiraju kao čovjeka želi nešto sakriti.

Bio je ljut na sebe što je ostao bez njezinih romana. Mogao ih je fotokopirati i negdje pohraniti.

Kajao se zbog onog tendencioznog članka kojim je isprovocirao njezinu reakciju.

U jedno je ipak bio siguran: u stan nije provalila ona, jer u tom slučaju ne bi bile razbacane knjige po podu. Provalio je netko drugi, po njezinu nalogu, netko tko je žurio što prije obaviti posao, kako bi za učinjeno bio nagrađen.

Taj netko, bez sumnje, nije bio ljubitelj književnosti. Pitao se tko je ona uopće, kad poznaje ljude koji žive s druge strane zakona.

Om konditoritillverkare Kraš. Företagets balansräkning för 2011

Povijest

Već gotovo 100 godina mnogobrojni pojedinci, a i čitave generacije, doprinose izrastanju Kraša u modernu konditorsku kompaniju.

KRAŠEVA "slatka" povijest počinje 1911. godine kada je tvornica UNION u Zagrebu započela s radom kao prvi industrijski proizvođač čokolade u jugoistočnoj Europi. Već od samog početka, slastice proizvedene u ovoj tvornici primaju najveće priznanje – UNION postaje carski i kraljevski dobavljač bečkog dvora.

Godine 1923. u Zagrebu, na Savskoj cesti, tvrtka BIZJAK započinje proizvodnju dvopeka, keksa i vafla. Zahvaljujući umješnosti svog vlasnika, tvrtka je ubrzo postala poznata po svojim domaćim keksima na tržištu šire regije.

Do 1950. godine dolazi do ujedinjenja UNIONA, BIZJAKA i ostalih manjih proizvođača konditorskih proizvoda iz Zagreba. Te godine tvrtka dobiva ime JOSIP KRAŠ po antifašističkom borcu i istaknutom rukovodiocu tadašnjeg sindikalnog pokreta.

Od trenutka ujedinjenja kompanija počinje svoj razvoj kao proizvođač sve tri grupe konditorskih proizvoda: kakao proizvoda, keksa i vafla i bombonskih proizvoda.

Godine koje dolaze obilježene su ulaganjima u modernizaciju proizvodnje. Nove generacije Kraševih stručnjaka na temeljima originalnih konditorskih receptura primjenjuju nova znanja u izradi slastica, zahvaljujući kojima se sustavno povećava ponuda asortimana i dalje zadržava vodeća pozicija na prostoru regije.

Društveno poduzeće se 1992. godine transformira u dioničko društvo Kraš. Od tada pa do danas Kraš se razvija kao suvremeno organizirana i tržišno orijentirana kompanija čiji su proizvodi prisutni i priznati na svjetskim tržištima. Pri tome poštujemo i njegujemo svoju bogatu prošlost temeljenu na vrhunskoj kvaliteti proizvoda koju su svojom vjernošću nagradile generacije Kraševih potrošača.

Kraš danas

KRAŠ – okus koji spaja generacije

Generacije potrošača već gotovo cijelo stoljeće uživaju u bogatoj ponudi raznovrsnih Kraševih slatkih proizvoda. Od početaka proizvodnje 1911. godine, do danas, Kraš sustavno razvija proizvodnju sve tri grupe konditorskih proizvoda – kakao proizvoda, keksa i vafla i bombonskih proizvoda.

Dugogodišnja usmjerenost ka proizvodnji originalnih,visokokvalitetnih proizvoda i ispunjavanju želja i potreba potrošača osigurala su Krašu vodeću poziciju konditorskog proizvođača u regiji.

O Krašu najbolje govore njegovi brandovi poput Bajadere, Griotte deserta, Dorina čokolade, Životinjskog carstva, Domaćice, Napolitanki, Kiki i Bronhi bombona, te ostali proizvodi dobro poznati brojnim potrošačima.

Cjelokupna proizvodnja organizirana je u skladu sa svjetskim konditorskim standardima, pri čemu se ispunjavaju najstroži zahtjevi za postizanje visoke kvalitete.

Kraš danas posluje kao suvremena, tržišno orijentirana kompanija. Godišnja proizvodnja Društva premašuje količinu od 33.000 tona konditorskih proizvoda, od kojih se skoro polovina uspješno izvozi na sva svjetska tržišta.

Razvojni planovi usmjereni su prema snažnoj izvoznoj orijentaciji, uz naglasak na jačanju vodeće pozicije na tržištima regije, na kojima Kraš već posluje putem vlastitih komercijalnih podružnica i MIRE – najveće tvornice keksa i vafla u Prijedoru.

Visoka očekivanja pri ostvarenju postavljenog cilja temelje se na bogatom iskustvu i visoko motiviranim ljudskim potencijalima, kreativno usmjerenim na razvoj kompanije. Poslovanje razvijamo uz primjenu etičkih načela i odgovornog odnosa prema sredinama u kojima poslujemo.

Kako poslujemo

Poslovanje Kraša

Kraševi poslovni planovi usmjereni su ka jačanju konkurentnosti na domaćem i inozemnom tržištu, kao i jačanju svih poslovnih aktivnosti usmjerenih ka postizanju što većeg zadovoljstva Kraševih kupaca i potrošača. Unatoč stalnom povećanju strane konkurencije na domaćem tržištu, kompanija ostvaruje stabilan organski rast. Brži rast inozemne prodaje u odnosu na domaću rezultat je izvozne orijentacije Kraša. Glavni generator rasta izvozne prodaje su tržišta srednje i istočne Europe na kojima je kompanija tradicionalno prisutna , te zadnjih godina sve značajniji porast izvoza na tržišta zapadnoeuropskih zemalja i SAD-a.

Među značajnijim obilježjima Kraševog poslovanja je kontinuirano ulaganje u razvoj asortimana i plasiranje novih i inoviranih proizvoda na tržište. Dio te strategije je i otvaranje Kraševih čoko barova, čime je započeo marketinški iskorak s ciljem osmišljavanja novog koncepta komunikacije s tržištem, s naglaskom na vrhunskoj kvaliteti.

BILANCA
stanje na dan 31. 12. 2011.

Obveznik: KRAŠ,d.d. Zagreb			
Naziv pozicije	AOP oznaka	Prethodna godina (neto)	Tekuća godina (neto)
1	2	3	4
A) POTRAŽIVANJA ZA UPISANI A NEUPLAĆENI KAPITAL	001		
B) DUGOTRAJNA IMOVINA (003+010+020+029+033)	002	636.131.813	741.646.901
I. NEMATERIJALNA IMOVINA (004 do 009)	003	3.731.983	2.948.550
1. Izdaci za razvoj	004	0	0
2. Koncesije, patenti, licencije, robne i uslužne marke, softver i ostala prava	005	3.510.037	2.610.754
3. Goodwill	006	0	0
4. Predujmovi za nabavu nematerijalne imovine	007	0	0
5. Nematerijalna imovina u pripremi	008	95.586	287.346
6. Ostala nematerijalna imovina	009	126.360	50.450
II. MATERIJALNA IMOVINA (011 do 019)	010	530.031.082	615.354.578
1. Zemljište	011	71.013.701	104.138.582
2. Građevinski objekti	012	229.616.034	273.046.960
3. Postrojenja i oprema	013	133.416.658	129.042.559
4. Alati, pogonski inventar i transportna imovina	014	18.419.899	22.595.176
5. Biološka imovina	015	2.628.985	2.496.005
6. Predujmovi za materijalnu imovinu	016	2.061.666	1.347.749
7. Materijalna imovina u pripremi	017	59.873.015	69.874.514
8. Ostala materijalna imovina	018	3.488.548	3.377.406
9. Ulaganje u nekretnine	019	9.512.576	9.435.627
III. DUGOTRAJNA FINANCIJSKA IMOVINA (021 do 028)	020	102.344.042	123.332.357
1. Udjeli (dionice) kod povezanih poduzetnika	021	0	0
2. Dani zajmovi povezanim poduzetnicima	022	0	0
3. Sudjelujući interesi (udjeli)	023	14.085.468	5.635.977
4. Zajmovi dani poduzetnicima u kojima postoje sudjelujući interesi	024	0	0
5. Ulaganja u vrijednosne papire	025	289.112	289.112
6. Dani zajmovi, depoziti i slično	026	87.627.446	117.040.752
7. Ostala dugotrajna financijska imovina	027	342.016	366.516
8. Ulaganja koja se obračunavaju metodom udjela	028	0	0
IV. POTRAŽIVANJA (030 do 032)	029	0	0
1. Potraživanja od povezanih poduzetnika	030	0	0
2. Potraživanja po osnovi prodaje na kredit	031	0	0
3. Ostala potraživanja	032	0	0
V. ODGOĐENA POREZNA IMOVINA	033	24.706	11.416
C) KRATKOTRAJNA IMOVINA (035+043+050+058)	034	482.830.468	564.922.755
I. ZALIHE (036 do 042)	035	136.642.870	165.954.506
1. Sirovine i materijal	036	62.571.244	74.411.170
2. Proizvodnja u tijeku	037	588.161	1.046.565
3. Gotovi proizvodi	038	29.600.770	41.515.430
4. Trgovačka roba	039	41.797.979	47.370.317
5. Predujmovi za zalihe	040	1.769.757	280.546
6. Dugotrajna imovina namijenjena prodaji	041	0	0
7. Biološka imovina	042	314.959	1.330.478
II. POTRAŽIVANJA (044 do 049)	043	254.919.807	337.369.133
1. Potraživanja od povezanih poduzetnika	044	0	0
2. Potraživanja od kupaca	045	231.021.240	309.926.438
3. Potraživanja od sudjelujućih poduzetnika	046	30.947	41.471
4. Potraživanja od zaposlenika i članova poduzetnika	047	1.067.495	1.071.006
5. Potraživanja od države i drugih institucija	048	4.642.186	13.156.310
6. Ostala potraživanja	049	18.157.939	13.173.908
III. KRATKOTRAJNA FINANCIJSKA IMOVINA (051 do 057)	050	61.585.515	15.090.717
1. Udjeli (dionice) kod povezanih poduzetnika	051	0	0
2. Dani zajmovi povezanim poduzetnicima	052	0	0
3. Sudjelujući interesi (udjeli)	053	0	0
4. Zajmovi dani poduzetnicima u kojima postoje sudjelujući interesi	054	0	0
5. Ulaganja u vrijednosne papire	055	24.147.634	0
6. Dani zajmovi, depoziti i slično	056	37.359.576	15.010.754
7. Ostala financijska imovina	057	78.305	79.963
IV. NOVAC U BANCI I BLAGAJNI	058	29.682.276	46.508.399
D) PLAĆENI TROŠKOVI BUDUĆEG RAZDOBLJA I OBRAČUNATI PRIHODI	059	4.656.554	1.193.112
E) UKUPNO AKTIVA (001+002+034+059)	060	1.123.618.835	1.307.762.768
F) IZVANBILANČNI ZAPISI	061	54.829.402	56.548.843

PASIVA			
A) KAPITAL I REZERVE (063+064+065+071+072+075+078)	**062**	648.563.296	657.490.766
I. TEMELJNI (UPISANI) KAPITAL	**063**	549.448.400	549.448.400
II. KAPITALNE REZERVE	**064**	-14.328.706	-10.135.171
III. REZERVE IZ DOBITI (066+067-068+069+070)	**065**	24.129.370	25.579.366
1. Zakonske rezerve	**066**	24.042.817	25.492.813
2. Rezerve za vlastite dionice	**067**	16.104.291	571.964
3. Vlastite dionice i udjeli (odbitna stavka)	**068**	16.104.291	571.964
4. Statutarne rezerve	**069**	0	0
5. Ostale rezerve	**070**	86.553	86.553
IV. REVALORIZACIJSKE REZERVE	**071**	-17.394.450	-19.162.891
V. ZADRŽANA DOBIT ILI PRENESENI GUBITAK (073-074)	**072**	70.905.125	69.013.684
1. Zadržana dobit	**073**	70.905.125	69.013.684
2. Preneseni gubitak	**074**	0	0
VI. DOBIT ILI GUBITAK POSLOVNE GODINE (076-077)	**075**	18.810.297	24.414.262
1. Dobit poslovne godine	**076**	18.810.297	24.414.262
2. Gubitak poslovne godine	**077**	0	0
VII. MANJINSKI INTERES	**078**	16.993.260	18.333.116
B) REZERVIRANJA (080 do 082)	**079**	425.696	1.459.203
1. Rezerviranja za mirovine, otpremnine i slične obveze	**080**	276.220	1.422.037
2. Rezerviranja za porezne obveze	**081**	0	0
3. Druga rezerviranja	**082**	149.476	37.166
C) DUGOROČNE OBVEZE (084 do 092)	**083**	145.581.228	220.322.293
1. Obveze prema povezanim poduzetnicima	**084**	0	0
2. Obveze za zajmove, depozite i slično	**085**	0	0
3. Obveze prema bankama i drugim financijskim institucijama	**086**	95.307.862	133.249.931
4. Obveze za predujmove	**087**	0	0
5. Obveze prema dobavljačima	**088**	0	0
6. Obveze po vrijednosnim papirima	**089**	0	0
7. Obveze prema poduzetnicima u kojima postoje sudjelujući interesi	**090**	47.156.012	84.224.033
8. Ostale dugoročne obveze	**091**	3.099.683	2.827.656
9. Odgođena porezna obveza	**092**	17.671	20.673
D) KRATKOROČNE OBVEZE (094 do 105)	**093**	318.227.862	411.840.899
1. Obveze prema povezanim poduzetnicima	**094**	0	0
2. Obveze za zajmove, depozite i slično	**095**	8.472	0
3. Obveze prema bankama i drugim financijskim institucijama	**096**	98.558.119	143.830.383
4. Obveze za predujmove	**097**	55.991	88.970
5. Obveze prema dobavljačima	**098**	158.584.359	189.993.176
6. Obveze po vrijednosnim papirima	**099**	0	0
7. Obveze prema poduzetnicima u kojima postoje sudjelujući interesi	**100**	21.656.493	35.272.231
8. Obveze prema zaposlenicima	**101**	12.172.677	12.403.771
9. Obveze za poreze, doprinose i slična davanja	**102**	13.440.051	11.285.661
10. Obveze s osnove udjela u rezultatu	**103**	1.185.253	1.094.538
11. Obveze po osnovi dugotrajne imovine namijenjene prodaji	**104**	33.292	36.113
12. Ostale kratkoročne obveze	**105**	12.533.155	17.836.056
E) ODGOĐENO PLAĆANJE TROŠKOVA I PRIHOD BUDUĆEGA RAZDOBLJA	**106**	10.820.753	16.649.607
F) UKUPNO – PASIVA (062+079+083+093+106)	**107**	1.123.618.835	1.307.762.768
G) IZVANBILANČNI ZAPISI	**108**	54.829.402	56.548.843
DODATAK BILANCI (popunjava poduzetnik koji sastavlja konsolidirani godišnji financijski izvještaj)			
A) KAPITAL I REZERVE			
1. Pripisano imateljima kapitala matice	**109**	631.570.036	639.157.650
2. Pripisano manjinskom interesu	**110**	16.993.260	18.333.116

Napomena 1.: Dodatak bilanci popunjavaju poduzetnici koji sastavljaju konsolidirane godišnje financijske izvještaje.

RAČUN DOBITI I GUBITKA
u razdoblju 01. 01. 2011. do 31. 12. 2011.

Obveznik: KRAŠ, d.d. Zagreb			
Naziv pozicije	AOP oznaka	Prethodna godina	Tekuća godina
1	2	3	4
I. POSLOVNI PRIHODI (112+113)	111	1.013.802.294	1.116.279.533
1. Prihodi od prodaje	112	992.976.645	1.059.307.251
2. Ostali poslovni prihodi	113	20.825.649	56.972.282
II. POSLOVNI RASHODI (115+116+120+124+125+126+129+130)	114	977.166.543	1.070.379.731
1. Promjene vrijednosti zaliha proizvodnje u tijeku i gotovih proizvoda	115	12.105.138	-9.146.469
2. Materijalni troškovi (117 do 119)	116	603.601.296	691.983.786
a) Troškovi sirovina i materijala	117	431.155.970	508.057.042
b) Troškovi prodane robe	118	52.780.049	47.285.014
c) Ostali vanjski troškovi	119	119.665.277	136.641.730
3. Troškovi osoblja (121 do 123)	120	257.781.330	267.597.172
a) Neto plaće i nadnice	121	149.372.607	158.201.441
b) Troškovi poreza i doprinosa iz plaća	122	74.427.322	74.055.081
c) Doprinosi na plaće	123	33.981.401	35.340.650
4. Amortizacija	124	45.990.666	50.697.185
5. Ostali troškovi	125	51.327.442	56.166.782
6. Vrijednosno usklađivanje (127+128)	126	1.504.071	5.420.590
a) dugotrajne imovine (osim financijske imovine)	127	0	0
b) kratkotrajne imovine (osim financijske imovine)	128	1.504.071	5.420.590
7. Rezerviranja	129	0	0
8. Ostali poslovni rashodi	130	4.856.600	7.660.685
III. FINANCIJSKI PRIHODI (132 do 136)	131	19.534.499	24.830.475
1. Kamate, tečajne razlike, dividende i slični prihodi iz odnosa s	132	9.532.404	12.332.359
2. Kamate, tečajne razlike, dividende, slični prihodi iz odnosa s	133	9.416.974	11.703.966
3. Dio prihoda od pridruženih poduzetnika i sudjelujućih interesa	134	0	0
4. Nerealizirani dobici (prihodi) od financijske imovine	135	0	0
5. Ostali financijski prihodi	136	585.121	794.150
IV. FINANCIJSKI RASHODI (138 do 141)	137	27.910.912	37.376.347
1. Kamate, tečajne razlike i drugi rashodi iz odnosa s povezanim poduzetnicima	138	7.526.695	7.175.301
2. Kamate, tečajne razlike i drugi rashodi iz odnosa s nepovezanim poduzetnicima	139	20.163.430	29.474.959
3. Nerealizirani gubici (rashodi) od financijske imovine	140	0	0
4. Ostali financijski rashodi	141	220.787	726.087
V. UDIO U DOBITI OD PRIDRUŽENIH PODUZETNIKA	142	0	0
VI. UDIO U GUBITKU OD PRIDRUŽENIH PODUZETNIKA	143	0	0
VII. IZVANREDNI - OSTALI PRIHODI	144	0	0
VIII. IZVANREDNI - OSTALI RASHODI	145	0	0
IX. UKUPNI PRIHODI (111+131+142 + 144)	146	1.033.336.793	1.141.110.008
X. UKUPNI RASHODI (114+137+143 + 145)	147	1.005.077.455	1.107.756.078
XI. DOBIT ILI GUBITAK PRIJE OPOREZIVANJA (146-147)	148	28.259.338	33.353.930
1. Dobit prije oporezivanja (146-147)	149	28.259.338	33.353.930
2. Gubitak prije oporezivanja (147-146)	150	0	0
XII. POREZ NA DOBIT	151	8.789.220	8.213.765
XIII. DOBIT ILI GUBITAK RAZDOBLJA (148-151)	152	19.470.118	25.140.165
1. Dobit razdoblja (149-151)	153	19.470.118	25.140.165
2. Gubitak razdoblja (151-148)	154	0	0
DODATAK RDG-u (popunjava poduzetnik koji sastavlja konsolidirani godišnji financijski izvještaj)			
XIV. DOBIT ILI GUBITAK RAZDOBLJA			
1. Pripisana imateljima kapitala matice	155	18.810.297	24.414.262
2. Pripisana manjinskom interesu	156	659.821	725.903

Turisttexter om Pula

Amfiteatar

Najpoznatiji i najznačajniji spomenik, građevina od koje započinje i završava svaki obilazak grada – puljska Arena – građevina u kojoj su se priređivale borbe gladijatora. Građena je u I stoljeću, u vrijeme vladavine cara Vespazijana, istovremeno s najvećom i najpoznatijom građevinom te vrste – Koloseumom u Rimu.

Eliptičnog je oblika, s glavnom osi dužine 130 metara i kraćom osi 100 metara. U sredini je ravni prostor – borilište, a gledatelji su sjedili na kamenim stepenicama ili stajali u galeriji. Smatra se da je Arena mogla primiti 20.000 gledatelja. Građena je od domaćeg vapnenca. U srednjem vijeku Arena je korištena za viteške turnire i sajmove.

Danas se koristi za ljetne priredbe – Filmski festival, Operna sezona, Konjički festival, koncerti... kada može primiti oko 5000 gledatelja. U podzemnoj prostoriji, koja je ranije služila gladijatorima, danas je postavljena stalna izložba ”Maslinarstvo i vinogradarstvo Istre u antici”, obogaćena rekonstrukcijama mašina za proizvodnju ulja i vina (mlinovi, tijeskovi, posude za taloženje), te amforama koje su služile kao ambalaža za prijevoz ulja i vina.

Arena je smještena van gradskih zidina stare Pule zbog svoje veličine i zemljopisne pogodnosti, a do samog grada vodi nas cesta utemeljena u doba Vespazijana po kojem je i dobila ime – Via Flavia, a koja i danas predstavlja jednu od glavnih gradskih prometnica.

Augustov hram

Hram na Forumu posvećen božici Romi i caru Augustu. Sagrađen između 2. godine prije Krista i 14. godine, kad je August preminuo. Oblikom je tipična hramska konstrukcija. Funkcija se hrama mijenjala: završetkom poganske antike osnovna je funkcija hrama prestala, te je korišten kao crkva, potom skladište žita, da bi početkom XIX stoljeća u njemu bio smješten muzej kamenih spomenika. 1944. g. pogođen je bombom i gotovo potpuno uništen; rekonstrukcija se izvršila od 1945. do 1947.g., a danas je u njemu manja izložba antičke skulpture od kamena i bronce.

Za drugi hram–blizanac, od kojeg je sačuvan samo stražnji zid, pretpostavlja se da je izgrađen u isto vrijeme i u istom stilu, a, prema predanjima, naziva se Dijanin hram.

Slavoluk Sergijevaca – Zlatna vrata

“Zlatna vrata” – podignut 29–27. g. p.n.e. od strane obitelji Sergijevaca, a u čast tri pripadnika porodice koji su obnašali visoke činovničke dužnosti u Puli. Slavoluk se naslanjao uz gradska vrata Porta Aurea tako nazvana ili zbog bogatstva ukrasnog luka ili zbog pozlate vratnica. Vrata i bedem srušeni su početkom XIX stoljeća uslijed urbanizacije i širenja grada van bedema.

Slavoluk je izgrađen u korintskom stilu s jakim helenističkim maloazijskim utjecajima u načinu i motivima ukrašavanja. Budući da istočni dio nije bio vidljiv, ostao je većim dijelom klesarski neobrađen, dok je zapadna strana, vidljiva – gradska, bogato ukrašena. Danas se na malom trgu uz Slavoluk dešavaju kulturne priredbe – kazališne i zborske, a uz samu ulicu brojne su trgovine.

Austrijska arhitektura

Nakon osnutka Arsenala u Puli 1856. godine započinje razdoblje brze i brojne izgradnje novih građevina, uglavnom u svezi s djelatnošću glavne baze austrougarske ratne flote: od Vojne bolnice i Mornaričkog groblja, do brojnih vojarni Hidrografskog instituta, časničkog kluba, javnih zgrada vojnih i civilnih službi, stambenih zgrada časnika i činovnika, te zgrada za stanovanje radnika i nižih službenika.

U istom razdoblju godine 1903., otvorena je nova Tržnica, tada vrlo popularna zbog prvi put korištenih modernih materijala, željeza i stakla. Zbog toga će se početkom 20. stoljeća često pojavljivati na razglednicama grada Pule. Čitav se zidni plašt sastojao gotovo samo od konstruktivnih željeznih nosača i staklenih površina. Prostori u prizemlju i na katu prostrani su i funkcionalni, pa i danas zgrada ima istu namjenu. Ona je središe jutarnjeg gradskog života i svatko tko želi osjetiti dio mediteranskog ugođaja proći će njenim ribarnicama, zaviriti na štandove s voćem i povrćem, a zatim sjesti na terasu i oslušnuti jutarnju gradsku vrevu.

Posebno treba spomenuti brojne vile, stambene zgrade viših časnika i činovnika, uglavnom u prostoru južnog predgrađa Sv. Polikarpa. Zgrade s jednim ili dva stana nanizane su u mirnim ulicama i ukršene zelenilom. Brojni ukrasi, skulpture i arhitektonski detalji nose obilježja bečke secesije, čime su veliki dijelovi grada dobili tipična srednjoeuropska obilježja. Takve su, poznatije, primjerice Hortyeva vila, vila Wolf i brojne druge.

Dvojna vrata i gradski bedemi

U antičko i srednjevjekovno doba čitav je grad bio opasan bedemima, a prolaz je omogućen s desetak vrata. Bedemi su postali trošni i nepotrebni, te su srušeni početkom XIX stoljeća. Dio bedema sačuvan je na potezu od Dvojnih vrata pa do trga Giardini.

Dvojna vrata, tako nazvana zbog dva lučna otvora kroz koja se ulazi u unutrašnje dvorište iz kojeg se ulazilo u sam grad, sagrađena su u II–III stoljeću. Dvojna nas vrata vode do Arheološkog muzeja i Kaštela. Ispred Dvojnih vrata pronađeni su ostaci osmerokutne grobne građevine – mauzoleja iz I–II stoljeća, dijelom restaurirani.

Kaštel

Iz gornje kružne ulice jedan uspon vodi na vrh brežuljka, gdje je 1630. godine izgrađena utvrda četvrtastog tlorisa i s istaknutim ugaonim zašiljenim bastionima. Građen je po nacrtima francuskog vojnog arhitekta Antoina De Villea po narudžbi mletačke vlade radi zaštite grada i luke, s obzirom na njezin veliki značaj u pomorskom prometu na sjevernom Jadranu. Na vrhu

brežuljka i ranije se morala nalaziti utvrda, vjerojatno s kontinuitetom još iz predrimskog i rimskog doba. Histarska gradina je imala prvenstveno obrambenu funkciju, a i u rimsko doba tu je morala biti smještena neka manja vojna postaja. U Kaštelu je danas Povijesni muzej Istre.

Malo rimsko kazalište

Na sjeveroistočnoj padini brežuljka ispod Kaštela nalaze se ostaci kazališta iz rimskog doba: Pula je tada imala pored Amfiteatra, još i dva kazališta, jedno izvan grada, južno od zidina na padini brda Zaro (Monte Zaro) od kojeg nisu vidljivi nikakvi značajni ostaci, i drugo, tzv. manje rimsko kazalište unutar bedema. Od njega su sačuvani ostaci temelja scenske zgrade i dijelovi gledališta koji su dijelom rekonstruirani. Ispod kazališta je zgrada nekadašnje njemačke gimnazije u kojoj je od 1930. smješten Arheološki muzej Istre s bogatim fundusom prahistorijskih, antičkih i ranosrednjovjekovnih arheoloških spomenika iz cijele Istre.

INFORMACIJE > Kako doći u Pulu?

Dolazite li osobnim automobilom:

sa zapada : Trst – Kopar – Buje – Pula
sa sjevera : Villach – Ljubljana – Kopar – Buje – Pula
sa istoka : Zagreb – Rijeka – Tunel Učka – Pazin – Pula

Brodom i jahtom:

plovilom preko graničnog prijelaza Pula

Avionom:

međunarodni aerodrom Zagreb – međunarodni aerodrom Pula – 5 km od centra grada

Cestovna udaljenost Pule od nekih gradova u zemlji i inozemstvu:

Rijeka – 102 km,
Zagreb – 288 km,
Dubrovnik – 696 km,
Trst – 126 km,
Beč – 593 km,
Frankfurt – 1030 km,
Amsterdam – 1490 km,
London – 1750 km,
München – 607 km,
Milano – 535 km
Rim – 756 km,
Graz – 398 km.

Obala Republike Hrvatske dugačka je 5 835 Km. Istarska obala od toga obuhvaća 10% cjelokupne dužine.
Oko grada Pule ukupna dužina obale je 30 kilometara.

Turistička zajednica Pula

Forum 3
52100 Pula
tel. +385 52 219 197, 212 987
fax +385 52 211 855
tz-pula@pu.t-com.hr

Infopunkt (ljeti 8–22, zimi 9–17)

* Sve turističke i servisne informacije mogu se naći na turističkom info punktu u srcu grada Pule, na Forumu.

Važno!

Stranac koji se ne koristi uslugama smještaja, dužan je nadležnom tijelu – policiji prijaviti boravište u roku od 24 sata od ulaska u Republiku Hrvatsku, odnosno promjenu adrese stana također u roku od 24 sata.
Turističko vođenje po Puli mogu obavljati samo osobe sa položenim ispitom za vodiče u Istarskoj županiji i sa istaknutom propisanom iskaznicom turističkog vodiča.

Pula – osnovni podaci

Br. stanovnika: 58 594
Položaj: zapadni dio Hrvatske na istarskom poluotoku
Klima: blaga mediteranska klima
Prosječna godišnja temp. zraka: 13–15 °C
Prosječna temp. mora ljeti: 22–25 °C
Kvaliteta mora: visoka
Razvijenost obale: 20 km
Broj sunčanih sati godišnje: 2 480

Korisni telefonski brojevi pozivni (052):

Informacije: 11888
Međunarodne informacije: 11802
Jedinstveni broj za pomoć 112
Policija: 192
Vatrogasci: 193
Hitna pomoć: 194
Pomoć na cesti HAK (0–24 h): 1987
Carinarnica: 212-977
Željeznički kolodvor: 541-733
Lučka kapetanija: 222-037
Zračna luka: 530 105
Autobusni kolodvor: 060 304 090
Opća bolnica Pula 376-000
Centralna ljekarna Giardini 14, 0–24, tel. 222-551 i 222-544
Meteorološka služba: 214-618
Poliklinika baromedicine OXY: 217-877
TAXI: 223-228

Telefonski prefiksi:

00+, Austrija (+43), Italija (+39), Njemačka (+49), Slovenija (+386), Mađarska (+36), Velika Britanija (+44), Švicarska (+41), Švedska (+46), Češka (+420), Slovačka (+421), Nizozemska (+31), Danska (+45), Norveška (+47)